

ÉKWÉ JŌNAL

NKE NDI IGBO SCHOLARS FORUM, NIGERIA

Volume 10; No 1, October, 2018

Onyenhazi:

Onukwube Alex Alfred Anedo

+2348037859249; +2348149225739

ÉKWÉ JŌNAL

Ōkwa ideta akwūkwo

Ékwe Jŋnal nke ndi IGBO SCHOLARS FORUM, Nigeria na-akpoku ndi odee nwere ederede e nyochere ma dezie nke oma n'ihe gbasara Igbo na ndi ya, ka ha wete ha ka e biputara ha n'Ekwe Jŋnal.. Anyi na-anabata ederede na atumaatu obula metutere odimma ndi mmadu, asusu, ekpemekpe, agumakwukwo, mgbaragwu na mkpakwukwo, Akukontala, Akunaba, Mmekorita mmadu na ibe ya, Omenala, Nkanazu, Mmekorita azumahia, Ochichi, Gburugburu, dgz. Zite akwukwo gi dika akpaozi ntado nke ikuku site n'akara ozi ikuku a: igboscholarsforum@yahoo.com maobu i biputa ya n'akwukwo uzọ abuo ma zigara ya otu onye n'ime ndi nhazi Jŋnal a.Udi nruakaebe ihe ndi e legere anya n'ide ederede anyi ga-anabata bu MLA agba nke asaa. Jŋnal a bu n'obi idi na-eweputa akaoru ya kwa.

Onukwube Alex . A. Anedo

Onyenhazi

IGBO SCHOLARS FORUM NIGERIA

Department of African & Asian Studies,

Nnamdi Azikiwe University Awka,

Anambra State – Nigeria

Phone: +2348037859249, 08149225739

e-mail:igboscholarsforum@yahoo.com;

web: <http://www.igboscholarsforum.com.ng>

Vol.10; No.1 October, 2018 ISSN: 2476-8448

Printed by:

Besing Books Multipurpose Publications

No. 9 Wisdom Avenue, Suleja, Niger State

08060850177

ISSN: 2476-8448

NSIRI N'OCHE NHAZI

Ekwe Jonal bụ otu n'akaorụ ndị Igbo Scholars Forum nke malitere site n'obi inu oku iji chikolata umuaka Igbo guru akwukwo ka ha wee nwee ike imalite chewe echichi dika ndi Igbo site n'ideputa akwukwo, na-ezuko ma na-enwe ogbakọ. N'eziokwu, o bu Dr. Onukwube Alexander Alfred Anedo and Dr. Mrs. Ngozi Thecla Udemmadu (Nee Obiora) malitere Igbo Scholars Forum was founded nke bidoro mgbe ha weputere akwukwo ha dere maka nna okputoro okpu nke otu a bu Prof. Obed Muojekwu Anizoba (Ozonwa),ka onwa Disemba nke afọ 2013 di mkpuru ubochi iri na ise. Iji kwanyere ya ugwu. N'afọ oma ya, Prof O. M. Anizoba kwere ha onya ikuku, <http://www.igboscholarsforum.com.ng> ebe ha gagesi na-agwa uwa ndi ndi Igbo bu, ihe gbasara ndu ha na ihe ha kwenyere na ya.. Jonal ndi ozo nke ndi otu a chorọ isi na ha na-eche Igbo n'ihu ndi uwa bu Ideal Journal na Igboscholars Journal.

Onukwube A. A. Anedo, Ph.D.

Ndị ndụmọdụ:

1. Dr. Mrs. Lizzy Anizoba

Department of English and Literature, Paul University, Awka – Nigeria

2. Prof. Sam Uzochukwu

Department of Linguistics, African & Asian Studies, University of Lagos Nigeria

3. Prof B. Okolo

Department of Languages & Linguistics, University of Benin, Edo State, Nigeria

4. Prof. Paul Ikechukwu Oguguo

Department of Philosophy, faculty of Arts, Nnamdi Azikiwe University, Awka, Nigeria

5. Dr. Mrs. Evelyn Ezinwanne Mbah

Department of Linguistics, Igbo & Other Nigerian languages, Faculty of Arts, University of Nigeria, Nsukka, Nigeria

6. Dr. Lucy Mgbemgasha Apakama

Department of Nigerian Languages, Alvan Ikoku Federal College of Education, Owerri, Imo State, Nigeria

(c) Igboscholarsforum 2018

Ndị so n'otu ndị nhazi

1. Onukwube Alex Alfred Anedo (Onyeisi Oche)

Ph.D. (African Culture & Civilization); M. A. (African Culture & Civilization); M.Phil. (Chinese Culture & Anthropology); B.A.Ed. (Ed/Igbo/Linguistics); N.C.E. (Igbo/Religion); Diploma in Chinese Studies. Senior Lecturer, Nnamdi Azikiwe Umniversity, Awka; Visiting Senior Lecturer, Department of Linguistics, Igbo & Other Nigerian languages, University of Nigeria, Nsukka, Nigeria

2. Rev. Bro. Charles Ogbuchukwu Okeke

Ph.D; M.A. (ATR), B.D (Theo); B.Phil, PGDE, Dipl (Italian & French), Head of Department, Relious Studies, Nwafor Orizu College of Education, Nsugbe, Anambra State, Nigeria,

3. Enyinnia Samuel Ikoku

Ph.D, M.A; B.A. PGDE.(JOS). Specialist in Igbo Literature & Stylistics Department of Linguistice, Igbo & Other Nigerian languages, University of Nigeria, Nsukka, Nigeria

4. Friday Ifeanyichukwu Ogbuehi

Ph.D; M.A. B.A Department of Religion, Trinity Theological College, Umuahia, Abia State, Nigeria.

5. Deacon Ndubuisi Ogbonna Ahamefula

B. A. Linguistics M. A. Linguistics,
Department of Liguistic, Igbo & Other Nigerian languages,
University of Nigeria Nsukka

6. Viola Chinenye Edeze

Ph.D;(African Culture & Civilization), M.A.; B.A.Ed/Igbo/Lin
Department of Nigerian Languages, Alvan Ikoku Federal College of Education, Owerri, Imo State, Nigeria

7. Chimezie Okoye

B.A. (English) Odeakwukwọ, IgboScholars Forum, Nigeria.
Besing Books, No. 9 Wisdom Avenue, Suleja, Niger State.

8. Ben Nkemdirim Igbokwe

B.A. M.A. Ph.D. (NAU) African Culture & Civilization
School of General Studies, Federal University of Technology,
Owerri, Imo State, Nigeria

©Igbo scholars' forum, Nigeria 2018

1. Ngughari *Amaechina* Nke G. I. Nwaozuzu
Ezebube, Chinedu Chidiebere
 Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asusu Naijiria ndi Ozo
 Mahadum Naijiria, Nsuka
chinedu.ezebube@unn.edu.ng, 07030565592/08171253789 01
2. Abụ Igbo Na Mmepụ Ala Naijiria. Nnyocha Abụ Akọ na
Uche nke Echebina dere.
 Oluchi Nebolisa na Blessing Onwubie
 Ngalaba Asusu Igbo. Alvan Ikoku Federal College of Education,
 Owerri, Imo State. ... 14
3. Mkpọhah na Nnọchiaha Na-enweghi Nnoso: Udiidi Na Onodu
Qdabere N'asusu Igbo
Comfort Nwuka Ezebuilo¹ & Christian Sopuruchi Aboh²
 Mahadum Naijiria, Nsuka, Steeti Enugu, Naijiria 25
4. Nsogbu Ikuzi Udaolu Igbo N'ulo Akwukwo Sekondiri
Ezema, Chinenye Anthonia
 Humanities Unit School of General Studies, University of
 Nigeria, Nsukka
chinenye.ezema@unn.edu.ng 49
5. Nkeji Mmepu N'asusu Igbo
Chisara Patience
 Good Shepherd Schools, 3 Olayinka Street, Moroga, Meiran Lagos
 State. +2347034488651; chikechisara@yahoo.com 63
6. Mgbasa Ozi Qha dika ngwa e ji a kuzi Asusu Obodo na
Naijiria
Aruah, Virginus Onyebuchi¹
 Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asusu Naijiria Ndi Ozo
 Mahadum Naijiria, Nsuka onyebuchi.aruah@unn.edu.ng
 08039482647
Eze Jacinta Ukamaka²
 Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asusu Naijiria Ndi Ozo
 Mahadum Naijiria, Nsuka eze.ukamaka@unn.edu.ng 08069088560
Mamah Juliana Ginika³
 Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asusu Naijiria Ndi Ozo
 Mahadum Naijiria, Nsuka juliana.mamah@unn.edu.ng
0806393217087

Ngughari Amaechina Nke G. I. Nwaozuzu

Ezebube, Chinedu Chidiebere

Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asụsụ Naijiria ndi Ozo
Mahadum Naijiria, Nsuka
chinedu.ezebube@unn.edu.ng
07030565592/08171253789

Umjedemede

Oru nchocha a mere ngughari ejije *Amaechina* nke G. I. Nwaozuzu dere. Ebumnuche ya bu igbagha echemeche nke ufodu ndi oguu nakwa ekwumekwu okokuko n'ejije *Amaechina* na ama Amaechina chiri. Oru nchocha a mere nke a site n'iji atutu Dikonstronshon nke Jacques Derrida cheputara. O ji usoro 'agum-ugbo-abuo' ma mee ngughari ya bu ejije. Site na nchoputa nchocha, a hutara na n'agbanyeghi na Ibekwe tuwara Udumma ime, nwa ahụ Udumma di ime ya bu nke Amaechina ma o buru na a tlee ya site n'igbakwasị ukwu n'ihe omenaala ndi nabatara. Site n'inyocha usoro omenaala alimalu ndi Igbo, ekwumekwu Ibekwe nakwa akparamagwa na ekwumekwu Udumma, a gbaghara echiche na 'ama Amaechina chiri' n'ejije *Amaechina*.

Mkpelite

Okankuzi Gabriella Ihuarugo Nwaozuzu edeela otutu agumagu. Akaraka ya n'ebe ide agumagu no putawakara ihe n'ejije na abu. Ejije ndi o derela gunyere *Ome Ihe Jide Ofo* (1991), *Ajo Obi* (1998), *Nke M Ji Ka* (2005), *Eruru* (2009) na *Amaechina* (2014). Naanị otu akwukwo abu nke naanị ya dere a kpore *Aki na Ukwu* (2015) ka o nwere, n'agbanyeghi na o nwegasiri abu n'uyoko abu Igbo nke ndi odeabu ndi ozo chikobara. Nwaozuzu site n'agumagu nka ya ndi a na-eziputa nsirihuwa ndi Igbo, mgbanwe batarala n'obodo, ihe obodo nabatara nakwa nke ha na-agbaruru ihu. Iji kwado nke a, Nwadike (1992) kowara agumagu dika oru nka nke sitere n'echiche ma buru nke e si na ya egosiputa ma na-ahu ndu. Nke a putara na agumagu di ka enyo, nke e ji ele ndu na obibi ya.

Dịka agumagu na-enyocha ndụ, ọ na-arụtụ aka n'omenaala site n'iziputa usoro ndị si ebi ndụ ha. Agumagu na-emejuputa ihe ndị a site n'iji asụsụ rụọ ọrụ n'uzọ nka. E kewara agumagu uzọ atọ gbara ọkpurukpu - iduuzi, ejije na abụ. Ọrụ nchọcha a gbadoro ukwū n'ejije. Ejije, dika Ikeokwu (2000) siri kọwaa, bụ emereme nke (onye) ndị mmee na-ejije agwa ma ọ bụ akparamagwa (onye) ndị ọzọ n'ihu ndị nkiri bụ ndị akaebe n'elu nkwego ma ọ bụ obom. Ejije nwere ike ịdị n'ụdị ndepụta, n'agbanyeghi na ụdị kacha mkpa e mebere ejije bụ maka mmepụta/ngosi.

Ọrụ nchọcha gbadoro ukwū na ngugharị ejije *Amaechina* ịjị nye nkowami gbasara echiche ndị dị na ya bụ ejije. Agumagu, dika ọrụ nka, nwere ike inwe karịa otu nghota. Nke a so n'otu ihe mere ntule/nyocha agumagu ji dị mkpa n'ihu na ọ na-enye aka eduba ndị ọgụ n'imatata ihe miri emi gbasara agumagu. Ọzọ, onye ntule agumagu ga-agba mbọ lekwasị agumagu ọ na-atule anya nke oma ịjị chọpụta uzọ ịdị iche iche ya bụ agumagu siri metụta ndị mmadụ, omenaala na usoro ebimndu. Ọ dị mkpa irutụ aka na ntule agumagu nwere ike ibute arụmaru ụka. Arụmaru ụka a abughị nke imegide ya bụ agumagu kpomkwem, kama, ọ bụ isi n'echiche ufodu ma ọ bụ asụsụ agumagu rutu aka ihe ndị ọzọ zoro ezo gbasara agumagu. Site na ya bụ arụmaru ụka, e nwere ike inye nkowa ma ọ bụ nchoputa ma ihe ndị ahụ zoro ezo, ma ha a na-akwado ma ọ bụ emegide echiche odee ya bụ agumagu. N'ala Igbo, ọ bụrụ na mmadụ nwuo n'amutaghị nwa, a na-ahuta ya dika ihe egwu. Abasili (2004) rụturu aka na nke a ga-eme ka ama onye ahụ chie, ma bụrụ nke ma ndị ịdị ndụ, ma ndị nwuru anwu ga-echefu. Nke gosiri na ndị Igbo bụ agburu na-ejighi 'ama' ha egwu egwu. Dika o si metuta ejije *Amaechina* nke G. I Nwaozuzu, ọrụ nchọcha a choro imata n'ezikwu, ma ama isi agwa nọ n'ejije echiri ka ọ bụ na o chighi.

Nkenke akukọ gbasara ejije *Amaechina*

Amaechina bụ ejije Igbo nke a toro ntala ya n'oge agha. Chike na Egondụ mutara naanị otu nwa – *Amaechina*. Egondụ achoghị ka otu nwa nwoke sonye na ya bụ agha. Nke a mere o ji kwanye ya ilu nwaanyi ngwa ngwa. N'ihu ihe oge wetara, Egondụ chokwara ka *Amaechina* na nwunye ya bụ Udumma munye ya nwa; mana nke a abughị ihe *Amaechina* choro. *Amaechina*, na nke ya,

choro iga agha. O buru na o lota agha, o nweziesike imuba umu. Site na mgba okpuru nke enyi Amaechina bu Ibekwe gbara ya, Amaechina mechara gaa agha n'agbanyeghi mbu niile Egondu gbara. Chikwe, bu nna Amaechina bu ofeke mmadu nke naani inu manya bu ihe o maara nke oma. Chikwe na Egondu mechara nwuo n'oge agha. Ka agha biri, Ibekwe gobiri ndi ga-atoro Amaechina ma gbuo ya ka ha na-alota agha n'ihu mmasi o (Ibekwe) nwere n'ebe nwunye Amaechina no.

Ka Ibekwe lotara, o gwara Udumma na oha obodo na ndi iro gburu Amaechina n'uzo ka ha na-alota. O ji ohere ahụ kpore nwunye Amaechina. Ka Chukwu si choo ya, ndi tooro Amaechina egbughi ya, kama ha hapuru ya ma gwa ya onye kpara nkata ka e gbuo ya. Ka Amaechina lotara, o choputara na Udumma di ime tinyere na ya na Ibekwe bizi. Nke a mere ka Amaechina gbuo Ibekwe ma gbukwaa onwe ya.

Mkpalitere/nsogbu nchocha

Amaechina di ka ejije Igbo bu akwukwo e ji akuziri umu akwukwo na-eme Igbo agumagu Igbo na Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asusu Naijiria ndi Ozo, Mahadum Naijiria, Nsuka nakwa ufodu ulo akwukwo di elu na Naijiria. E ji ya bu ejije kuziere umu akwukwo ndi no n'afu nke ano, agba 2016/17 'Ejije Oloroohuru Igbo' nakwa ndi nke afu ato, agba 2017/2018 'Mkpofite Ejije Igbo' na Nsuka. Na mkparita uka ochocha na ufodu umu akwukwo ndi a gbasara ejije *Amaechina*, ha na-ahuta ya na ebe o bu na Ibekwe napuru Amaechina nwunye ya, ama ahụ nke Egondu gbara mbu ka o ghara ichi echela.

Ozo kwa, Nwaozuzu di ka onye odee, ji nka 'okokuko' ruo oru mgbaama n'ejije ya. Okokuko n'ejije *Amaechina* na-enye ndubata n'omume ma o bu emume nke o bua. Ihe okokuko kwuru na ngwucha ya bu ejije bu nsogbu nke oru nchocha a na-eleba anya. O sir:

Amaechina! Egondu lutaara otu mkpuruanya ya ji isi ugwo nwaanyi n'oge, ka ama ya ghara ichi. Ewo! Egondu amaghi na osisi ga-adako adako, e gbugodi ya

n'òdò achara, ò ga-adakorìrì. Amaechiela, ụzọ aghọla
ohia. Ihe agha mere ...(107)

Site n'ekwumekwu òkọakụkọ dī n'elu, ò putara n'eziokwu,
ama Amaechina echiela. Mana, site n'iji usoro dīkōnstrōnshōn, ọrụ
nchọcha a gbaghara echemeche na ama Amaechina echiela. Na
nchikọta, ebumnuche nchọcha a bụ ime ngugharị ejije *Amaechina*
ma gbaghaa echemeche nke ụfọdụ ndi ọguu na òkọakụkọ nwere na
ama chiri na ya bụ ejije.

Ntụlegharị agumagu

Ngugharị dī oke mkpa n'agumagu n'ihī na ò na-enye aka
agba echiche dī omimi nke ndi ọguu nkịtī nwere ike, ha agaghī enwe
ike achọputa n'agumagu. Site na ngugharị, ọchọcha nwere ike
ikwalite echemeche e nwere gbasara agumagu, ime mgbagha
gbasara ụfọdụ echemeche, agwa ma ò bụ akparamagwa dī
n'agumagu ma ò bụkwanu ikatọ echemeche e nwere n'ebe agumagu
dī. Nke a kwadoro echemeche na agumagu ò bula enweghī otu
nghota n'ihī na nhurūuwa, usoro echiche na nghota ndi ọguu nwere
ike idiwaga iche n'onwe ha. Nke a mere o jī dī mkpa ime ntulegharị
agumagu/ọrụ nchọcha ndi e merela dī ka o si metuta ngugharị. Ò ga-
enye aka iziputa ohere ọrụ nchọcha choro imechi.

Ikeokwu (2009) mere ngugharị *Isi Akwu Dara n'Ala* nke
Tony Ubesie jī chọputa etu jenda si aru ọrụ n'agumagu. Iji
mejuputa ebumnuche nchọcha ya, o jī atutu dīkōnstrōnshōnizm nke
Jacques Derrida mee ngugharị iduuzi ahū jī nye agwa Chike na
Ada ohere izara ọnu ha. Ikeokwu (2009) na ngugharị, katoro otutu
akpomonu a na-enye agwa bụ Ada n'ihī ụdiri agwa ò kpara n'oge
agha. Ò ruturu aka na n'agbanyeghī na ihe Ada mere adighi mma
n'anya mmadu na Chukwu, ò dī mkpa ichọputa na ò buru na Chike,
dī ka dī Ada mere ihe a turu anya n'aka ya dī ka nna ezinaulo n'oge
agha ahū, Ada agaghī akpa agwa ọjọ ndi ahū ò kpara. Ikeokwu
(2009) jī nke a kwado echemeche ya na abum nwoke ma ò bụ
nwaanyi bụ nke ihe oge wetara na ọndu na-akuru nkwa. Ò kowara
na nkwanye ugwu na nsopuru Chike nwetara n'aka Ada tupu agha
amalite bụ maka na o (Chike) mere omume ka nwoke. Oge agha
malitere, ekweghī aga agha na enweghī ike inyeju ezinaulo afọ dī ka

nna ezinaulo mere ka Chike ghoọ nwaanyi e kechiri n'ahu nwoke. Ikeokwu (2009:22) ruturu aka na Ubesie, dika onye odee, sitere na koonkofe ya, chefu onwe ya. O kwuru na "o chefuru na o bu ya kpuru ma kee agwa Chike na Ada, tinyekwa omume, echiche na okwu n'ime ha. Ya mere, ihe o choro ka anyi ghota ka o gbara mbo ime ka anyi ghota, ma cheekwa echiche ka o si eche. Kama, ya na ndi nule na nnyocha ufodu chefuru na agumagu o bua nwere ngughari ma o bu nghotaghari, dika anyi mere na nchocha a." Na nchikota, Ikeokwu n'oru nchocha ya, na-akowa na ikpe amachaghi Ada, kama, n'ufodu uzo, ya bu ikpe makwara Chike.

Ikwubuzo na Eze (2014) mere ngughari ejije odachi ano nke Goddy Onyekaonwu dere iji gbagha echemeche ndi ochocha ufodu na agwa ukwu ndi no n'ejije *Nwata Rie Awọ, Erii Mara Ngwugwu, Uwa Ntoọ na Oku Ghara Ite* bucha odogwu odachi. Ha gbaghakwara echemeche na agwa ukwu ndi ahụ gbasoro usoro odachi nke Aristotle. Iji kwado nke a, Ikwubuzo na Eze (2014) mere nkowa na mkpowa onye e nwere ike ikpo 'odogwu,' 'odachi,' nakwa 'odogwu odachi' n'ejije. Ha kowara na o buru na a tlee onye Aristotle ruturu aka dika odogwu odachi, a ga-aghota na o bu mmadu di ka mmadu nkiti, nke ihe mberede/odachi dakwasiri ya abughi maka na o bu agwa uhie, kama maka obere mpacho o nwere n'agwa ya. O kowara na o bu odida onye di etu a na-eweta mmetuta n'obi, ebere nakwa ujo n'ebe ndi ogwu no. Ha jikwa ohere ahụ ziputa ndiche di n'etiti odachi Aristotle na nke Shakespeare. Na nchoputa ha, ha choputara na agwa di ka Aworo, na *Nwata Rie Awọ* ekwesighi ka a kpo ya odogwu odachi dika ufodu ndi ochocha name. Nke a bu n'ih na ufodu akparamagwa Aworo n'ejije ah; dika ibu mkpi na-agbara oha ehi, itinye ogwu na nri nke ya, nakwa irefu nwa ya nwaanyi ma mechaa luru ya n'amaghi ama abughi ihe e ji ama odogwu. Ikwubuzo na Eze (2014) kowara na Aworo bu naani agwa uhie nke njahu/nsogbu ya bu nke sitere n'aka ya. Ha kwuru na ikpo Aworo odogwu odachi maka onodu ya dika oka mgb obodo erijughi afo. Ha katoro echemeche na onwu Aworo n'ejije ah na-eweta mmetuta obi ujo n'ih na Aworo, dika agwa kpara agwa ojoo natara ntaramaahuhu ruuru ya. Ikwubuzo na Eze (2014) n'oru nchocha ha ruturu aka na agwa ukwu di ka Aworo, Ebubedike na Oriji Okwundu n'ejije Onyekaonwu abughi odogwu odachi, kama, ha bu agwa odachi nkiti ma o bu agwa agwa uhie. Nke a bu

n'ihì na ọdịda agwa ndị ahụ esiteghị na mpachọ dị n'agwa ha, kama o sitere n'agwa ojọọ e ji mara ha n'ejije ndị ahụ.

Orụ Ikeokwu (2009) na nke Ikwubuzo na Eze (2014) gbadochara ụkwụ na ngugharị agumagu Igbo. Ebe nke Ikeokwu (2009) gbadoro ụkwụ n'iduuzi, nke Ikwubuzo na Eze (2014) gbadoro ụkwụ n'ejije Onyekaonwu. Myiri dị n'etiti nchọcha ndị a atụlegharịrị na nke a na-eme ugbo a bụ na ha niile lebara anya na ngugharị agumagu Igbo. Ebe nke Ikeokwu (2009) nyochara iduuzi iji ziputa na ikpe mara ma Chike ma Ada n'*Isi Akwa Dara n'Ala*, nke Ikwubuzo na Eze (2014) nyochara ejije ma gbakwasị ụkwụ na mgbagha odogwu odachi n'ejije anọ nke Goddy Onyekaonwu, orụ nchọcha a na-eleba anya n'ejije *Amaechina* iji gbaghaa echemeche na ama Amaechina chiri.

Atụtụ njiaruorụ

Atụtụ njiaruorụ nchọcha a bụ atụtụ Dikonstronshon, nke sitere n'echemeche Jacques Derrida. E wezuga Jacques Derrida, ndị ozo a maara n'atụtụ a gunyere Roland Barthes, Jacques Lacan na Michel Foucault. Atụtụ dikonstronshon sitere na poststrókchoralizm. Nke a mere oge ufodu, e nwere ike iji dikonstronshon nochite anya poststrókchoralizm (Goring, Hawthorn & Mitchell, 2011 na Dobie, 2012). Dika Li na Cheng (2011) siri kowaa, atụtụ dikonstronshon na-eme ngumi agumagu iji gosiputa na agumagu enweghi otu nkowa/nghota. Echemeche a megidere atumatụ ndi Strókchoralizm, ndi kwenyere na agumagu nwere otu nkowa/nghota. O dikwa mkpa irutu aka na nghota agaghi adi ire ma e wezuga onodu.

Orụ nchọcha a gbasoro usoro Derrida, nke o kpọrọ 'agum-ugbo-abuọ' (Dobie, 2012). Nke a putara na ogụu ga-ebu uzo guo agumagu n'usoro odinaala/nkiti iji weputa nghota izugbe onye o buła guru agumagu ahụ na mbu ga-enwe. Nke a bu ogugu nke mbu. N'ogugu nke abuọ, ogụu ga-agba mbọ igbagha nghota sitere n'ogugu nke mbu iji ziputa na ogugu nke mbu, n'uzo di aña, ghagidere onwe ya. Ogugu agumagu n'uzo nkiti na-agba mbọ iweputa nghota maka agumagu mana ogugu agumagu n'uzo dikonstronshon metutara ajumajuju, nke na-achọ igosiputa na ihe agumagu na-ekwu di iche n'ihe o na-akowa. Dikonstronshon

metutara ngughari agumagu iji degcharia ya ma gbaghaa echemeche nghota nkiti agumagu nwere. Nchocha a ga-eme ogugu *Amaechina* nke G. I. Nwaozuzu site n'igbaso usoro agum-ugbo-abuo nke Derrida iji gbaghaa echemeche na ama chiri n'ejije *Amaechina*.

Nnyocha agumagu n'uju

N'ebe a, ochocha ga-arutu aka n'ihe ndi o hutara mere ngughari *Amaechina* ji di mkpa site n'iji usoro agum-ugbo-abuo nke Jacques Derrida wee ruo oru. Ihe ndi a bu ihe ndi o hutara gbaghara echemeche nke mbu e nwere na ama echiela.

Usoro omenaala alumalu ndi Igbo

Ndi Igbo bu ndi ejighi alumalu egwu egwu. Ha na-akpo ya mkpa. Ekwealor (1998) kwara alumalu dika njikota nwoke na nwaanyi dika di na nwunye ka o siri di n'omenaala, nke ga-eme ka umuaka a ga-enweta na njikota ahụ buru nke obodo nabatara. Otu n'ime ihe dikarisi mkpa ndi mmadu ji aba n'alumalu bu omumu. O nweghi ihe e nwere ike iji tunyere omumu n'ala Igbo. Nke a kpata na o na-echu onye Igbo o bu la ura ma o buru na nke a esiere ya ike imeputa. Ndi Igbo na-eziputa nke a n'uju site n'udiri aha ha na-agu umu ha. Omumaatu gunyere aha di ka Nwakaego, Nwabwa, Giniakanwa, Nwaamaka na Maduka. Ndi Igbo site n'aha ndi a na-eziputa nkwenye ha nwere n'ebe nwa di. O di mkpa irutu aka na ndi Igbo nwere nkwenye digasi icha icha gbasara nwa.

Ekwealor (1998:22) ruturu aka na otu n'ime nkwenye ndi Igbo gbasara nwa bu na nwa abughi ihe otu onye nwe. Ozo, ndi Igbo kwenyekwara na nwa, tumadi nwa nwoke, na-eme ka ama ghara ichi. N'*Amaechina*, Egondụ gbara nnukwu mbu ihu na nwa ya nwoke bu Amaechina luru nwaanyi n'oge. Amaechina ruturu aka na nke a oge o siri nne ya:

Agwara m gi ka i chetu n'ih i na o dighi onye ma ebe agwo anyasi a bu agha dowere isi. M ka na-ekwu, i bugalari mmanya iku aka, si m na agha gahu ebi. Ugbu a, gini mere? (16-17).

Nke a putara n'eziokwu, na o bu Egondụ kwanyere nwa ya ilu nwaanyi n'oge n'ihu agha iji hu na ama di ya agaghị echi. O putakwara na a luru Udumma nke oma, n'usoro omenaala. N'agbanyeghi mbọ niile Egondụ gbara, ekwumekwu ya nye Amaechina n'omume nke mbu, ngosi nke abuo mechara bia na mmezu. O siri ya:

... Amaechina mune m nwa. Onye arachaghi onu n'uguru na-eche ka uguru kwusi ka o rachaa onu ya, uguru nwekwara ike rachaala ya onu ahụ (17)

Okwu a di n'elu bu nke juputara na mburu. Odee Nwaozuzu ji mburu 'uguru' nochie anya 'agha' na 'Ibekwe' n'ihu na ka agha biri, Ibekwe, site n'uzo aghughu, ghogoro uguru ma rachaara Amaechina onu ya (Udumma). N'agbanyeghi na Ibekwe tuwara Udumma ime, o di mkpa irutu aka na e neweghi ebe a hutara na Ibekwe mere ihe n'isi Udumma di ka Amaechina siri mee. O buru na a gbaghaa ya na Ibekwe lughariri Udumma, ajuju ga-abuzi, 'kedu onye Ibekwe nyeghachiri isi aku nwaanyi Amaechina mere n'isi Udumma oge o luru ya di ka nwunye n'usoro omenaala?' Omenaala Igbo kwenyere na o buru na mmadu achoo ilughara nwaanyi mmadu luburula, o ga-agba mbo kwughachi di nwaanyi nke mbu, isi aku nwaanyi o mere n'isi nwaanyi ahụ iji mee ka nwaanyi ahụ o choro ilu buru onye na-enweghi ihe ga-egbochi ya ilu di. O buru na e mee nke a, oha obodo ga-anabata nwoke ahụ iluru ya bu nwaanyi gaa n'ihu ebe o bu na e gbubiela udo mmekorita di n'etiti nwaanyi ahụ na di mbu luru ya. Chikwe na Egondụ, bu nne na nna Amaechina nwuchara n'oge agha, nke mere na o ga-ahia ahụ inweta ndi ga-anataghachi isi aku nwaanyi Udumma n'onodu Amaechina.

Ekwumekwu Ibekwe n'Amaechina

Iji kwado ihe e kwuburula n'elu, ekwumekwu ufodu Ibekwe kwuru n'ejije *Amaechina* ziputara na ama Amaechina echibeghi. Oge Ibekwe lotara agha ma kwuo na ndi iro egbuola Amaechina, nke a wutere Udumma nke ukwu. Oge o juru Ibekwe ihe di ya kwuru tupu o nwuo. Ibekwe siri ya:

I makwa na, ebe ahụ m zoro, ka ha na-ebepụ ya isi, ihe ọ na-ebe bụ “Ibekwe, ebe ọ bụla i zoro, chetakwa leziere m Udumma anya ma i laruo na ndu. Ibe ahapụkwana Udumma (93)

Ekwumekwu Ibekwe a di n’elu putara na Amaechina rịọrọ ya ka o lekọtara ya nwunye ya. Nke a nwere ike iputa ilekọta ya ka ama ya (Amaechina) ghara ichi. N’otu aka ahụ, Ibekwe gwakwara Udumma ‘abụ m Amaechina, Amaechina bụ m’ (93) nakwa ‘Ama anwụla ma Ama ka di ndu.’ Ọ bụrụ na e were ya na Ibekwe kuchiri Udumma dika nwunye, ọ gaghi adaba n’ihi na Ibekwe na Amaechina abughị nwanne. Ekwealor (1998:47) kọwara nkuchi nwaanyi dika:

Nke a putara nwanne nwere ike iweghara nwunye nwanne ya nwurụ anwụ. Otu aka ahụ kwa, nwa nwere ike iweghara nwunye nna ya ma nna ya nwụ. Tupu e mee nke a, a na-aga be nna nwaanyi ahụ meekwa omenaala ụfọdụ. Alụmdi na nwunye di otu a ga-eme ka ụmụ a mụtara ka e kuchichara nwaanyi ahụ diji nwoke ahụ kuchiri ya.

Iji kwado nke a, Igbo (2012) kọwara na ọ bụrụ na e kuchie nwaanyi ma ghara ime omenaala metutara nluhari (itughari nkwa na mmuo), nwoke ọ bula luru nwaanyi ahụ ga-abu di-akwu-ugwo. Nke a putara na nwa/umụ ọ bula sitere na mmekorita ahụ ga-abu nke nwoke nwurụ anwụ. Igbo (2012) kwuru na a naghị eji nwoke mụtara nwa/umụ ndi ahụ akporo ihe n’omenaala Igbo, kama ọ bụ nwoke nke dika omenaala si choo, mere ihe n’isi ya bụ nwaanyi ma nwuo ka a na-ewere dika nna nwa/umụ di ahụ. Ibekwe, iji ghorja Udumma, gwara ya na Amaechina rịọrọ ya ka o lekota ma kasie ya obi. N’omume nke isii, ngosi nke abuo, ọ gwara Udumma, ‘ọ kwa m gwara gi ihe Amaechina kwuru oge ọ na-anwu. Nyenu m ohere ka m mejuputa ya, ka obi di yam ma n’ala mmuo’ (93).

Akparamagwa na ekwumekwu Udumma n’Amaechina

Akparamagwa na ekwumekwu Udumma n’Amaechina ziputara n’ebe ọ di ukwu na o kwenyere na di ya, Amaechina ka di

ndụ. Otu n'ime ụzọ nke a si pụta ihe bụ na n'agbanyeghi ihe niile Ibekwe gwara Udumma, o nweghi mgbe o si na be Amaechina pụọ. O gwara Ibekwe:

Ị mara n'eziokwu na enyi gi nwoke si gi letewe m
anya, ị bịawanu be ya. Achoghi m ihapu be di m, o
di ndu ma o nwuru anwu (95).

Udumma n'ebe a ziputara obisike o nwere. N'otu aka ahụ, o rụturu aka na o choghi ihapu be di ya. Nke a gosiri na Udumma weere Amaechina n'ebe o di ukwu, ka di ya n'agbanyeghi na 'o nwuola'. N'oge niile Ibekwe na Udumma noro, o nweghi mgbe o jighi akpotu Amaechina. Nke a mere ka o wute Ibekwe n'ebe o di ukwu n'ihu na o chere na izu ojoo o gbara megide Amaechina ga-eme ka Udumma chefuo ya (Amaechina). Mkpazita uka daputara n'etiti Ibekwe na Udumma n'omume nke isii, ngosi nke anọ ga-enyere anyi aka ighota nke a nke oma:

Ibekwe: (Na-emetu Udumma aka n'imi) Mma m, o-o gini mere oge
niile mu na gi noro, ị na-ako naani maka Amaechina,
Amaechina. Agwala m gi chefuo Amaechina, o nwuola.

Udumma:Ibe, kedu ka m ga-esi chefuo di m? O - kwa ị ...

Ibekwe: Ị bjakwa. Onye bu di gi? Amaechina anwuola. Kedu ka
obere nwa dika gi ga-esi bido n'afọ iri abuo na otu ị di
kwawa di? O bu na ị nabataghi m? M meere gi elu, mere
gi ala, ihu anaghi adi gi mma. Ama m na...

Udumma: Ibe, o bughị na m na-ewesara gi iwe. ka Chi m m na-
ewere iwe.

Ibekwe: O di mma (kpolite Udumma n'ochi, kuru ya) Lee anya site
taa gawa, achoro m ka ị hapu ikpo Amaechina oge niile. Ị
na...

Udumma: Ibe, nke ahụ gakwa ahia ahụ - o. Kedu ka m ga-esi echefu
ikpo ya? O bughị ya lutara m? Ị ma na m huru ...

Ibekwe: (Mee Udumma aka n'ọnụ) shii ama m, ma ọ nwụọlanụ.
Lee m anya, ahụrụ m gị n'anya kariya etu Amaechina siri hụ
gị. Nabata ihunanya m (101-102)

Otu n'ime ihe ndị e nwere ike ichọputa n'ekwumekwu a dị
n'elu bụ na Udumma ahụtaghi Ibekwe dika di ya. Ozo kwa, tupu
ngosi a, Udumma adirila Ibekwe ime, mana Ibekwe, dika e si
gosiputa ya ebe a ka na-ario Udumma ka o nabata ya. Nke a putara
na dika o si metuta uche-ime-mmuo Udumma, Amaechina bu di ya.
Ajuju ikpeazu o juru Ibekwe nyekwaara aka ikwado echemeche ndi
e ziputarala n'elu. O juru ya - *O bughị ya (Amaechina) lutara m?*
(102). Nke a gosiri na dika o si metuta omenaala Igbo, Ibekwe
abughị di Udumma n'agbanyeghi na o tuwara ya ime. Ibekwe
n'onwe ya ghotara nke a n'ihi o ji aka ya kwuo na ya onwe ya bu
manejimenti (102).

Ka Amaechina si n'aka ndi iro Ibekwe gobiri ka ha gbuo ya
lota, ihe o huru gbagwojuru ya anya n'ihi na Udumma diiri Ibekwe
ime. Na ngosi ahụ, Udumma gara n'ihu ikpo Amaechina 'di ya.'
Oge Amaechina jiri obi mgbawa na onuma gbuo Ibekwe nakwa
onwe ya, Udumma dadoro Amaechina ma na-akwaghari ya (106).
Nke a gosiputara mmetuta obi o nwere n'ebe di ya no.

Nchikọta

Site n'ihe ndi e nyochara, o di mkpa irutu aka na,
n'agbanyeghi na Ibekwe tuwara Udumma ime, onye nwe nwa ahụ o
di ime ya n'usoro omenaala ndi Igbo bu Amaechina. Ejije
Amaechina bu ejije Igbo, nke a toro ntala ya n'ala Igbo. O kwere
nghota na Udumma nyere Ibekwe onwe ya n'ihi asi o siru na
Amaechina anwuola ma gwa ya ka o lekota ya (Udumma) anya. Ebe
o bu na Ibekwe akwughachighi isi aku nwaanyi Udumma, e nwere
ike isi na nwa ahụ Udumma diiri ya ime ya bu nke ya? O buru na e
kwenyere nke a, i mara na o bu ihapu omenaala Igbo, mewe
omeneelu. Dika o si metuta Tamar na Judah (Jenesis 38)
n'akwukwo nsọ, Abasili (2011) mere ka a mara na, n'agbanyeghi na
Judah tuwara Tamar ime ka o muo ejima nwoke abuo, umu ejima
ndi ahụ bu nke di ya (Tamar) mbu bu Er. N'ihi nke a, ejima ndi ahụ
abughị umu a juru aju.

Ọ dikwa mkpa irutụ aka na Udumma anwughị na ya bụ ejije. Nke a gosiri na ọ ga-amụ nwa ahụ ọ dị ime ya. Ọ buru na ọ mụọ nwoke, ya bụ nwa nwoke ga-anọchi anya ama Amaechina. Ọ mụkwaanụ nwaanyị, e nwere ike ihachi ya iji hụ na ama Amaechina echighị.

Nrụaka

Abasili, A. I. (2004). *Resolving the dilemmas of life: Way out when there seems to be no help and hope*. Enugu: Snaap.

Abasili, A. I. (2011). Seeing Tamar through the prism of an African woman: A contextual reading of Genesis 38. *Old Testament Essays*, 24(3), 555-573.

Dobie, A. B. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism* (3rd edition). Louisiana: Wadsworth Cengage Learning.

Ekwealor, C. C. (1998). *Omenala na ewumewu ndị Igbo*. Onitsha: Palma Publishing & Links Ltd.

Goring, P., Hawthorn, J. & Mitchell, D. (2011). *Studying literature* (2nd edition). London: Bloomsbury Publishing Plc.

Igbo, P. C. (2012). *Elements of Igbo culture and tradition*. Onitsha: Elite Publishers.

Ikeokwu, E. S. (2000). The traditional Igbo drama and theatre: Issues and concepts. *Jakadiya: A Journal of Researches in African Languages and Literature*, 2(2), 80-93.

Ikeokwu, E. S. (2009). Akara ikom na akara inyom: Ngugharị Isi Akwụ Dara n'Ala. *Jonal Mmụta Igbo*, 4(1), 15-23.

Ikwubuzo, I. & Eze, E. (2014). Revisiting the question of tragic protagonist in Onyekachukwu's plays. N'ime N. Nnyigide, R. Ezeuko, N. Nwokoye & J. Eyisi (Odz.), *The eagle of Igbo literature: A festschrift in honour of Prof. G. O.*

Onyekaonwu (Etigbuchaa eziokwu) (ihu 9-25). Nimo: Rex Charles & Patrick Publications.

Li, X & Cheng, S. (2011). The analysis of translators from the perspective of deconstruction. *Asian Social Science*, 7(5), 258-262.

Nwadike, I. U. (1992). *Ntọala agumagu*. Nigeria: Ifunanya Publishers.

Nwaozuzu, G. I. (2014). *Amaechina*. Nsukka: University of Nigeria Press Ltd.

Abụ Igbo Na Mmepụ Ala Naijiria. Nnyocha Abụ Akọ na Uche nke Echebina dere.

Oluchi Nebolisa na Blessing Onwubie

Ngalaba Asụsụ Igbo.

Alvan Ikoku Federal College of Education, Owerri, Imo State.

Ụmịedemede

Abụ Igbo bụ ọrụ nka nke e tinyere n'asụsụ di ọgọ, hazie n'usoro pụrụ iche, bịa nwee echiche miri emi, ma na-emetuta n'ahụ na n'obi. Echiche na mmetutaobi nke abụ nwere, nwere ike ịbụ mmetutaobi ịjị gosiputa ọnodu mmegbu, nchekwa, ịdịnaotu, ndidi na mmepe. Dịka ngwaọrụ kachasi di mkpa, abụ na-ejikọta mmadụ niile ọnụ ma mee ka e nwee ezi nchekwa, ịdịnaotu na mmepe n'obodo. Nke a bụ ka odee maọbụ ọkpọabụ siri jiri asụsụ wee ruo ọrụ. Nchọcha a lebara anya n'ihe abụ putara, ụdidi abụ, uru abụ bara, asụsụ ọkpọabụ na ka abụ si akwalite idinotu, nchekwa na mmepe nke ala Naijiria. Nchọputa gosiri na e nwere ọnodu ọjọọ di iche iche a na-ahụ n'ala Naijiria dịka igbu ọchụ maọbụ ikwafu ọbara, mkporita asị nke ndi otu ekpemekpe di iche iche na enweghi ezi nchekwa. Nchọcha achikotakwara na site n'abụ na ọnodu ọjọọ ndi a, a na-ahụ n'ala Naijiria ga-ebelata, ma mekwaa ka e nwee udo, ndidi, obi mgbaghara, ịdịnaotu na mmepe. N'ikpeazu, onyenchọcha tuzikwara aka, ka ndi otu ekpemekpe di iche iche n'ala Naijiria, jiri abụ na-enye nkuzi n'ụlọ ekpemekpe ha. Nke a ga-eme ka ndi mmadụ chegharia ma biakota ọnụ dika ụmunne, n'agbanyeghi asụsụ onye, wee tụọ alo ka ihe ga-esi kawaye mma n'ala Naijiria.

Okwu Mmalite

Agụmagụ Igbo malitere mgbe ndi Igbo malitere. Na mbido, o bụ n'ọnụ nkiti ka a na-agu ya. N'ime ya e nwere abụ, akuko na ejije. ndi Igbo na-esite n'agụmagụ ha n-egosiputa usor

ebimndu ha nakwa ka ha siri huta uwa. Ha na-egospita ngalaba agumagu a, n' anodu di iche iche ha na-ano na ndu ha.

Ka e wee nwee udo, agamanihi, idinaotu na mmepe n'ala Naijiria. Agumagu bu ezigbote ngwaoru a ge-eji nweta ihe ndi a. nke a bu n'ih i ha agumagu, na-enye aka n'ime ka mmadu kwuwapu okwu n;oha na-emeghi ihere obula iji gosipita echiche bu nke nwere ike ibu iwe, mmegbu, enwegh nchekwa dzg.

N'ala Naijiria, e nwere otutu obodo n'ime ya bu nke mejuputara ala Naijiria. Obdo ndi ahuru ruru nari anu n'onu ogugu (400). N'ih i na e nwere otutu obodo mejuputara Naijiria ime ka obi mmadu nile buru otu o kachasi n;ihe gbasara ndoro ochichi biara sie ike n'ih i na obodo obula na-ach o ala Naijiria. O bu n'ebe a ka agumagu batara iji jikota mmadu nile onu, na mee ka ndi mmadu ghota na n'agbanyeghi obodo maobu asusu onye na-asu, na o bu anyi nile so mejuputa ala Naijira.

Akinlabi na ndi otu ya (2016:103) kwuru n'ih e jiri webata omumu agumagu ogo, agum akwukwo di iche iche bu ka o wee nye aka n' ijikota mmadu niile onu iji weta udo, idinaotu, nchekwa na mmepe ka ala Naijiria. Nke a putara na agumagu na'akwalite udo na idinaotu nke Naijiria ma mekwa ka ndi mmadu ghara idi na-achoz i naani nke onwe ha karija ich o etu phanaeze gae si nwee agamnihi. Agumagu ga-emekwa ka ndi mmadu belata aka n'ibukoro akunaaba nke phanaeze nwe na aha kama ndi mmadu ga-amalitezi cho ihe ha ga-emere phanaeze ka e nwee agamnihi n'ala Naijiria.

Agumagu nwere ngalaba ato; abu, akuko na ejije. Nwara (1989:) kwuru na "omuma abu ge-enye aka mee ka e enwee udo na idinaotu n'ala Naijiria n'ih i na onye obula ga-ewere onye Naijiria ibe ya dika nwanne ya. Ala Naijiria bu mba o na-amasi mgbe niile, ka agburu nile di na ya dikoo n'otu, ma na nkewa na ikpa oke na-eme ka ebumnobi a ghara imita mkpuru.

Nchocha a, na-atu alo ka ndi isi ochichi ala Naijiria n and otu ekpeme kpe di iche iche jiri abu na-enye nkuzi ha di iche iche. Nke a ga-eme ka ndi mmadu obi mgbahara, udo, nchekwa na idinaotu. o buru na onodu di otu a adi, nke a ga-ebute mmepe di elu n'ala Naijiria. Abu Igbo di uz o abuo; ha bu abu onu na abu ederede. Abu onu bu ndi ahuru a na-ako n'onu nkiti.

Chukuezi (1988:4) kwuru na abu onu bu udi abu nwere ike na-ako maka ndu ebiri ebi, emume di iche iche ndi mmadu na-eme

na egosi etu ndi mmadu siri nabata maobu ju otu echiche maobu ibe ya” Abu onu metutara onodu niile ma onodu oma ma nke ojoyo. o bu ihe nd echiche ha gbasara uwa. N’ age ugba a, abu onu na’alaghachiziazu n’ihi na ndi mmadu enweghizi mmasi na ya. ndi okpobu na –ahiazikwa abu inwete n’ihi na o nweghizi onye na-ege abu onu. Ihe onyonyoo nd oche ma foonu dgz. Ewerela onodu abu onu Igbo.

Abu ederede bu abu ndi abu e deturu edetu n’akwukwo. N’udi abu a, a maara onye dere ya na onye ya.

Echibima bu odee abu Igbo. o bu ode aka siri ike n’ihe gbasara abu Igbo. O bu onye ode o na-amas n’iji abu mee ka oguu huta ihe na-eme n’ uwa n’uzo di iche iche. Echibima bu onye Egbu-Owere di na steeti Imo. o bu ezigbo onye nkuzi kuzirila na nnukwu ulo akwukwo di iche iche ma dekwa otutu akwukwo ngugu. o bu onye asusu igbo doro anya nke oma. Onye obula na-agu akwukwo aghaghị ihu utasusu, okwu chara acha, amamihe, mkpughe na ezi ako na uche nke juputara n’ime ya.

Mmepe Ala Naijiria

Naijiria bu obodo nwere otutu omere asusu na ekpemekpe di iche iche. Kemge afo (1960) Naijiria nwechara onwe ha, mmepe nke ala Naijiria bu nke na-achu ndi mmadu ura, mana ikpa oke, ogbaghara na ikwafu obara dzg. nke ndi mmadu ibe ya, nke nsi otu ekpemekpe di iche iche, nke otu agburu na ibe ya na-eme ka ebumnobi Naijiria gbaa mta ezi mkpuru. Ala Naijiria nweore ato kacha putakarcha ihe n’ime ya; agburu nd abu bu Awusa, Igbo and Yoruba. Agburu niile ndi a juputere ala Naijiria olile anya mgbe niile oge Naijiria ga-esite ndu ochie benye ndu ohuru.

Mmepe bu mgbe mmadu, obodo, mba, agburu sitere na ndu ochie wee banye na ndu ohuru, sitekwa n’omume ojoyo wee banye n’omume oma.

Dike (2008:38) kwara mmepe dika mmadu maobu sitere na ndu ochie wee banye na ndu ohuru maobu omume ohuru” ndu ochie a, nke a gbanwere bu nke a turu anya na o ga-enweiri ihe oma ya na ya so bu aka e jiri dechie anya ihe ojoyo. Ndu ohuru maobu omume ohuru a ka a twara anya na o ga-eme ka uwa diwagara ndi mmadu mfe n’obibi.

Mmepe abughi naani iru ihe a na-abu anya dika iru oku letrik, pomp mmiri, iru okporo uzo, ulokwukwo na ihe ndi ozu.

Mmepe nke kacha mkpa bụ mmepe nke mgbanwe echiche na akpamagwa ndị mmadụ adighi mma ma mee ka ha chee echiche n'ụdị kachasi mma ga-eweta udo na agam n'ihu nyere onye ọbụla n'obodo. Akidi (1013:178) kwuru na ọ bụ eziokwu na mmepe nwere ike ịdị na mpaghara niile dika ọrụ ugbo, agụmakwụkwọ, izu aha, nkanuzu, dzg. o kwuru na nime mpaghara niile nd e nwere ike inwe mmepe nay a ma na mmepe kaches baa uru bụ mmepe nke mmadụ siste n'omuma ọjọọ ya gbanwee wee mewe omuma oma. Nke a putara na ihe kachasi di mkpa na mmepe bu “echiche”. ọ bụ na n'echiche mmadụ ka ihe ọma maọbụ ihe ọjọọ na esite apụta. ọ bụrụ na **ndị mmadụ** eghizie echiche nke ọma, nke ga-eweta ihe ọma di iche iche ma chefu omume ọjọọ, ihe abakwa **dijiri ndi mmadụ** mfe, ndu atwakwa onye ọbụla uto. Mgbe onodu **di etu dijiri**, mmepe ga-adikwa. Ka e wee nwee mmepe toro ato n'ala Naijiria, abụ Igbo di ezigbo mkpa n'iji mee nke a n;ihi na abụ na-eji ụzọ doro anya kuziere ma gbaziri **ndi mmadụ** ụzọ kachas mma ha ga-esi ebi ndu ha. Ekwealor (2009:22) kwadoro nke a mgbe o kwuru ka “... abụ bụ okwu dere ede na-eji nwayọọ edeba n'obi.” Ihe na-eme ha abụ baa ndi mmadụ n'obi ma nye echiche etu a turur anya bụ asusu ode abụ. Odee na-ewere nhorokwu kacha mma ji mee ka abụ ya metu oguu n'obi. ọ bụ site n'ikpechapu anya n'horokwu kwesiri ma debakwaa adaba site na ka onodu siri dig a-eme ka oguu maobu ndi na-ege nti tulee okwu ndi ha nuru n;uche ha ma kpebie n'igbanwe agwa ọjọọ dika kwafu ọbara , ohi na ogbaghara di iche iche ma nabata mmekorita, idinaotu, mgbaghara dzg. ọ bụ na onodu **di etu** a, nje a ga-eweta mmepe di elu n'ala Naijiria.

Abụ Igbo

Abụ Igbo abụ ndi ahụ di okpu, nke malitere mgbe ndi Igbo malitere. Na mbu, ọ bụ n'onu n kiti ka ana-agu ya. ọ bukwa site n'aka fere aka ka ọ siri rute anyi aka. Abụ di ụzọ abụọ, abụ onu na abụ ederede. Abụ onu bụ abụ nd ahụ a na-agu naani n'onu nkiti, bụ nke e detugh edetu n'akwukwo. A **maghi** cheputara ha, a maragodu ka oga na-aga, a na-echefu ha.

Abụ ederede bụ abụ nd ahụ e deturu edetu n'akwukwo. Nwadike (1992:34) kwuru na abụ ederede Igbo dika iduuzi na ejije ederede, ebidigh oge. N'agbanyegh na otutu ndi mmadụ e deela abụ na onwe ha. O kwuru na abụ Igbo aputaghi n'oge genye n'afo 1975

bụ mgbe Ekechukwu chikọtara abụ iri issi na ise (65) kpọọ ya “Akpa uche” nke ndị “Oxford University press bipụtara”.

Abụ agumagụ.

Abụ ọbụla dī n’akwụkwọ bụ agumagụ ka ọ bụ. Emenanjo (2013:10) kọwara abụ dika ihe mmadụ cheputara ma detuọ ya n’akwukwọka uwa na olu ya. Ọ bughị naani ncheputara mere abụ ihe ọ bụ, e cheputakwara iduuozi ma ejije echeputa kama ọ bụ usoro e jiri dee abụ nakwa asụsụ aka e jiri chọọ abụ mma, mere ka abụ **dī iche** na nglalba agumogu **ndị ọzọ**.

Abụ **na-adī** n’ahiri n’ahiri na nkeji na nkeji n’abụ, a naghi ekwu ahiriokwu, owere ihe a na-ekwu bc ahiriabụ ọtụtụ oge, e nwere ike inweta ahiri maọbụ karia n’otu ahiri abụ bụ nke ga-emese ahiriokwu zuru oke ma nye nghota mgbe ufodu otu ahiri abụ na-enye nghota zuru, mgbe ọzọ nghota ya anaghi ezu oke ganye na ọ banyere n’ahiri ọzọ. Abụ anaghi eji ogologo akwu aru ọrụ dike iduunazi na ejije. Abụ na-akpa okwu akpa, otu mkpuruokwu n’abụ nwere ike pụta ọtụtụ ihu akwụkwọ ma atulechaa ya. Ihe kpata nka a bụ n’ihe na ode joro okwu kacha mma bu nke o jiri dee abụ. Nhozo okwu ndi ahụ bụ asụsụ nka. Asụsụ nka dika Emenanjo (1988) kwuru bụ asụsụ a pr aka nke oma cheputa ma hoputa bụ nke ode jiri choo agumagụ ya mma. Nke putara na ọ bụ asụsụ nke dī iche iche bụ nke odeasụ webatara n’abụ ya ka ọ ji eme ka ogụ huta uwa d ọ siri hụ ya.

Akparobaro (2006:304) kowere abụ dika nke mmadụ na-esite na ya were na-egosiputa ọhaneze ka ihe siri metụ ya na mmuo. Nke a putara na mmadụ nwere ike isite n’abụ egosiputa ebumnobi nakwa nghota dī iche iche ọ nwere gbasara ihe na-eme na ndu, na-atughị ujo ọbụla maobụ mee ihere. Site n’abụ, ode na-agwa ndi mmadụ eziokwu gbasara ndu. O nwee ebe ndi mmadụ mere ihe oma, ọ bụ ọrụ odee ijali ha maobụ too ha. Ọ dikwanu ebe e mere ihe ojoo, ọ bụ ọrụ ode na-akatọ ihe ojoo ndi ahụ ma mee ka ndi mmadụ choputa ebe ha riri mperi na ha.

Asụsụ okpọabụ

Abụ bụ ụzọ mmadụ si akọwaputa ka ime mmuo ya dī. Asụsụ bụ ụzọ dī iche iche mmadụ si akọwaputa ebumnobi ya. A na-ewere abụ dika asụsụ mgbe okpọabụ jiri abụ mee kọwaputa

ebumnobi ya. Okafor (2005:383) kwuru na “... n’ihi mmadu na-eji abu akwaputa ebumnobi ya, ya bu na abu bu asusu.”

N’ikowaopta ebumnobi mmadu. Asusu obula baara ndi na-asu ya uru. O nweghi asusu ka ibe ya mma. Asusu obula di mkpa n’ihi oru **di iche** iche o nwere ike ruru ndi nwe ya. Asusu ndi Igbo na-asu ka a na-akpo asusu Igbo. otutu ndi igbo enweghi ihe ha ji asusu Igbo kporo . ndi di etu a kwereyere n’asusu Igbo kwesighi isu asu. Ha chefuru na ma asusu Igbo ma asusu bekee na o bu otu oru ka ha na-arụ, iji kowaputa ebumnobi ndi mmadu. o bu ihe asusu ndi mba di iche iche na-arụ ha, ka asusu Igbo na-aruru ndi Igbo. Nke a putara na ndi Igbo kwesiri iji asusu ha nwere kporo ihe ma ghara idi na-eleda asusu Igbo anya. N’ihi na o buru na ndi Igbo ejiri asusu ha kporo ihe, nke a ga-eme ha ndi mba ozọ muo isu na ide asusu Igbo. N’uzo di etu a, ga eme, o buru na odee abu ejiri asusu Igbo dee abu ya, ndi ma oru maobu agburu ozọ ga-agu ya ma newekwa ezi mgbanwee n’akparamagwa bu nke ga-ebute mmepe nke ala Naijiria.

Ikekaonwu (1999:VI) na ndi otu ya kowara asusu dika “... ebe nehedo nke akonauche na ahumuihe ndi mmadu.” Asusu na-egosi ebumnobi mmadu. E jikwa ya akuzi usoro akparamagwa na omume di mma bururkwa usoro nkocha nke agwa ojoo di iche iche. ndi Igbo bi n’owuwa anyanwu nke Naijiria. steeti ndi mebere ala Igbo gunyere Abia, Anambra, Enugu, Ebonyi and Imo, ebe ozọ bukwa Delta na mpaghara cross River na Rivers.

Abu igbo na asusu Igbo dika aka nri na aka ekpe. o nwegh nke a ga-ewezu ga n’ebe ihe ya no. tupu abu Igbo aruo oru nke oma n’iji ya zie ohanaeze oz, oguu maobu ndi na-ege nti ga-abu ndi mara asusu Igbo nke oma. Ibekwe (2010”135) kwenyere nke a mgbe o kwuru na tupu mmadu e nwee ike ngota ihe abu na-ekwu maka ya na onye ahụ ga-abu onye asusu e jiri dee abu ahụ doro anya nke oma.”

Abu ga-arụ oru ya karia ma o buru na oguu bu onye asusu Igbo doro anya nke oma. Asusu Igbo ido oguu anya gunyere imeta imeta ma tii ma rii din a ya bu imata ma atumatuokwu ma atumatu agumagu bu nke e ji achọ abu Igbo mma.

Mmakorita ozọ dikwa n’ettit abu Igbo na asusu Igbo bu na abu Igbo na-amalite ru oru yam be asusu igbo rusiri oru mke ya. Nke a putara na o nwere okwu ufodu mmadu e nweghi ike ikwu dika okwu karia ma e kwuru ya n’ud abu. Abu na-enyere mmadu aka a ikwapu okwu n’oha na-emeghi ihere obula. Marriam (1964),

Tracey (1954) na Nettle (1964) kọwara n'ime ibekwe (2013:155) na n'abụ mmadụ nwere ike ịjị abụ kwuo okwu ọ gaghi e nwe ike kwuo m'ọnọdụ nkiti ma e wezuga abụ. Nke a putara na ode nwere ike ikwu gbasara ọnọdụ ọbụla na-atughị ụjọ. N'ihikere nke abụ na-enye nd ọkpobu maobu ndi ode, ode nwere ike isite n' abụ dee gbasara ọnọdụ ọbụla nke nwere ike ibu ọnọdụ oma maobu nke mbe ọjọọ ma tuzikwara ndi aka etu ọ kwesiri ka ọnọdụ di ịjị weta mmepe na idinaotu nke ala Naijiria.

Udidi Abụ Igbo Di Iche Iche

Nd igbo nwere otutu abụ ha ji egosiputa ihe na-eme na ndu ha dika . Nebolisa (2014:38) kọwara n'ufodu n'ime abụ ndi igbo gunyere abụ Ifo, Abụ otito, abụ nkocha, abụ akwarr, abụ ihunanya.

1. Abụ ifo: bụ abụ ndi ahụ a na-enbata mgbe a na-efo ifo. Abụ ifo nwere ike kwu naani ya, a na-efo dika ifo. ọ nwekwara ike nokwa n'ime akuko ifo.
2. Abụ otito: Nke a bụ udi abụ nwere ike ịjị too Chukwu maobu mmadu. E nwekwara ike ịjị ya too ihe nkiti.
3. Abụ nkocha: nke a bụ udi bụ eji agwa mmadu ihe ọjọọ ọ na-eme. Ebumnobi abụ a, bu ka onye ahụ kwus ihe ọjọọ ọ na-eme.
4. Abụ akwariri: Nke a bụ udi abụ maadu ji egosi na obi adighi ya mma.
5. Abụ ihunanya: n'udi a, mmadu ji ya egosi ihunanya n'ebe onye ozọ nọ.

Uru Abụ Bara

Abụ bara otutu uru nke guwayere nd a. ọ bụ site b'abụ ka mmadu si eziputa ka ihe siri metata y na mmuo. Mmadu jikwa abụ akasi onwe ya obi. Eji abụ ekpe ikpe ma jirikwa ya na-eke ofufe di iche iche. E ji abụ akwagide ihunanya di iche iche. Abụ na-arukwa dika enyo ncheta ihe gara aga na ndu mmadu. Ihe nke a putara bu na ihe obula nke e tinyere n'ud abụ obulafodu omenala, nkwenye maobu ihe obula mere mmadu na ndu, ọ bụ na-aguputa n'abụ, ọ ga-aha ezigbo tupu **ndi mmadu** maobu ndi nke a metutara echefuo ya.

Abụ Igbo na Mmepe Ala Naijiria

Ode abụ bụ otu n'ime ndi odee bụ ndi nyere aka ịjị kwalite idinaotu na mmepe nke ala Naijiria bụ.

Echebima. Nchocha a na-eleba anya n’abụ dika enyo e ji ahụ ihe na-eme n’ala Naijiria dika Echebima siri dee ya n’isiokwu nke o kpara “Gini ka mmadụ bu” isiowku a na-egosi ka o si anu ode oku n’obi, n’ime ka e nwee udo, idinaotu na mmepe n’ ala Naijiria. ode a meputara onodu ojo di iche iche bu nke a na-ahụ n’ ala Naijiria dika oke ochichio nke onwe, mmegbu naikwafu obar na mee ka ogwu ghotu n; ihe niile nd a, e nwegh nke bara uru obula n’ihi na njedebe ha nile bu n’uwa a. Odee dighi abụ a maka iji me **endi mmadu** obi utu. o deputara uzọ di iche iche ndi mmadu si echekasi ma na adogbu onwe n’ihi oke ochichio, ma chefuo na mmadu bu aja nkiti.

Mmegbu, na ikwafu obara na nkewa anaghi eweta mmepe obula n’ala Naijiria keria omume ojoo ndi a na-eme ka onodu ala Naijiria jokaria ajo. Odee deputakwara ka **ndi mmadu** n’enwe obi anur mgbe ha na-akwafu obara ma na-emegidekwa mmadu ibe ha. Odee kwuru na ndi mmadu e chefuola n’ uwa a bu ihe efu. Odee gosiputakwara nwute ya n’ala Naijiria ka ndi mmadu si adogbu onwe ha n’oke ochichio ma chefuo n’uwa bu aja.

O siri;

Gini ka mmadu bu
O ji esogbu onwe ya
Adogbu onwe ya
Echegbu onwe ya?

Aja efu
Kom kom

Ikuku efu (peji 29: ahiri 1-7)

Odee kowakwara omume ufodu na-ebute ndegbachiazu na mmepe nke ala Naijiria dika mmegbu na I nara mmadu ihe rurru ya. o tuziri aka na I nweghi ruruuuuu mmadu na-erite mgbe o na-emgbu mmadu ibe ya.

O siri,

I na-emegbu mmadu ibe gi
I bu onye?
I ga-ato n’uwa
I ga-ebu aku uwa laa mmuo?
o dighi, eny m
o dgh (ahiri 1-6)

Odee egosiputakwara ka **ndi mmadu** si e nwe anuri mgbe ha na-akwafu obara. O nyere ndumodu ka agbzrzi niile na n’ime Naijiria

nwee obi mgbaghere, idinaotu ma na-emekorita dika nwanne na o bu uzọ **dị etu** a kachas mma iji bi n'ụwa, n'ihi n'ụwa a bu aha onye nọsa o laa.

Mgbe I nan-enu na-eme abụba
Mgbe na-eweliri onwe gi aka
N'ihi ike na mmegbu gi
I na-echetakwa
Na ụwa bu aha

Onye nọsa o laa. (ahiri, 1-6)

Odee choputara mkpa o d udo, idinaotu n'ala Najirija. o choputara n'omume rur ụny niile a na-ahuta n'ala Najirija. agagh abụ uru o bula na mmepe ala Najirija. o mere ka nd omebi iwee niile, ndi na-akwafu obara na nd mmegbu ka ha mata onodu ha n'cwọ.

O siri;

I na-echetakwa
Na aja efu ka I bu?
Kom kom efu
Nke nke ise (ahiri 1-3)

N'ihe na odee choputara mkpa o di na e nwere ezi mmepe n'ala Najirija. ma o bukwany mmadu nwere ike ime ka mmepe ahụ ghara **idi etu** o keresiri. Odee na-eme ka **ndi mmadu** mata na o ka mma hapu ihe omume ojoo di iche iche iji nwee mmepe n'ala Najirija makana dika mmadu, na onwu nwere ike ba mgbe o bula.

O siri;

Gini ka mmadu bu?
Okpokoro ihe
Na nwegh no n'ime ya

Ebumnobi odeabu a bu ka e were nwee udo, idinaotu na ezi mgbanwe toro ato. o bu ihe nd a jikotara onu wee buru mmepe nke ala Najirija. obodo nwere udo na idinaotu e nwela mmepe n'ihi na mmepe kacha di mkpa bu mmepe nke **ndi mmadu** isite n'uzo ojoo ha si eche echiche webanye n'iche echiche etu kwesiri ekwesi. Odee weputara onodu ojoo **dị iche** iche bu nke a na-ahu n'ala Igbo nakwa Najirija dika; mmegbu Ikwafu obara, ikpo as nke ndi otu ekpemaekpe di iche iche, nkewa, oke ochichidgz. Ihe ndi a niile bu ihe ndi so akpagide mmepe nke ala Najirija.

Abu bu ezegbata ngwaoru eji ahuzo akpamagwa ndi mmadu.

Nchọcha a na-atu alo na ọgugu na ọmụmụ abụ Igbo ga-eme ka e'nwee udo, idinaotu, chekwa na obi mgbaghara n'etiti agburu niile mejuputara ala Naijiria. n;ihi na abụ ba-eji okwu aka di iche iche gbanwee wchiche ndi mmadu bu nke ga-ebute udo isinaotu mmepe nke ala Naijiria.

Nchikọka

Ala Naijiria a nwechebeghi mmepe n' akuku niil dika o kwesiri . Ihe kpataara nke a bu nkewa, kwafu ọbara, ndi nna ndoro na ekparamagwa **ndi mmadu** di iche iche bu ndi mejuputara ala Naijiria. Ebe onodu ojo **di iche** iche etu a di, mmepe foro ato agaghi adikwa o bu oru odeo abụ n'iji asusu dabara adaba gbanwee echiche **ndi mmadu** ma mee ka ala Naijiria nwee udo, ihunanya, idinaotu na mmepe. Abụ kwesikwara ka a na-agu ma na-tuzi ya malite n'uloakwukwo otakara wee ruo na mahadum. Nke a ga-akunye ihunanya n'ime nd na-eto eto na mee ka ha mata na mmadu n'ala Naijiria bu otu na ebe nkewa na ikpa oke di na mmepe anaghi adi.

Edensibia

Akinlabi, A.W Waheed, T, A, Ojo, T.A (2013). Poetry as a tool for promoting national intergration and security. Journal of African & Asisa studies Nnamdi Azikiwe University Awka. Vol 1, No (2) pp 103.

Akparobaro, F. B. O (2006) Introduction to African oral literature Lagos: Princeton press.

Akidi, C.F (2013). Igbo language & sustainable development interaction journal of Igbo studies Awka Nnamdi Azikiwe university Awka.

Chukwuezi, A. B (1988); Ako bu ndu. Lagos mages press.

Dike, G. A (2008) Nigeria languages: Veritable tools for community education and development. Journal of language, Art & culture. Owerri Alvan ikoku federal college of Education.

- Echebina, G. N (2001) *Ako na uche* Ibadan loyal press.
- Ekwealor C. C (2009) *Agumagu ederede Igbo n'ozuzu oke nsukka:* pascal press.
- Emenanjo, N. (2013). *Utara Nti Nwoyacha Abụ igbo Awka.*
- Emenanjo, N (1988). *Atumatu agumamụ na atumatu okwu lagos:* long men press
- Ikekaonwu, C. N. ndị otu ya (1999). *Fonoloji na grama igbo* Ibadan: University press.
- Ibekwe, E.U (2010) *Music, Languag and the universal implication of meaning journal of the association of Nigeria music* cologists pp 66-73.
- Ibekwe; E.U (2013). *Music as and invaluable tool for substance of Igbi language. Journal of igbo studies, unizik.*
- Merrian, A. P (1964) *the anthropology of music.* leSA: North Western university press.
- Mett, B. (1964). *Theory aid method in Ethnomusicology.* Nwe York Macmilliam press.
- Nebolisa, O. E (2014). *omumum Agumagu igbo Awka:* SamosamoPress.
- Nwana, O. C (1989). *Role of Education in fostering national and united in Nigeria.* Nigeria palm beach foundation press.
- Nwadike, I. U (1992), *Ntoala Agumagu:* Enugu: Ifunanya press.
- Okafor, R. C (2005) *music in Nigeria society.* Enugu: nwe generation press.

Mkpọaha na Nnọchiaha Na-enweghi Nnọso: Ụdidi Na Onodu Qdabere N'asusu Igbo

Comfort Nwuka Ezebuilo¹ & Christian Sopuruchi Aboh²
Mahadum Naijiria, Nsuka, Steeti Enugu, Naijiria

Akwukwo a na-elebanye anya na mkpọaha na nnọchiaha na-enweghi nnọso; ụdidi na onodu ọdabere n'asusu Igbo site n'itule usorookwu na echiche/nghota nke mkpọaha na nnọchiaha na-enweghi nnọso, mwube mkpoolu na-enweghi nnọso, mwube ubara na-enweghi nnọso; ụdidi ọdabere na onodu ọdabere, ntucha ọdabere Igbo na onodu ọdabere n'Igbo. E nwetara njatule (data) n'akwukwo e dere ede na ufodu ndi e nwetere n'owa intanetị. Usoro ntucha bu nchocha nkwa nke gbadoro ukwu na njatule e ji n'aka. Mkpọaha na nnọchiaha na-enweghi nnọso butu ngalaba ohuru n'amumamu usorookwu, nke na-arutu aka nye mkpọaha na nnọchiaha na-enweghi nnọso (article) maobu nkwuso (determiner). N'asusu dika Bekee, a na-eji aha nsina ngwaa na-enweghi nnọso naani na mwube puru iche ma na-enwekwa nghota puru iche. N'ezikwu, onodu na nkwa mkpọaha na-enweghi nnọso n'asusu na-agbado ukwu na mkpurukwu ndi e ji aru oru. Akwukwo a gbadoro ukwu n'atumatu ngakorita ndizu mma (Bidirectional Optimality Theory) nke Blutner tuputara iji kwaa ihe kpata ụdidi ndi na-enweghi akara ji nwee nghota na-enweghi akara. Ngakorita bu ohere na-eme ka e nwee nzimozu n'uzo abuo. Mkpọaha ndi nwere akara ka a na-akpo mkpọaha ndi zuru oke ebe ndi na-enweghi akara ka a na-akpo mkpọaha na-enweghi nnọso. Nchocha gosiputara nnọchiaha Bekee n'izugbe na nkwuso anaghi anokorita, ebe ha nokoritara, a na-enwekari mgbanwe n'oru nke nnọchiaha ahụ. Nchocha gosiri na omumu ọdabere Igbo nwere ntunye di mma n'atumatu sayensi asusu n'izugbe. Akwukwo a na-atunye alo ka e mee nchocha n'odiniihu iji kowamie isiokwu nke edemede a.

Okpurukpu okwu: mkpọaha na nnọchiaha na-enweghi nnọso, atumatu ngakorita ndizu mma, ọdabere

This research looks at bare nouns and pronouns as well as the structures and positions of enclitics in the Igbo language. This is

made possible by examining the syntax and semantics of bare nouns and pronouns, structures of singular bare nouns, structures of plural bare nouns; and the types and positions of enclitics in Igbo. Data for analysis were obtained from published texts and materials from the internet. Analysis was made based on the data at hand. Bare nouns and pronouns which simply mean nouns and pronouns without articles and determiners are relatively new in syntax. In languages like English, bare nouns derived from verbs are used in special constructions and they have special meaning. The research hinges on Bidirectional Optimality Theory propounded by Blutner to explain why unmarked constructions have unmarked meaning. Co-occurrence paves way for double interpretations. Marked nouns are called complete nouns while unmarked nouns are called bare nouns. The research highlights that generally, English pronouns and the determiners do not co-occur. In cases where they do, there is a change in the function of such pronouns. The paper finds out that there is a good prospect in the study of enclitics in linguistic theories in general. The research recommends that further studies should be carried out so as to have a holistic investigation of the topic under discourse.

Keywords: bare nouns and pronouns, bidirectional optimality theory, enclitics

Mkpòlíte

Lingwistiiks bụ mgbaso usoro sayensị n'amụmamụ asụsụ. Agbedo (2015) kọwara na lingwistiiks metụtara sayensị n'ìhì na ọ gụnyere ọmụmụ n'ụzọ tọrọ atọ banyere ụdịdị, ọdịdị, nghọta, njiaụọrụ, mgbanwe na akụkọ ntolite nke asụsụ. E nwere ụfọdụ ogo nke amụmamụ asụsụ na-anọ arụ ọrụ: (i) ogo nke ụda (ekwurunonụ), (ii) ogo ụdịdị na ndokọ nke e newekwara ike ikpọ ogo grama/usorookwu; na (iii) ogo echiche/nghọta. Ngalaba lingwistiiks nke na-ahụ maka ogo ndị a bụ: amụmamụ ụda na amụmamụ mkpụrụụdaasụsụ, amụmamụ mmebeokwu, amụmamụ usorookwu, na amumechiche. Ka o sila dị, ọrụ a ga-agbasakwa ụkwụ na mkpọaha na nnọchiaha na-enweghị nnọso; ụdịdị na onọdụ ọdabere n'asụsụ Igbo. Mkpọaha na nnọchiaha na-enweghị nnọso bụ mkpọaha na nnọchiaha na-enweghị nnọso maọbụ nkwaso. Ọdabere

n’aka nke ọzọ bụ mkpụrụasụsụ/mọfịm ntado nke so n’otu n’ime nkejasụsụ obere dika nnọchiaha, nkwaso, njikọ, nnyemaka, akara njumajuju, wdg (hụ Halpern 1995). Mbah na ndị ọzọ (2013:137) kọwara ọdabere dika “okwu nwere ike ikwuru onwe ya mana e gburu ya ichafu o wee dabere n’okwu ọzọ.”

Ọmumụ usorookwu bidoro na mba Griik. Ndị fịlọsọfa Griik chọputara ma guzobe nkejasụsụ asatọ a maara ama. Ya bụ, maka nka na ọgụgụ isi nke ndị ọkammụta Griik, Rom, nke welitere isi ka Griis dachara, gbadokwara ụkwụ n’usoro grama ndị Griik n’iwube ọmumụ grama Latin. N’ihi nke a, ọmumụ Latin nakwa n’ebe ọ dị ukwu nkewa nke nkejasụsụ sooro ụkpụrụ ndị Griik n’inwetekwa nkejasụsụ asatọ. Asụsụ Bekee sokwaara ụkpụrụ ndị ọkammụta asụsụ Rom wee nwetekwa nkejasụsụ asatọ nke a na-ahụ n’asụsụ Bekee.

Ọtụtụ mba dị n’Afrika ka ndị ọcha chiri. Naijiria, otu n’ime mba Afrika a chiri, nọmiiri ndị ọcha a n’ebe ọ dị ukwu n’ihe gbasatara obibi ndụ mmadụ nke amumamụ asụsụ na lingwistiiks so n’ime ha. “Ndị Briten chiri Naijiria; bụkwa ya kpata amumamụ asụsụ ama ala Naijiria dika Igbo, Hausa, Yoruba, Tiv diri gawazie gbasoro usoro asụsụ Bekee” (hụ Mbah 2006:15).

Nkwa a nọ n’elu mere ka anyị ghọta na e mebere amumamụ asụsụ Igbo site n’inomi asụsụ Bekee. Ya bụ, asụsụ Igbo weputakwara nkejasụsụ asatọ nke e nwere ike ikpọ nkenụdị mkpụrụokwu. Nkenụdị ndị a bụ: mkpọaha, nnọchiaha, ngwaa, nkwa, mbuuzọ, njikọ, nkwaaha na ntinkpu.

Usorookwu bụ otu n’ime ngalaba gbara ọkpụrụkpụ na lingwistiiks. Ọ bụ ngalaba lingwistiiks nke na-ahụ maka etu mkpụrụokwu na-esi anọkọta ọnụ iji mebe ahirịokwu na ewumewu ndị ọzọ ndị diwagara icha n’amumamụ mmebeokwu nke na-elebanye anya etu e si emebe mkpụrụokwu. Anagbogu, Mbah na Eme (2010) kwuru na usorookwu na-ahụ maka nhazi mkpụrụokwu n’uzọ gara nke ọma iji nweta nkeji buru ibu dika ahirịokwu, nkebiahirị nakwa ntucha ewumewu ndị ahụ. Usorookwu na-agba mbọ ihu na mwube ndị ahụ nwere nghọta. N’ihi nke a, mgbe ụfọdụ; a na-akpọ usorookwu grama.

Otu ihe dị mma gbasara usorookwu bụ na ọ na-enyere ndị ọkachamara sayensị asụsụ aka n'ikewa asụsụ. Ọtụtụ asụsụ na-egosi myiri n'ụdị - isiahiri, ngwaa, na nnara. Imaatu:

1a) Bekee:	SVO		
	S	V	O
	Obi	/kick-PST/	<i>a ball</i>
	Obi	/kicked/	<i>a ball</i>
	S	/V/	O
	<i>I</i>	<i>buy-PST</i>	<i>a skirt</i>
	<i>I</i>	<i>bought</i>	<i>a skirt</i>
b)	Ọ	/bya-PST/	unyaahụ
	Ọ	byara	unyaahụ
	<i>He/she</i>	<i>came</i>	<i>yesterday</i>
c)	Ada	/ri-PST/	nri
	Ada	riri	nri
	<i>Ada</i>	<i>ate</i>	<i>food</i>

Myiri n'ụdị nrụaka/mọdịfaya na isi aha (head noun) bụkwa ihe e nwere ike igbado ụkwụ n'ikewa asụsụ.

2a) Bekee: *This man* *The goat*

Nrụaka isi aha nrụaka isi aha

b) Igbo Nwoke a Ewu ahụ

Isi aha nrụaka Isi aha nrụaka

Ntucha na nkowa ihe ndi a putara ihe n'asusu bu ihe usorookwu na-ahu maka ya. Usorookwu na-amu maka "ewumewu ndinime nke ahirjokwu." N'okpuru usorookwu ka e mebere iwu ndi a na-eji asusu obula aru oru na-eso iji nweta "ewumewu ahirjokwu a nabatara" buru ibu (Agbede 2015).

Mkpahaha na nnochiaha n'asusu Bekee na-enwe ufodu ndinoru (keesi) di iche iche dika oru ha na-aru si wee di n'ahirjokwu. Ha nwere ike ibu **keisiahirj** maobu **kenominativ** (nke putara na ha nwere ike ino dika isiahiri nke nkebiokwu nnoronwe maobu ndabe), **keonwunwe** (nke putara na ha na-egosi onwunwe nke ihe ozu), maobu **kennara** (nke putara na ha na-aru oru dika nnara emereme na nnara nke mbuuzo). Ewezuga odidi keonwunwe (nke a na-emebekari site n'itinye rikom elu n'ihu akaraedemede s), mkpahaha anaghi agbanwe odidi ndinoru ha (ya bu, odidi kegrama) n'asusu Bekee. Ha nwere ike iwere odidi ndinoru keisiahirj maobu odidi ndinoru kennara, mana, odidi kegrama ha **na-adi** i etu o di. Omumaatu:

3a) *Obi killed the man*

b) *The man killed Obi*

N'omumaatu di n'elu, onodu keisiahirj na kennara nke *Obi* weere agbanweghi oru kegrama *Obi* dika aha. Ihe a bu otu n'ime obere uzu asusu Bekee ji di mfe karja asusu ndi ozu. Nnochiaha n'aka nke ozu, na-agbanwe odidi ya mgbe ha gbanwere ndinoru; gbanwe na-aputakari ihe n'etiti nnochi onwe dika:

4a) *The man killed him*

b) *He killed the man*

N'omumaatu ahirjokwu ndi a di n'elu, nnochiaha *him* gbanwere odidi ya buruzie *he* dika ndinoru ya si n'odidi ndinoru kennara buruzie ndinoru keisiahirj. Nke a bu maka na o dabachaghi ikwu:

Him killed the man

Qdidi ndinoru keishahiri	Qdidi ndinoru kennara	Qdidi ndinoru keonwunwe
Mkpoolu Ubara	Mkpoolu Ubara	Mkpoolu Ubara
I We	Me Us	Mine, my Ours, our
You You	You You	Yours Yours, your
He/she/it They	Him/her/it them	His/her/hers/it Their, Theirs

Nnọchiaha bụ mkpụrụokwu (*me, they, she, it that*) ndị e ji anọchi nkebiaha, na-arụtụkarị aka n'ihe a mabuuru. Imaatụ: *he likes himself, this is it* (Yule 2002).

Nchọputa gosiri na e nwere mkpọaha nwere akara na ndị enweghị akara n'ufodu asụsụ. Mkpọaha ndị nwere akara, nke a na-akpọ mgbe ufodu 'mkpọaha mzuruo' maobu 'nwere nnoso' bụ mkpọaha ndị nwere nnoso na nkwuso dika; otu igwe, otu oroma, mkpara ahụ, ngwaahia ahụ, klaasi ahụ, osimiri ahụ, nwata nwaanyị ahụ, elekere mgbaaka ahụ wdg. N'aka nke ozo, mkpọaha na-enweghị akara bụ mkpọaha ndị na-enweghị nnoso maobu nkwuso. A na-ejikarị ha arụ orụ na mwube puru iche nke nghota puru iche. Qmumaatụ:

I went to the Emekas'

A ma ahaaka maka odidi enweghị nnoso ha (ya bụ, ha anaghị enwe nnoso maobu nkwuso). N'ebe ha nwere, ha na-eweta nghota puru iche. N'ahiriokwu nọ n'elu, ahaaka *Emeka* nọ n'azu nkwuso nke mere ka nghota ya puo iche. *Emekas'* n'ebe a putara ezinaulo *Emeka* ha.

Site na nkowa nnọchiaha e nyerela, ha bụ mkpụrụokwu nke e ji anọchi anya mkpọaha ha na-anọchite anya. N'udi a, ha nwere ohere ino ebe mkpọaha ha na-anọchite anya nọ. Ya bụ, nkowa obula anyi na-enye mkpọaha metutara nnọchiaha n'otu uzọ maobu uzọ ozo. **Na-adi** ighikwa ka mkpọaha, nnọchiaha so na nkenudi ntachi

(ya bụ, a ma ole ha di). Dịka e kwuru na mbụ, mkpọaha anaghị agbanwe ọdịdị ndịnọrụ ha n'asụsụ Bekee ewezuga ọdịdị ndịnọrụ keonwunwe dịka: *Obi's, Mary's, frogs', doctors'* wdg. Nnọchiaha na-agbanwe ọdịdị ma ha gbanwee ndịnọrụ. Omumaatu:

5a) *I killed the goat*

b) *The goat was killed by me.*

N'ebe a, nnọchiaha *I* na (a) n'ọnọdụ keisiahirị gbanwere ọdịdị ya n'ọnọdụ kennara n'ahiriokwu nke abụọ maka na ndịnọrụ ya gbanwere.

Nchọputa nke nchọcha a ga-abara amụmamụ usorookwu uru n'izugbe ma okachasi mkpọaha na nnọchiaha na-enweghị nnọso; ọdịdị na ọnọdụ ọdabere n'asụsụ Igbo. Ufodu ndi omumu edeela ihe na mkpọaha nzuruoke n'asụsụ Bekee nakwa ọnọdụ ọdabere n'asụsụ Igbo na-elebanyeghi anya na nwanne ya na-enweghi nnoso: ya bu na-emeghi nchocha n'odabere ihu na odabere nkenudi ndi ozo. Site na nke a, enweghi ezigbo akaebe gbara okpurukpu igosi na elebanyela isiokwu a anya nke oma. O bu n'ihhi nke a ka ndi nchocha ji wee huta ya ka ihe di mma ilebanye anya n'isiokwu a. Etu o di, nhiahu nchocha bu enweghi oge. Anyi enweghi ike inyocha isiokwu a etu a chorọ. Ya bu, a na-atu anya na a ga-emekwu nchocha iji wee kowamie mkpọaha na nnọchiaha na-enweghi nnoso; ọdịdị na ọnọdụ ọdabere n'asụsụ Igbo.

E kewara akwukwọ a ụzọ anọ. Nke mbụ bụ mkpọlite, nke nyere ntọala n'izugbe gbasara akwukwọ na nhazi ya. Nkebi nke abụọ bụ ebe atuleghariri agumagu ndi yitere isiokwu. Nke atọ bụ ntucha njatule. Nke anọ bụ nchikota na mmechi.

Ntuleghari agumagu

Nkebi a nyere nchikota nchocha emerela na mkpọaha n'izugbe. Ebumnuche ya bu inye oguu ntọala mkpọaha.

Ntọala keatumatụ

E nwetere mkpọaha na mkpuruokwu Latịn, ‘Nomen’ nke putara nnọ ‘aha.’ Ya bụ, mkpọaha putara nnọ aha. Ya bụ, ihe e jiri mara onye maọbụ ihe. Onye ọbụla maọbụ ihe dị n’ụwa a nwere ihe a na-akpọ ya maọbụ ihe e jiri mara ya, ne a na-abụkwa aha ihe ahụ maọbụ onye ahụ ozugbo. N’igbado ụkwụ na nkọwa a dị n’elu, Onah (2010:11) kọwara mkpọaha dika aha a na-enye mmadụ, ebe, anụmanụ, ihe, njirimara, emereme na ihe e ji atụ ihe.

Mkpọaha dika Yule (2002:88) si kwuo bụ mkpuruokwu ndi ahụ e ji aruturu mmadụ, ihe, ihe okike, ebe, njirimara, echiche na ebumnuche ahughị anya dika a ga-asị na ha bụ ‘ihe’ niile. Ụdiri nkọwa a bara uru n’iweputa ụdidi di iche iche mana o zuchaghị oke. Nke a bụ maka usoro di iche nwere ike ilekwasa anya na nkejasusu a. Imaatu; e nwere ike ikọwa mkpọaha dika ọdidi na-abia n’azu nnoso aha (the, a) ma nwekwaa mgbanwe maka onwunwe (-‘s) na ụbara (-s). N’eziokwu, ọ bughị aha niile (omumaatu; ozi, urọ) nwere njirimara ndi a (Yule, 2002).

Dika Ukwuegbu, Idris, Okoro, Okebukola na Owokade (2002:77) si kowaa, e nwere ike ikọwa mkpọaha n’uzo abuo.

Nkọwa A: Mkpọaha bụ mkpuruokwu na-enye mmadụ (omumaatu: nwoke, Nkechi), anumanu (dika nkita), ebe (dika Legosus, ugbo), ihe (dika mkpisi ode), echiche (dika nnwereonwe), mmereme (dika mberede okporo uzo) maobu emume (dika Ekeresimesi) aha.

Nkọwa B: Mkpọaha bụ mkpuruokwu nwere njirimara anọ ndi a:

- i. O nwere ike ino n’onodu ihe maobu n’azu ngwaa ozugbo n’ahiriokwu. Omumaatu: (a) *The _____ is good.* (b) *We saw a _____.*
- ii. O nwere ngwucha ụbara –s (maobu ọdidi ozo putara ‘kariri otu’) dika: *boys, churches, women* wdg.
- iii. O nwere ọdidi keonwunwe. Omumaatu: (a) *Olu’s book;* (b) *The girl’s handbag*

- iv. ‘Akara aha’ nwere ike ịnọ n’ihu aha dika *a, an, the, his, my, this, those, several, many*. Ọmụmaatụ: *a book, my pen, those apples, several students*.

Nkọwa a gbasara aka ma kwekwa nghọta n’ọdịdị ya. Ọ bara uru n’ịchọpụta ọdịdị buru ibu. Ọ dabakwara adaba.

Nchọcha e merela banyere isiokwu

Mkpọaha n’asụsụ Bekee ka e kwuru na ọ na-egosi ndinorụ dika orụ ya si dị n’ahiriokwu. Ha nwere ike ibụ Mkpọaha na nnọchiaha n’asụsụ Bekee na-enwe ufodu ndinorụ (keesi) di iche iche dika orụ ha na-arụ si wee di n’ahiriokwu. Ha nwere ike ibụ **keisiahirj** maobu **kenominativ** (nke putara na ha nwere ike ịnọ dika isiahirj nke nkebiokwu nnoroonwe maobu ndabe), **keonwunwe** (nke putara na ha na-egosi onwunwe nke ihe ozo), maobu **kennara** (nke putara na ha na-arụ orụ dika nnara emereme na nnara nke mbuuzo). Ewezuga odidi keonwunwe (nke a na-emebekari site n’itinye rikom elu n’ihu akaraedemede s), mkpọaha anaghi agbanwe odidi ha na Bekee (Ihe bu otu n’ime obere uzọ asụsụ Bekee ji di mfe n’asụsụ ndi ozo). Nnọchiaha n’aka nke ha, na-agbanwe odidi ma ha gbanwee ndinorụ; mgbanwe ndi a na-aputakari ihe na nnochionwe.

Ọtutu mba Afrika bu ndi ocha chirj nomiri ndi ocha a n’ihe gbasara obibi ndu mmadu nke amumamu asusu na lingwistiiks so na ha. Ndi ocha chirj Naijiria, n’ihi nke a, omumu asusu amaala Naijiria dika Igbo, Hausa, Igala, Yoruba, Tiv wdg sooro ukpuru asusu Bekee (hu Mbah 2006:15).

E nwere uzọ di iche iche e nwere ike isi kewaa mkpọaha Igbo. Ufodu n’ime uzọ ndi a bu: iji usoro keokpu, kemmebeokwu maobu uzọ udaolu.

Usoro kemmebeokwu bu uzọ e si emebe mkpọaha n’ebe o metutara nkejiokwu mebere mkpọaha ahụ. N’okpuru nkenudi a, anyi nwere mkpọaha otu nkejiokwu nke bu mkpọaha nwere nnoo otu nkejiokwu. Ọmụmaatụ; chi, di, ji. Anyi nwekwara mkpọaha nkejiokwu abuo, ndi gunyere mkpọaha nwere nkejiokwu abuo. Ọmụmaatụ; mbe, ncha wdg. E nwere mkpọaha ndi nwere nkejiokwu ato. A na-akpo ha kenkejiokwu ato. Ọmụmaatụ; agbisi, obodo wdg.

Mkpọaha ndi nwere nkejiokwu kariri atọ ka e kpokotara ọnu iji mebe nkenụdi mkpọaha a na-akpọ mkpọaha nkejiokwu ukwu. Ọmụmaatụ: oketembe, ogologo wdg (Mbah 2006:15-16).

Usoro ụdaolu na-arụtụ aka etu e si eji ụdiri ụdaolu ọdịdichi mkpọaha wee na-ekewasi ha. Usoro keokpụ bụ usoro nke na-agbado ụkwụ n'ọrụ, agụmọny, ọnọdu na ogo a hụrụ anya wee na-ekewasi mkpọaha.

Na-adị ighikwa ka mkpọaha Igbo, mkpọaha na Bekee nwere nkenụdi abụọ. Na nkenụdi nke mbụ, anyị nwere ụdiri aha dika aha izugbe, aha aka, aha igwe, aha ọkpurukpụ na aha uche. N'okpuru nkenụdi nke abụọ, anyị nwere mkpọaha ngutaony na agutaony.

Ntucha njatule

Anyị ga-eji atumatụ ngakorita ndizu mma nke Blutner (2000) n'usorookwu ikowa ihe kpatara ọdidi enweghi akara (enweghi nnoso) ji nwee nghota na-enweghi akara (nkwekorita). Na ntucha ọrụ a, anyị ga-ekwu maka mkpọaha 'nwere nnoso' na nke 'na-enweghi nnoso' otu oge iji wee kwaa ma meek a o dokwuo anya ihe mkpọaha na nnochiaha na-enweghi nnoso putara. Atumatụ e ji ruo ọrụ bụ iji mee ka ihe a na-akọ doo anya. Agumagu/ederede ọhuru na mpata nkwaso n'asusu mba uwa gosiri na nnoso putara n'oge n'asusu ebe a na-ekpokota ntinye nkwaso, dika o di n'Italian, Catalan, na Griik (Chierchia et al, Guasti na Gavarro 2003, Marinis in press).

Nnara na-enweghi nnoso

Onodu mkpọaha na-enweghi/nwere nnoso na-aputa n'onodu obula n'asusu Bekee ma na-egosi enweghi nhatanha nke isiahiri/nnara na Catalan na asusu Romansi ndi ozo. Anaghi anabata nkebiaha na-enweghi nnoso na Catalan. Ya mere, nkebiaha na-enweghi nnoso na-aputa naani n'onodu mmachi (restricted conditions) na Catalan: n'onodu ochichi, dika nnara mbuuzo na dika nnara ngom na dika ngafe isiahiri ngwaa nke nnara ekelesu (Chierchia 1998). Akuku kacha mkpa na nghota mkpọaha na-enweghi nnoso bu agumagu nhanoha (jenerik) na agumagu ọdidi ya

bụ nghota nsinweta. O di mkpa ima na nnara na-enweghi nnozo na Catalan nakwa nnara na isiahiri na-enweghi nnozo nwere otu udiri agwara na Bekee. Omumaatu:

- 7a) Busco sabates
Look-for-is shoes
'I look for shoes' (nhanoha)
- b) Busco les sabates
Look-for-is the shoes
'I look for the shoes' (kpomkwem)

Usorookwu na amumechiche nke mkpofaha na nnochiaha na-enweghi nnozo

Aha nsina ngwaa na-enweghi nnozo bu nkebiaha nke na-enweghi nnozo maobu nkwuso. Achoputala na nnochiaha Bekee niile na nkwuso anaghi agakorita. Nnochiaha bu mkporuokwu anyi na-eji anocha aha/nkebiaha iji wee rutu aka nye mmadu, ihe iji wee gbanaria nkwunwo **na-adi** ighi mkpa (Eyisi 2006). O di mma ikwu na oru kacha mkpa nke nnochiaha na-arụ n'ahiriokwu bu inochi aha nke a kpoburu aha ka nkwunwo aha ndi a ghara igwu ndi oguu maobu ndi na-ege nti ike. N'eziooku, nnochiaha Bekee na nkwuso anaghi anokota mana ebe obula ha nokotara, a na-enwekari mgbanwe n'oru nnochiaha ahụ. Omumaatu:

8) *a she goat maobu a he cow*

He maobu *she* no n'elu nwere udiri nnochiaha mana o na-arụ oru ka nnochiaha. Ka o sila di, nnochiaha ndi no na ndinoru keonwunwe maobu jenetiv ga-arunwu oru dika nkwuso: *my, our, your, his, its, na their*. Omumaatu:

- 9a) *This is my book*
- b) *That is her book*

c) *This is our nwe lecture hall*, wdg.

Dịka o si di, nnọchiaha na-arụ ọrụ dịka nkwaso na-anọkarị n'ihu mkpọaha. Ya bụ, a na-etinye ha n'ihu mkpọaha ikwa ha maobu igosi agwara ha.

N'asusu Igbo, ewezuga nnọchiaha nruaka 'ndi' (those) dike; 'Ndi ahu bira', nnọchiaha Igbo niile enweghi nno. Na nleruany nke oma, isi mkpọaha a na-anọ n'ihu nruaka n'asusu Igbo: 'nwa a' (this child), 'ewu ahu' (that goat). **Na-adi** ighikwa ka Bekee ebe nruaka na-abia n'ihu isi mkpọaha dike: *this man, the goat, that girl* wdg.

Q buru na anyi dowe ahaaka n'otu akuku, aha nsina ngwaa na-enweghi nno di uzọ abuo: ubara na-enweghi nno na mkpoolu na-enweghi nno. Achoputala na elebanyela anya n'ubara na-enweghi nno ogologo oge, mana mkpoolu enweghi nno, dike omumaatu ndi a, bu ndi dotara mmasi ndi okachamara sayensi asusu na nsonso a:

10a) *John is in hospital* (Nzimebe na-enweghi nno)

b) *The way to use knife and fork* (Njiko na-enweghi nno)

c) *Mary is chair of the department* (Nnara na-enweghi nno)

d) *He found door after door closed* (Myinabo na-enweghi nno)

e) *She is playing piano for the chair* (Mkpokota na-enweghi nno)

Na mwube ndi a no n'elu, mkpọaha mkpoolu ngutaonu ka ya na nkwaso na-anokorita dike:

11a) *John is in the hospital*

b) *Mary is the chair of the department*

- c) *The way to use a knife and a fork*
- d) *He found the door after the door closed*
- e) *She is playing the piano for the chair, wdg.*

Mwube ndi a anaghị aputa ihe naanị na Bekee, mana n'asụsụ ndi ọzọ ndi na-achọ mkpọaha mkpoolu ngutaonụ dika hospital, knife, fork, piano, na door inwe nkwuso.

Ọ buru na anyị tulerịta mwube na-enweghị nnọso nan di nwere nnọso anyị ga-ahụ na aha nsina ngwaa na-enweghị nnọso nwere ọdịdị nkọwa 'nkwekorita' bara ụba. N'igbado ụkwụ n'omumaatu ndi a nọ n'elu, a ga-achoputa na nkuso na-eweta okè nye nghota mkpọaha. Omumaatu ndi a nwere akara nwere nghota di iche maka na ha nwere akara (ya bu, ha nwere nnọso), ya bu irutu ihe a na-ekwu maka ya aka kpomkwem.

A choputara na ọdịdị enweghị akara na nghota enweghị akara na-agakorita ebe ọdịdị nwere akara na nghota nwere akara na-agakorita (ya bu, obere ọdịdị - nghota buru ibu). Mwube na-enweghị nnọso dika ọ di n'elu nwere nkọwa bara ụba maka asompi ya na nke nwere nnọso na-eweta ndaputa dizu mma nke bu na dika ọdịdị **na-adị** ikwu obere, nghota nkwekorita na-ebukwu ibu, mana ọ buru na ọdịdị adighi obere, nghota nkwekorita anaghị adikwa obere. Site na nke a, atumatụ ngakorita ndizu mma na-enye aka ighota ihe kpatara e nwee obere ọdịdị, enwee nghota buru ibu.

Mwube mkpoolu na-enweghị nnọso

Aha nsina ngwaa na-enweghị nnọso anyị nwere mmasị na ha nwere otu ụdirị mwube (okwu nke anyi ji ebe a nghota nkọwa). Anyi ga-eji okwu di mfe wee ruturu ha aka: Nzimebe na-enweghị nnọso = [PN], njiko na-enweghị nnọso = [N coord N], nnara na-enweghị nnọso = [kopula N], myinabo enweghị nnọso = [NPN], mkpokota na-enweghị nnọso = [VN].

NB: N'uzo ọ di mfe inwetanwu, otutu omumaatu ga-esi na Bekee, beluso asusu ndi ọzọ a kwara mwube n'uzo kacha doo anya.

Etinyeghi nnoso aha na nkebimuuzo bu ihe a na-ahuta n'otutu asusu di iche iche, okachasi na mbuuzo ebe (Hemmelmann 1998, Stvan 1998; Baldwin et al 2006). Omumaatu bu: in town, at sea, in church, otu of bed, on televisin, on tape, off stage, in view, at lunch, on vacation etc.

Mwube nzimebe na-enweghi nnoso na mkpoha na-agakorita irutu aka ohere (n'ebe buru ibu); ebe (obodo, osimiri), otu (ulo uka, ulo akwukwo maobu akwa), mgbasa ozi (onyoonyo, teepu), frem (nkwago, nsiahu) na oge (nri ehie, akaoru). E nwere mmetuta abuo kacha mkpa nke anyi nwere ike iji tlee ndiche di n'etiti nzimebe na-enweghi nnoso na ndi nwere nnoso. Site n'ohere keotu, nzimebe na-enweghi nnoso na-enwekari ihe Stvan (1998) kporo, nghota emereme (an activity sense) dika:

13a) to be in prison

'to be a prison'

b) to be in the prison 'to be in the location designated by 'prison'

Ino n'ulonga arutughi naani akaebe a na-ahu anya n'ulo mana isonye n'emereme nke ulo ah (njide).

Na njiko na-enweghi nnos, a na-ejiko mkpoha enweghi nnoso abuo onu:

14a) The cost of monitor, table and keyboard were included

b) He bought table and chairs for ₦600.00

Na myinabo na-enweghi nnoso, ngalaba ahiriokwu na-enwe ngwaa nke na-enye nkwa gbasara isingwaa dika: John went home; Jane is the chair of the office.

Mwube ubara na-enweghi nnoso

Agumamgu amumechiche adoghaala n'ebe o di ukwu odidi isiahiri mkpoolu na-enweghi nnoso. Ha nwere nrutuaka di adi dika nghota nnara si di. Site na njirimara nnara dika 'Firemen are nice' (nhanoha), ubara na-enweghi nnoso na-ewere otu udi nkwa,

na-arutụ ngalaba ahụ aka n'ozuzuoke, ebe 'Firemen are available' (kpomkwem) na-akọwa naanị na e nwere ufodu ndi mmenyu oku no n'otu oge. Onodu nnara na-enweghi nnozo doro obere anya. Omumaatu:

15a) I ate carrots

b) I need shoes

ch) I need unicorns/flying cars, wdg.

Site na mgbatị ngwaa nọ na (a), ubara enweghi nnozo di adi: mputara ya bu e nwere ufodu karot m tara. N'okpuru ngwaa ochicho dika o di na (b); e nwere okwu di adi: o ga-ekwe omume na nnara adighi adi, dika e si gosiputa na (ch).

Ya bu, onodu na nkowa mkpoha na-enweghi nnozo n'asusu **na-adi** abere na akorongwa mkpurukwu di adi. Onodu [+arg, +pred] nke ntụ na-eme ka mkpoha na-enweghi nnozo kwe omume na bekee, mana mkpurukwu a turu aka na otu agwara maobu nke ozo na-anokorita. Nke a na-eweta mmeso mkpurukwu tara akpu maka ikowa ihe ga-aputa dika mkpoha na-enweghi nnozo na Bekee: Naanị aha igwe nwere ike iputa n'onodu isiahiri n'odidi mkpoolu dika odidi: "Truth is rare," nakwa mkpoha ngutaonu ga-enweriri ubara dika 'Books are available.' Chierchia (1998) kwuru na ndiche aha igwe/ngutaonu bu mkpurukwu nke onye: '**change vs coins**' nwere otu udi nghota mana o na-akpa agwa n'uzo di iche iche. Ya bu, a na-anabata aha igwe mkpoolu na Bekee. N'iga n'ihu, a na-eweputakarị mkpoha na-enweghi nnozo dika nhanoha ma hapu ya ka o ruo oru echiche/nghota dika nnara maobu aha. Ozo kwa, nnabta nkwuso a huru anya na-ewebilata agumagu odidi na nnozo aha n'odidi na-enweghi nnozo. Nchoputa gosiri na mkpoha na-enweghi nnozo anaghi akwunyere nke obula n'ihe gbasara ndiche kpomkwem/nhanoha.

Ihe usorookwu na-achọ maka mkpoha njiko na-enweghi nnozo e deputara na Dayal (2003) maka igosiputa mkpoha na-enweghi nnozo maka mba dika Hi ndi, Turkish na Mongolian gunyere:

- Enweghi nkwaso nakwa nhanoha NP
- Enweghi akara ndinoru (ya bu, o naghị aruturu nkenudi obula aka kpomkwem)
- Enweghi nsonazu keonwunwe
- Enweghi onodu keazu
- Onodu nganihu ngwaa ozugbo
- Mgbawwe na-ekwe omume naani n'onodu a choror

Na mgbakwunye n'ihe usorookwu na-achor, Dayal (2003) chikotara ufodu ihe amumechiche choror maka ikowa mkpoha na-enweghi nno so dika nkebiaha e kpokotara ekpokota. Ha gunyere:

- onuogugu nno pu iche (ya bu enweghi onuogugu)
- obere okè
- [N + V] na-emebe nnara ogwa/mgbagwo
- Obere odidoanya n'ububu (ya bu, iji asusu na mwube na-enweghi nno so adigho mfe ighota).

Udidi odabere

Odabere bu mkpuruasusu/mofim ntado nke so n'otu n'ime nkejasusu nka dika nnochiaha, njiko, nkwaso, nnyemaka, akara njuajuju, wdg (hu Halpern 1995; gawazie). Odabere enweghi nnwereonwe keuda maobu keusorookwu kama, ha **na-adi** abere n'ukwu ha (ya bu, mkpuruokwu). E nwere nkenudi odabere abuo. Ha bu: odabere azu na odabere ihu. Mgbe mkpuruokwu ha no na ya bu ha uzor, a na-akpor ha odabere azu, mana mgbe ha bira n'ihu mkpuruokwu ahur, a na-akpor ha odabere ihu. Omumaatu:

16a) *Joy's box*

b) *L'enfant noir* (Furenchi)

N'omumaatu ndi a no n'elu, 's' no na (Joy) bu odabereazu maka na o biara n'azu mkpuruokwu, ebe na (L'enfant) nnoo aha 'le' biara buru 'I' site n'igbado ukwu na grama Furenchi. Na Furenchi, udaume anaghi agakorita. 'L' bu odabere ihu ebe o bu na o no n'ukwu mkpuruokwu, a na-enweta odabereazu. E nwere ike igosiputa usoro a site n'akara a:

Eserese 2(a) **ỌDABERE + MKPỤRỤOKWU**
ỌDABERE IHU + ÚKWÙ

(b) MKPURUOKWU + ODABERE →
UKWU + ODABERE AZU

Ömümaatı:

17(a) *le amour* $\longrightarrow$ *l'amour*

The love *the love*

QDABERE + MKPURUOKWU $\longrightarrow$
QDABERE IHU + MKPURUOKWU

MKPURUOKWU + ODABERE ÚKWÙ + ODABERE

Obi + 's Obi's

N'agbanyeghi mkewa odabere ihu na nke azu, e kewakwuru odabere n'azu **mfe** na **mpuruche**. Odabere mfe bu ichafu odidi nke mkpuruokwu zuru oke nke na-anokwa n'onodu keusorookwu nke mkpuruokwu o na-anochi na-ano. Omumaatu:

18 *They've gone*

've bu ichafu odidi *have*. N'otu aka ahụ kwa, na

19 *We'll come or go*

‘ll bụ ịchafu odidi will. Ma (18) na (19) nwere omumaatu ndabere mfe. Ya bụ, anyị nwere ike ikowa odabere mfe dika “ichafu odidi nke mkpuruokwu kwuru onwe ya” (Katamba 1995:240).

N’aka nke ozọ, odabere mpuriche bụ odidi ndi nwere ike iputa naani ka mofim ntado a gbakwunyere n’ukwu n’ufodu onodu keusorookwu/odabere mpuriche di iche na mgbanwe/inflekshon. Otu njirimara di mkpa e ji ewta ndiche di n’etiti odabere mpuriche na mgbanwe bu ikike o nwere iru oru dika mgbanabo (dual citizenship). Nke a putara na “odabere bu onye otu nke ozọ n’odidi.” N’itinye ya n’uzo ozọ, odabere na-anọ ka nkeji mkponammebe. N’ihi nke a, ha nwere agwara nke na-eme ka ha di iche n’ebe mgbakwunye na mkpuruokwu di.

Onodu odabere

Onodu odabere **na-adị** i n’agbanyeghi nghota ufodu mwube. Omumaatu: *the principal of school’s car*, ukwu keuda bu *school* ebe ukwu keusorookwu/nghota bu nkebiaha niile nke *principal* bu isi ya. N’agbanyeghi na o bu *principal* na-abughị *school* nwe *car*, agbakwunyeghi ‘s na *principal*. Ya mere, ihe a chorọ bu igbakwunye ‘s na mkpuruokwu ikpeazu nke nkebiaha keonwunwe. Ya bụ, e nwere ike inweta odabere mpuriche site na ntunye iwu puru iche maobu site n’abumonye otu nke nkeji ntachi/obere. Nchoputa gosiri na e nwere onodu odabere anọ nke na-enweghi mgbagha obula si n’aka Anderson (1995). Ha gunyere:

- a. N’onodu mbido mkpuruokwu
- b. N’onodu ngwucha mkpuruokwu
- c. Onodu nke abuo n’ahiriokwu
- d. Onodu osote nke ikpeazu (ya bu tupu nke ikpeazu0 n’ahiriokwu.

Ntucha ọdabere Igbo

N'Igbo, a na-ahụ ọdabere mfe na nke mpuriche. Na mgbakwunyere otutu onodu ọdabere n'okwu, a ka nwere agwara di mma ndi gunyere nghota puru icha nke ọdabere na-eweta dika:

20a) Nleda anya, ikwa emo maobu iji ihe kporo ihe. Omumaatu:

Ndi a kwu bu kwu umuazi

Those who CL are CL children

'These are also children'

b) Nrutukwu aka: i) O bu li Uche nyeli m ji

It is CL Uche gave me yam

'It is actually Uche that gave me yam'

ii) Fa bu lili ndi ajo mmadu

They are CL those who bad people

'They must be really bad people'

Onodu ọdabere n'Igbo

Dika Anderson (1995:200) si kwuo, "ọdabere dabeere nnoo n'ukwu ha n'udi uda." Etu o di, ufodu mwube nwere ọdabere n'asusu Igbo egosila na nke a abughi eziokwu. E nwere ufodu dabeere nwekwaa ndi **na-adi** abeghi. Ugbo a, egosiputala na:

i) Ọdabere anaghicha adabere n'ukwu ya n'udi uda

21a) Kwuo nu okwu

IMP speak CL word

'Speak' (A na-agwa onye nke abuo (ubara)

b) Ada ga-abia kwa daa

Ada FUT-come every day

‘Ada will come daily’

ii. O **na-adi** abere n’ukwu ya n’udi usorookwu na nghota.

iii. Ndakorita udaume na-ewere onodu n’etiti odabere n’ukwu ya.

iv. Odabere anaghi aputa ihe naani na mbido ahiriokwu maobu n’onodu nke abuo mana n’onodu ndi ozo n’ahiriokwu.

22) Omumaatu: Onye zi ka m bu zi

Who CL that me is CL

‘Who am I then?’

v. Odabere oyo na-aputa ihe n’ufodu olundi Igbo

23) Omumaatu: Ki ni zi bu ife efu

What CL CL is thing that

‘What is it?’

vi. Odabere ihu di n’asusu Igbo

24) Anyi no n’ulo Obi

We are CL house Obi

‘We are in Obi’s house.’

Site n’onodu di iche iche nke odabere n’asusu Igbo weere n’elu, a choputara na odabere na-emetuta nghota/echiche nke ahiriokwu. Odabere ndi a no na tebulu di ala bu ndi a na-ahu n’olundi Igbo na Igbo izugbe.

Eserese 3.

S/N	ỤDỊDỊ	OKWU	ỌNỌDỤ
1.	<u>Odabere ihu</u> n’	In	Mbuuzo na-abia n’azu ngwaa
	Ga-	will/shall	Na-abia n’ihu ngwaa tensi ndinijihu
2.	<u>Odabere azu</u> kwu	Also	N’azu NP na n’azu VP
	Cha	in addition to	N’azu NP na n’azu VP, n’ufodu omumaatu
		All	
			Naani n’azu ngwaa; n’ufodu
	omumaatu n’azu np naani		
	Li	actually	N’azu ngwaa
	Lili	really	N’azu ngwaa
	Nwa	themselves	Nnochiaha kentukwasị. N’azu NP
	Ni	dummy	Na-eso akara ajuju
	Ki	question marker	Na mbido ahiriokwu
	Zi	then	N’azu ngwaa, 2P, na ngwucha ahiriokwu
	Nu	you pl.	Akara onye nke abuo (ubara); n’azu ngwaa

	Nu	please, polite, request	N'azụ ngwaa, anaghicha anọ n'azụ aha nsina ngwaa dī ka kwe nu
			Nkwenye biko onye nke abụọ. M. ekene; Me ekele
			Biko kwe m ekele
	Fu	now	N'azụ aha nsina ngwaa
	afụ	that	N'azụ aha nsina ngwaa
	Kwe	dummy	N'azụ aha nsina ngwaa
	Kwa	every; repetitive	N'azụ aha nsina ngwaa

Nchọpụta na Mmechi

Nchọcha e mere n'isiokwu nke akwụkwọ a egosila na e bu ụzọ akwụsị iwepu nnọso aha na Furenchị na Italian karia na Bekee na Swidish nakwa na Katalan tupu na Dọochị (Dutch). A chọputara na n'asụsụ dika Bekee, a na-eji aha nsina ngwaa na-enweghị nnọso arụ ọrụ na mwube pụrụ iche, ha na-ejikwa nghọta pụrụ iche abia. Ọzọ kwa, etinyeghị nnọso aha na nkebi mbuuzọ bụ ihe dī n'ọtutụ asụsụ ọkachasi na mbuuzọ nzimebe.

Mkpọaha na-enweghị nnọso ga-aburiri ihe dika ubara maobu mkpoolu igwe maka asụsụ dika Bekee. A chọputakwara na nnọchiaha na-akpa udiri akparamagwa mkpọaha ha na-anọchite anya ha na-akpa. Mkpọaha na nnọchiaha anaghị enwe nnọso n'odidi nkiti ha. O buru na o nwere, ya na ntụ okwu n'asụsụ Igbo ga-agakorita.

Mkpọaha na-enweghị nnọso ga-arunwu ọrụ dika nghọta aha na Chinese. Agumagu nsonso na mputa nkwuso n'asusu mba uwa gosiri na nkwuso putara n'oge n'asusu ebe ntinye nkwuso nọ n'izugbe, dika o si di n'Italian, Katalan na Griik. Nnara na-enweghị nnọso na Katalan na isiahiri na nnara na-enweghị nnọso Bekee na-enwekọta otu agwara. Nchọputa gosiri na ọdabere anaghicha adabere n'ukwu ya n'udi ụda dika e kwuburu na mbu, e gosiri otutu ọnọdu ọdabere na-ewe n'asusu Igbo. A chọputakwara na ọnụ ọdabere na-emetuta nghọta ahiriokwu. Ntinye/ọnọdu ọdabere **na-adi** i n'agbanyeghi nghọta ụfọdu mwube.

Anyi na-emechi site n'ikwu na ebumnuche akwukwo a, nke bu, ilebanye anya na mkpọaha na nnochiaha na-enweghị nnọso na ufodu omumaatu mwube ubara na-enweghị nnọso putara n'asusu. Akwukwo a lebakwara anya n'udidi na ọnọdu ọdabere n'asusu Igbo. O doro anya n'Igbo nwere ntunye di mma ime n'atumatu sayensi asusu n'izugbe, okachasi n'ihe gbasara ọnọdu ọdabere n'okwu na ndabere ụda. Anyi enweghi ike ime nchocha dizu mma banyere isiokwu n'ihu oge. Ya bu, anyi na-atunye alo ka e mee nchocha n'odinihu iji kowamie mkpọaha na nnochiaha na-enweghị nnọso, udididi na ọnọdu ọdabere n'asusu Igbo.

Edensibja

Agbedo, C. U. (2015). *General linguistics: Historical and contemporary perpectives*. Nsukka: KUMCEE Publishers.

Anagbogu, P. N. (1982). Some notes on nu as a plural marker in Igbo. *Journal of Society for Promoting Igbo Language and Culture (SPILC)*, 78-80.

Anagbogu, P. N., Mbah, B. M. & Eme, C. A. (2010). *Introduction to linguistics (2nd Ed.)*. Awka: Amaka Dreams Ltd.

Anderson, S. R. (1990). Morphological theory. In F. M. Nwemayer (ed.), *Linguistics: The Cambridge Survey Vol 1* (pp. 147-191). Cambridge: Cambridge University Press.

Carlson, G. (1977). Reference to Kinds in English. PHD Dissertation, University of Massachusetts at Amherst.

- Chierchia, G, Guasti, M. T. & Gualmini, A. (1999). Nouns and articles in Child Grammar and the syntax/semantics map. Ms. University of Milan, University of Siena and University of Maryland.
- Chierchia, G. (1998). References to kinds across language. *National Language Semantics*, 6, 339-405.
- Crystal, D. (1997). *A dictionary of language and linguistics*. Oxford: Basil Blackwell.
- Dayal, V. (2002). Number marking and (in)definiteness in king terms. Ms. University of Rutgers.
- Dayal, V. (2003). A semantic for pseudo-incorporation, plurality and the incorporation of plurals: A dynamic approach. *Catalan Journal of Linguistics*, 3, 45-73.
- Emenanjo, E. (1978). *Elements of modern Igbo grammar*. Ibadan: Oxford University Press.
- Eyisi, J. (2002). *A grammar of English language*.
- Guasti, M. T. & Gavarro, A. (2003). Catalan as a test for hypothesis concerning article omission. In B. Beachley, A. Brown, & F. Collins (eds). *Proceedings of the 27th Annual Boston University Conference on Language Development* (pp. 288-298). Somerville: Casadilla Press.
- Halpern, A. (1995). *On the placement and morphology of clitics*. California: CSLI Publications.
- Katamba, F. (1995). Bantu phonology and morphology. In *LINCOM Studies in African linguistics*, 6, (p. 116). Munchen: LINCOM Europa.
- Marinis, T. (in press). Minimal inquiries and the acquisition of the definite article in modern Greek. In *Proceedings of the 34th Colloquium in Linguistics*. Frankfurt: Peter Lang Verlag

- Ofuani, O. A. (1982). Euphemisms in Igbo: A sociolinguistic study.
Journal of SPILC, 1, 28-35.
- Onah, C. C. (2010). *Assurance: The stepping stone to success in English (2nd ed.)*. Enugu: Onah Publications.
- Yule, G. (2002). *The study of language: An introduction*.
Cambridge: Cambridge University Press.

Nsogbu Ikuzi Udaolu Igbo N'ulo Akwukwo Sekondiri

by

Ezema, Chinenye Anthonia

Humanities Unit School of General Studies

University of Nigeria, Nsukka

chinenye.ezema@unn.edu.ng

Umjedomede

Nchocha a lebara anya n'omumu udaolu Igbo n'ulo akwukwo sekondiri. O bukwa maka ikuzi udaolu di ka ihe omumu n'ulo akwukwo ka e mere nchocha na ya. O choputara udaolu di ka otu ihe omumu na-ahia ndi nkuzi ahụ ikuzi ya n'ulo akwukwo sekondiri n'agbanyeghi na e nyere ha (ndi nkuzi) ozuzu na nke a n'ulo akwukwo di elu - Koleji Edukeshon na Mahadum. O bu otu isiokwu kacha enye ndi nkuzi nsogbu n'ikuzi n'utoasusu Igbo. Itinye ma o bu ikanye akara udaolu site n'olu di elu ma o bu ala ekweghi ha akanye. Nchocha a lebara anya n'udaolu na ihe o putara. O gakwara n'ikowa udi udaolu e nwere, akara ha di iche iche na nsorita ha n'okwu na n'ahiriokwu. Echiche ato ka a ga-esi kanye akara udaolu bu nke e lebara anya wee hu nke a naghị ede ha n'ihì nhiamahu di na ya na ndi a nabatara a ka ji ede ihe ma taa. E mere nchocha a na zonu mmuta Nsuka. Usoro e ji mee nchocha bu ndimemecha. E ji ndi nkuzi di iri iteghete na abuo sitere n'ulo akwukwo di iri na ise wee mee nke a. A choputara site na data nke e wetara na njumaza ma jiri pacenteji (%) wee gosi nsogbu/nhia ahụ ndi nkuzi na-enwe n'ikuzi udaolu n'ulo akwukwo sekondiri. Ndi nkuzi niile e jiri mee nchocha kwetara na ha chokwuru ozuzu n'udaolu na otu e si akanye akara udaolu. O buru na ndi nkuzi amuta ma mara udaolu na ikanye akara ya nke oma site n'ozuzu ha ga-enweta, o ga-ebelata oso ha na-agba ikuzi ya n'ulo akwukwo ma sikwa otu ahụ nwee mmasi na-akuziri ya umuaka bu ndi ga na-aghota ya nke oma mgbe onye mara ya na-akuziri ha.

Mkpọlite

Ụdaolu bụ nke putara ikpọli ụda elu ma ọ bụ ikpọda ya ala oge a na-akpọputa okwu. Ọ bụ etu e si eji olu akpọputa okwu na otu o si ada oge a na-akpọputa ya. Ụdaolu na-eme ka a mara ihe okwu putara okachasi ebe otu mkpuruokwu nwere ike inwe otutu nghota. Naanị ihe ga-eme ka amata ihe okwu dị otu a putara bụ site n'ikanye ya akara ụdaolu iji gosi mgbe olu dị elu ma ọ bụ ala. Mbah na Mbah (2006) kọwara ụdaolu dị ka mputara njikwa ogo olu. Ha gakwara n'ihu kọwaa na otutu ihe na-emetuta ogo olu dị ka ndotị mkpọda nke na-eme ka ogo olu rịa elu. Nke abụọ, etu ikuku si aga na ngu na-eme ogo olu idị elu ma ọ bụ ala.

Anagbogu, Mbah na Eme (2010) na nkọwa nke ha kwuru na ụdaolu bụ ndịiche dị n'olu dị ka o si gbasaa nkejiokwu n'asụsụ ụdaolu, nke nghota ya putara ihe nke oma ma dị iche n'ụdị ya. Ndịiche dị n'ụdaolu n'okwu abụọ ma ọ bụ karịa na-esite n'asụsụ bụ asụsụ ụdaolu. Nke a putara ihe nke oma n'asụsụ Igbo. Asụsụ Igbo dị ka a mara bụ asụsụ ụdaolu. Ikekeonwu, Ezikeojiaku, Ubani na Ugoji (1999) mere ka a matakwa na otutu asụsụ mba Afrika na ụfọdụ asụsụ mba Eshia bụ asụsụ ụdaolu. Ihe nke a putara bụ na ọ bụ ka mkpuruokwu si ada ka e si amata nghota na mputara ya. N'asụsụ Igbo, otu mkpuruokwu nwere ike na-akọwa otutu ihe. Ọ bụ ụdaolu na-eme ka a mata ihe mkpuruokwu ọ bụla putara. Otutu mkpuruokwu na-enwe otu nsupe ma ha na-enwe nghota dị iche iche. Ọ bụ ụdaolu na-eme ka nghota ha na-egosiputa ihe ha putara.

E ji akara ụdaolu egosi ụdị ụdaolu e ji kpọputa nkejiokwu dị iche iche. E nwere ụdị akara ụdaolu atọ n'asụsụ Igbo. E ji ha eogsi ka nghota, onọdụ na orụ mkpuruokwu si dị. Ha bụ:

Akara ụdaolu elu (´)

Akara ụdaolu ala (`)

Akara ụdaolu nsuda (-)

Mkpuruokwu 'akwa' nwere ike iputa otutu ihe dị ka: ogodo; ogodo; ime okuko; na uria. Ọ bụrụ na a kanyeghi ya akara

udaolu, mkpuru edide ka o bu. Ma o buru na o bu akara udaolu na-egosi kpomkwem ihe o bu , onye akpotaghị ya dara ya ada.

Ịma atụ:

1. ákwá (urịa)

ákwà (ogodo)

àkwá (ime okuko)

àkwà (ogodo)

Omuuma atụ ndị otu ozo nwere otu edide.

2. òké (anumanu na-arị ari)

ókè (ogige)

óké (abughị a nyị m)

òkè (orubere)

3. ísí (obu)

ìsì (ahughị uzọ)

ísì (ùkò)

ísì (ighekọ)

4. ókwà (ichi)

ókwá (obere odo)

òkwà (udị nnunu)

òkwá (òtú)

5. áká (nku)

ákà (udị agwo)

- àká (na-agafe na)
- àkà (ngwa mma)
6. ózò (ụdị anụ ọgu)
- ózó (ụdị echiche)
- òzó (na-abụghị nke)
- 7 òkù (efere nkụwa (urọ)
- ókù (ụba)
- ókú (mmụmụ icheku)
8. ntú (asị)
- ntú (uzuzu/icheku ọkụ)
9. nchà (nnyemaka ogbo)
- nchá (dum)
10. mkpá (ncha)
- mkpà (aga)

E lee anya na nomba 1 rue 10, a ga-ahụ na a bịa na otu nke ọ bụla mkpụrụokwu niile e depụtara nwere otu mkpụrụ edide, naanị ihe dị iche na ibe ya bụ ụdaolu bu nke mere ka nghọta ha dị iche. Ọ bụ n'elu ụdaume (a e i j o ọ u ụ) ka a na-akanye akara ụdaolu dị ka a hụrụ na nomba 1 rue na 7. N'aka nke ọzọ, a na-akanyekwazị akara ụdaolu na myiriụdaume (m n) dị ka a hụkwara na nomba 8 rue na 9. Nke a pụtara na ọ bughị mkpụrụ edide niile ka a na-akanye akara ụdaolu. Naanị ụdaume na myiriụdaume na-ebu ụda na mkpọpụta ha. Ọtụtụ na-nwe nsogbu nchọpụta na ebe e kwesiri ịkanye akara ụdaolu. Tinyekwara imata ụdị akara ụdaolu a ga-akanye.

Dị ka e gosirila na e nwere akara ụdaolu atọ n'asụsụ Igbo - ụdaolu elu, ụdaolu ala na ụdaolu nsụda. Akara ndị a nwere njirimara ha na usoro ha si esorita onwe ha.

Ntuleghari Agụmagụ

E meela nchọcha banyere ụdaolu na akara ụdaolu. Mbah na Mbah (2010), Nwachukwu (1995), Emenanjo (1987), na Green na Igwe (1963) ndị ọkammụta dị iche iche e lebara anya n'ụdaolu na ka a ga-esi kanye ha akara dị ka o kwesiri . A tulerere ụdaolu elu, ụdaolu ala na ụdaolu nsụda na ka e si kanye akara ha n'omuma atụ mkpuruokwu ụfọdụ.

Ụdaolu Elu

Ụdaolu elu bụ ụdaolu iri elu mgbe a na-akpọputa ụda. E ji akara nlamelu (`) egosi ya. Ọ na-:

- ebido mkpuruokwu ma ọ bụ ahiriokwu d.k. óché, élú
- anọ n'etiti mkpuruokwu d.k. ógólógó njédébé
- anọ na ngwucha mkpuruokwu na ahiriokwu d.k. Há gbùrù éwú
- eso ụdaolu elu ọzọ d.k. ányá ékwé
- edekọ ya na ụdaolu ala
- edekọ ya na ụdaolu nsụda

Ụdaolu Ala

Nke a bụ ụdaolu dị ala e ji (`) egosi. Ọ na-:

- ebido mkpuruokwu maọbụ ahiriokwu d.k. àlà ìsì
- anọ n'etiti mkpuruokwu d.k. ùdèlè àkùkò
- anọ na ngwucha mkpuruokwu na ahiriokwu d.k. Ó bìàrà

- b. áká atọ
- 4. Ngosi ndịiche dị n'ahịrịokwu na nkebiokwu keaha.
 - a. Ngọzi b́jara
 - b. Ngọzi b́jara ...
- 5. Ngosi ndịiche dị na mkpọaha mgbe ọ na n'okwu na mgbe ọ na-egosi onwunwe.
 - a. udu ntị
 - b. udu ntị

Nkanye Akara Ụdaolu

Mbah (2009) kwuru na ọtụtụ ndị ọkammụta kwenyere n'ọnụ ọgụ ụdaolu e nwere n'asụsụ Igbo. Ebe ọ gbata uhie dizi bụ ka e si deputa ma ọ gosiputa ha n'ihe a na-eede. Ụfọdụ na-ekwu na ịkanye akara ụdaolu n'ebe niile o kwesiri na-eme ka ndị mmadụ ghara inwe mmasị n'igụ ihe e dere. Ebe ụfọdụ kwenyere ka a kanye akara ụdaolu niile, ụfọdụ ekwetaghị na nke a.

Usoro Odide

Ọ dị echiche atọ putara ihe n'usoro ịkanye akara ụdaolu. Nke mbụ ma burụkwa nke ochie bụ nke R. C. Abraham weputara. Ọ dị mkpa ka a mara na a nabataghị usoro odide ya. Usoro a na-ekwu na :

- a. nkejiokwu niile nwere ụdaolu elu na-aga ede ya na nnukwu mkpụrụ edide/leta.
- b. nkejiokwu niile nwere ụdaolu nsụda a ga-eji nnukwu mkpụrụ edide wee bido ma dezie ụdaume na-eso ya n'obere leta ma ọ bụ ọ buru myiriụdaume e jiri obere leta dee ya.

ch. Nkejiokwu niile bụ ụdaolu ala a ga-eji obere leta dee ha.

Omuma atụ

áká	AkA
ákwá	AkwA
ego	EGo
ànya	ANYa
mmírì	MMIri
àlà	ala
àkwa	akwa
èfè	efe

Uso ro odide a e nweghị nnabata ozuru mba n'ụdị ka e si eji nnukwu mkpụrụ edide ede ihe, ọkacha n'ibido mkpụrụokwu, nkebiahịrị ma ọ bụ ahịrịokwu. Nke ọzọ, ọ na-emeka ihe e dere ghara ịdị mma ma mekwa ka ịgụ ihe hịa ahụ. N'aka nke ọzọ kwa, ọ na-eme ka a ghara ịma ka a ga-esi na-e de obere leta. Uso ro odide a anwụọla, a naghịzi ede ya.

Echiche nke abụọ bụ nke ndị ndu ha bụ Welmers na Nwachukwu. E jirila nke a dee ọtụtụ ihe dī ka a ga-ahụ na Green na Igwe (1963), Welmers (1973), Nwachukwu (1983), na Mbah (1999,2006). Uso ro odide anabatara akara nta abụọ maka ụdaolu atọ e nwere - (´) maka ụdaolu elu na nsụda na (`) maka ụdaolu ala. Ọ na-ekwu ka:

1. a kanye akara naanị na mkpụrụ edide mbụ ma ọ bụrụ na ha niile nwere otu ụdaolu
2. ebe e nwere ndịiche n'ụdaolu elu na-esotenu, ka a kanye akara ụdaolu nke mbụ na ndị ọzọ.

3. e were akara ụdaolu gosiputa ụdaolu abụọ sochiri onwe ha dị, nke mbụ bụ ụdaolu elu ebe nke abụ bụ ụdaolu nsụda

Ọmumatu

Áka	áka
Ákwá	ákwa
Égo	égó
Ánya	Ányá
Mmírí	mmírí

Àlà	àla
Àkwà	àkwa
Èfè	èfe

Echiche nke atọ nke Emenanjo na Williamson nọ na ya kwuru ka:

1. aghara ịkanye ụdaolu elu niile akara
2. akanye ụdaolu ala niile akara
3. akanye ụdaolu nsụda niile akara

Ọmumatu

áká	aka
ákwá	akwa
égo	ego

Ánya	Ánya
Mmíri	mmiri
Àlà	àlà
Àkwà	àkwà
Èfè	èfè

Ntunyere Na Ndjiche Ha

Tebulu 1

Okwu	Abraham	Williamson	Welmers
írè (tongue)	IRE	Ire	Íre
élé (antelope)	ELE	Ele	Éle
áká (hand)	AKA	Aka	Áka
ákwà (cloth)	Akwa	Akwà	Ákwà
nwa óke (man)	NWA Oke	nwa oke	nwá oké
àlà (land)	Ala	Àlà	Àla
nkàtà (basket)	Nkata	nkàtà	Nkata
égo (money)	Ego	Ego	Égó
ìkwìghìkwìgh i (owl)	ikwighiKWIGH i	Ìkwìghìkwìgh i	Ìkwìghìkwìgh í

(Hụ Mbah (2009) ihu 116)

Ịkuzi Ụdaolu

Ịkuzi ụdaolu n'ụlọ akwụkwọ tumadi na nke sekondiri bu nke nchọcha a lebara anya. Ịkuzi ụdaolu n'ụlọ akwụkwọ sekondiri so n'otu n'ime omumụ e nwere ma na-eme n'utoasusu Igbo. O bu n'ih i na e mere nchọcha ka a chọputara na ikuzi ụdaolu n'ụlọ akwụkwọ na-enye ndi nkuzi nsogbu. Na nchọcha Mbah (2009) mere maka umu akwukwo na-agu na ngalaba Igbo Asusu Njajiria ndi ozu, na omumu IGB 308 ebe ụdaolu so n'otu ihe a na-akuzi n'omumu ahụ.

Nchọcha a bu maka umu akwukwo no oge niile n'ulo akwukwo na ndi na-abia naani n'oge ezumike ogologo oge. Ndi na-abia omumu n'oge ezumike bu ndi e kwenyere na ha bu ndi nkuzi n'ulo akwukwo di ichie ichie. A chọputara na otu ajuju bu nke a juru maka ụdaolu na imirikiti ha azaghi ya. Ebe ndi nke zara ya aza ka otutu n'ime ha dara. Nchoputa gosiri n'ihe ha ji agba oso n'udaolu bu amaghi isiokwu ahụ nke oma nke mere na ha anaghi akuziri ya umu akwukwo ha.

Usoro Nchọcha

Nchọcha nke a lebara anya na nsogbu ndi nkuzi na-enwe ikuzi ụdaolu n'ulo akwukwo sekondiri. Udi nchọcha a bu Ndimemecha. Ebe e mere nke a bu na zonu mmuta Nsuka. E ji ulo akwukwo iri na ise wee mee ya. Ndi nkuzi di iri iteghete na abuo n'onu ugu na-akuzi Igbo n'ulo akwukwo sekondiri ka e ji mee ya. E ji njumaza di iteghete wee weta osisa ndi nkuzi gbasara nke a. E jikwa pacenteji wee yochaa data e nwetara. E ji akara ngosi ano wee zaa njumaza ndi ahụ. Ha bu Ekwesiri m ike (EI), Ekwere m (E), Ajuru m (A) na Ajusiri m ike (AI).

Tebulu 2: Iḱuzi Uḁaolu N'ḁlọ Akwḁkwọ Sekọndirị

N/i	Ajḁjḁ	%EI	%E	%A	%AI
1	Uḁaolu bḁ otu ihe ọmḁmḁ n'ḁtọasḁsḁ Igbo	80	16	04	-
2	Enwere m ọzḁzḁ n'ḁdaolu	60	20	05	15
3	Ana m akḁzi ya n'ḁlọ akwḁkwọ	40	36	13	11
4	Ama m akḁzi ya nke ọma	08	14	31	47
5	Ama m akanye akara ḁdaolu n'ebe o kwesirị	08	14	36	42
6	Enwere m ike iza ajḁjḁ ọ bḁla sitere n'ḁdaolu	06	10	35	49
7	Ana m ezere iḱuzi ḁdaolu n'ḁlọ akwḁkwọ	45	25	25	5
8	Iḱuzi ḁdaolu edochaghị m anya	48	25	24	03
9	Achọrọ m ọzḁzḁ na nka iḱuzi na ikanye ḁdaolu	79	11	06	04

Nchọpḁta

Site na tebulu dī n'elu, a chọpḁtara na ọtḁtḁ ndī nkuzi nwere nhja ahḁ n'ikuzi ḁdaolu. Ha kwenyere na a na-akuzi ya n'ḁlọ akwḁkwọ mana ọ bughị ha niile na-ekwe akuzi ya n'ihī na ha amaghị akuzi ya nke ọma na ikanye akara ḁdaolu ebe o kwesirị . Ufọdḁ ha na-eze iḱuzi ya site n'imate ya n'usoro nkuzi ha. Ha kwetara na iḱuzi ḁdaolu edochaghị ha anya. Ha gakwara n'ihu

kweta na ha choro ozuzu puru iche n'udaolu - ikuzi na ikanye akara udaolu.

Nchikota Na Mmechi

Omumu udaolu n'ulo akwukwo sekodiri bu otu isiokwu e nwere n'omumu utosasusu Igbo. Otutu ndi nkuzi na-agba oso ikuzi ya n'ihia na ha amaghi isiokwu a (udaolu) nke oma. Nchocha lebara anya n'udaolu na ihe o putara. Tinyere udi udaolu ato e nwere n'asusu Igbo - udaolu elu, udaolu ala na udaolu nsuda na akara ha. E gosiputara ezi nsorita ha n'okwu na n'ahiriokwu. Oru udaolu na-arụ bu nke a kowaputara n'uju na nchocha a. Uzọ echiche ato putara ihe n'ikanye akara udaolu ka e gosiri na usoro odide ha.

Data e nwetara site na njumaza ndi nkuzi zara gbasara nsogbu na nhia ahụ ha na-enwe n'ikuzi udaolu n'ulo akwukwo sekondiri ka e ji pacenteji gosi. Ndi nkuzi kwenyere na ha na-enwe nsogbu n'ikuzi udaolu n'ulo akwukwo sekondiri ma kweta na ha choro ozuzu puru iche maka nke a iji kwalite mmasi ha n'ikuziri umu akwukwo nke a.

Edensibija

Abraham, R. C. (1967). *The Principles of Ibo. Occasional Publications*. No. 4. Institute of African Studies, University of Ibadan.

Anagbogu, P.N., Mbah, B.M. & Eme, C.A. (2010). *Introduction to Linguistics*. Awka: Amaka Dreams Ltd.

Emenanjo, N. (1987). *Elements of Modern Igbo Grammar. A Descriptive Approach*. Ibadan: University Press Limited.

Emenanjq, N. E. (2015). *A Grammar of Contemporary Igbo* Port Harcourt: M & J Grand Orbit Communications Ltd.

- Ezema, C. A. (2018). *Ndubata N'omumu Asusu Igbo*. Enugu: Computer Edge Publishers.
- Green, M. M. & Igwe, G. E. (1963). *A Descriptive Igbo Grammar*. London: Academie-Verlag.
- Ikekonwu, C., Ezikojiaku, P.A., Ubani, A. & Ugoji, J. (1999). *Fonoloji na Grama Igbo*. Ibadan. University Press PLC.
- Mbah,, B. M. (1999). *Studies in Igbo Syntax: Igbo Phrase Structure*. Nsukka: Prize Publishers.
- Mbah, B. M. (2009). “ The Teaching and Learning of the Igbo Tone: Guides to its Effective Understanding in a Typical Classroom Learning Situation”. *Review of Education*. Vol 20 no. 1. Ihu 108-123.
- Mbah, B. M. & Mbah, E. E. (2006). *GB Syntax: Theory and Application to Igbo*. Enugu: Cross River State Chapter of the Association of Authors.
- Mbah, B.M. & Mbah, E.E. (2010). *Topics in Phonetics and Phonology. Contribution from Igbo*. Nsukka: AP Eupress Publishers.
- Mbah, B. M. & Mbah, E. E. (2014). *Atutu Amumamu Asusu*. Nsukka: University of Nigeria Press Ltd.
- Nwachukwu, P.A. (1995). *Tone in Igbo Syntax*. Nsukka: Igbo Language Association.
- Okonkwo, M.N. (1979). *A Complete Course in Igbo Grammar*. Lagos. Macmillian.
- Uwalaka, M.A. (1996). *Fonoloji na Ntoasusu Igbo*. Ibadan: Kraft Books Limited.
- Welmers, W. E. (1973). *African Language Structures*. Los Angeles: University of California.

Nkeji Mmeju N'asụsụ Igbo

nke

Chisara Patience

Good Shepherd Schools,
3 Olayinka Street, Moroga, Meiran Lagos State.
+2347034488651; chikechisara@yahoo.com

Ụmịedemede

Ọnọdụ mkpụrụokwu nwere na nkega dị iche iche dị n'ahịrịokwu na-enye aka ịchọputa na ikọwa ọrụ ọ na-arụ na ndokọ okwu ahụ, n'ihirika ya mkpụrụokwu ọ bụla nwere ike iru otu ụdị ọrụ n'otu ọnọdụ ma rụọ ọrụ ọzọ n'ọnọdụ ọzọ. Ọrụ ya nwere ike ibụ ọrụ a maara ma ọ bụ a tụtụ anya ọdịdị nkeji asụsụ ahụ kwesiri iru mana n'aka nke ọzọ, ọrụ ya nwekwara ike ibụ ọrụ eseghi n'elu dika ọdịdị ya si di. Mbunuche nchọcha a bụ ileba anya n' echiche adabanyeghi banyere mmeju n'asụsụ Igbo di ka o si metuta ọnọdụ ha oge ụfọdụ, ikọwaputa na ọ dighi ihe di iche na nnara na mmeju n'ebe o metutara ndokọ okwu Igbo. E nwetere ngwa ọrụ e jiri rụọ ọrụ na nchọcha a site n'ajụjuonu nwa nchọcha gbara mmadu abuo ndi buoka n'amumamu usoro okwu Igbo nakwa iguotutu ederede banyerenchọcha a nke otutu ndi mmadu edeela ihe banyere ya. Nchọcha a chọputara ebe di iche iche mmeju okwu na-anọ ọnọdụ isiahi nke ngwaa anaghi agacha tupu e nwete ya bu mmeju site ka iwu na ntu ndokọ okwu Igbo si eme. Nchọputa ọzọ bu nziputa mkpụrụokwu ndi ahụ na-esochi ngwaa n'azu ndi nọ ọnọdụ nnara mana ha abughi nnara kpom kwem kama nnaputa nnara site n'okwu ọzọ na-eso ha n'azu, wee na-akọwa na ma nnaputa nnara ma nnara, na ha niile bu mkpụrụokwu mmeju di na-etinyeso aka n'imejuputa echiche di n'ahiriokwu ma ọ bu nkeji ahiriokwu a na-akọ maka ya. Nchọcha a chọputakwara na n'ogo ndokọ mkpụrụokwu, na mkpụrụokwu mejuputara echiche zuru oke nye mkpụrụokwu nke bu isi-ahiri nwere ọdịdị ya nke na-arukwa ọrụ ọzọ ma e wezuga ọrụ mmeju nke sere n'elu ọ ruru nye

mkpuruokwu ahụ. Ntinyeuche ederede a bụ iziputa na e kwesighi igbaso usoro asusuozo si akowaputa mmeju n'asusu ha wee na-akowa nke Igbo maka na asusu Igbo rijuru afọi kwuru onwe ya nakwa o bughị mkpuruokwu niile nonodu nnara bụ mmeju ma o bụ na-aruru mmeju. Nke a ga-enye aka n'ebe mmuta na ikuzi utasusu ndoko okwu Igbo na-abanyewu.

Mkpelite

N'utasusu, mmeju bụmkpuruokwu, nkeji ahiriokwu ma o bụ nkebiahiri nke di mkpa imezu mputara okwu enyere. Dika Borsley (1991) na Brinton (2000) si kwaa na mgbe ufodu mmeju na-abu aha (nke bu okwu na-enye aka n'imezu mputara ngwaa). Mbah na ndiozo (2013:129) kwara mmeju di ka "okwu echiche ya di n'echiche isiokwu ya mana echiche isiokwu ya adighi n'echiche nke ya onwe ya; ya na isi nkeji na-ejiko buru nkeji ahiri". Ebe Cook na Nweson (2009:41) n'aka nke ha kwuru na mmeju bu akuku asusu mgbanwe di mkpa nke metutara onodu isi na mmekorita mmewere keji ahiriokwu ndiozo. Mmeju dabarano n'echiche "nnara" nke utasusudinaala mana ufoduka asusu di ka Nwachukwu na Emenanjo na-akowa na nnara di iche na mmeju. Ha kwara na mmeju bu naani na ngwaa ka e si enwete ya site na nkewasi nkeji ngwaa. Mana Mbah na Mbah na-arusiika ike na-ekwu na o dighi ihe di iche na nnara na mmeju, na o bu otu ihe ka ha abuo na-akowa nke bu imejuputa echiche di n'ahiriokwu.

N'ih i nruumaaruika a gbasara ihe e nwere ike ikpo mmeju n'ebe o metutara nkeji mmeju Igbo kpolitere mmuo nwa nchhochha iji mebe nchocha a; iji choputa ebe di iche iche mmeju okwu na-anoo onodu nakwa ihe imata kpom kwem ma e nwe ihe di ichhe na nnara na mmeju n'ebe o metutara mmeju Igbo maka na di ka e si mara na mmeju n'ahiriokwu bu onye agwa ngwaa kpara fesara, nke na mgbe ufodu o na-enwe nnaputa. Ajuju aburuzie ma nnaputa o sokwa buru mmeju?

Mkpa nchọcha a ga-egbo bụ I doo oke na ngwere anya na ọ dighị ihe dị ichhe na nnara na mmeju dị ka Mbah na Mbah si kọwaa beluso na mkpuruokwu ọ bụla nọonodu mmeju na-enye aka iziputa echiche dị n'ahiriokwu ahụ ma ọ bụ mkpuruokwu. Otu uru nchọcha a ga-aba bụ idozighara echiche otutu banyere ihe bụ mmeju n'asusu Igbo ọ kachasi ndị na-ebu n'uche na mmeju Igbo bụ okwu na-esote ngwaa n'azu site na ndokọ okwu IsNgwNn n'usoro utoasusudinaala e ji atutu X-bar na-akọwa. Nchọcha a ga-egosiputa nao bughị mkpuruokwu ọ bụla nọdebere ngwaa bụ mmeju ọ kachasi ma ọ bụrụ na mkpuruokwu ahụ bụ nrumaka “a” na “ahụ”. Nhamahụ nwa nchọcha nwetere na nchọcha a bụ nchoputa ndị o nwetesiri site n'aka umuakwukwo nakwa ufodu ndị nkuzi utoasusu tumadi akwukwo ufodu e derela banyere mmeju wee na-ekwu na okwu ọ bụla na-aruru mmeju na-eso naanị ngwaa n'azu site n'iwu na ntụ a na-agbaso akọwa ndokọ okwu nakwa na mkpuruokwu sitere ngwaa na-abụ nnara na-abughị mmeju.

Ọ bụ n'akwukwo nkowa bụ *Igbò Adika* e si kọwaputa mkpuruokwu sayensi asusu dị na nchọcha a.

Ntulegharị Agumagu

A haziri mpaghara a n'uzo ndị a : nkowasi mkpuruokwu dị n'isiokwu, atutu nchọcha, chọcha ndị e meerela n'isiokwu nakwa nchikota ntulegharị agumagu.

Nkowasi mkpuruokwu dị n'isiokwu

N'ebe a nwa nchọcha ga-eleba anya n'ufodu mkpuruokwu o chere dị mkpa n'ikowasi isiokwu ọ na-eme nchọcha na ya. Otu mkpuruokwu metutara isiokwu a bụ usoro okwu, maka na tupu mmadu e nwe ike kowata mmeju, ga-ebu uzo mata ka asusu Igbo si agakọ.

Usoro okwu dị ka Mbah na Mbah (2014:28) si kọwaa bụ “isi sekpu ntị n’amụmamụọto-asụsụ. Nke a bụ n’ihi na ọ na-akọwa ka asụsụ si ahazi okwu na mgbakwunye uto-asụsụ dị iche iche iji nweta ahiri-okwu diziri adizi ma nwee echiche”. Ha gakwara n’ihu kọwaa na n’ezie, otutu ndi mmadu na-ewe usoro okwu di kauto-asusụ, mana usoro okwu nauto-asusụ di iche’. Ha kowari na usoro okwu metutara naanị ka asusụ si ahazi mkpuruokwu ya iji mebeputa ahiri nwere echiche ma nwee ike kwuru onwe ya.

Site n’echiche Mbah na Mbah, o kwere ghota na usoro okwu bu ihe diokpu nke putara na o bu ihe di adi. Usoro okwu bu usoro asusụ o bu la si edoko mkpuruokwu ya n’uzo ha ga-enye nghota n’ihi ya asusuo bu la site na mmalite agburu wee ya na-ahazi mkpuruokwu ya n’uzo ha ga-enye nghota nke echiche ndu na usoro obibi ndu ha. E nwere ike ighotakwa na usoro okwu site na nkowa Mbah na Mbah nyere, bukwa uzo agburu kwekoritara ha si ezikorita ozi ma o bu akparita uka. O bu nke a mere na agburu bu la di ka Igbo sikwa hazie asusụ ya ga-adiri ya otu ahụ tumadi ma o buru na o na-egboro ha mkpa ga. Eleghi anya o bu nke a mere sayensi asusụ ji kwuo hooha na asusụ niile di n’uwa haa nhatanha.

Anthony na Timothy (2014) n’aka nke ha kwuru na usoro okwu na-eleba anya ka e si etinyeko mkpuruokwu onu iji mebeputa ahiriokwu nwere nghota ihe a choro. Ha gakwara n’ihu kwuo na isi usoro okwu bu na mkpuruokwu asusuo bu la na-abia n’udi di iche iche ma o bu nkeji asusụ di ka aha, ngwaa, nkowaaha, mbuuzo dgz. N’akuku Mbah na Mbah (2014), ha kwuru na “ usoro okwu agabigala agba ato n’omumu ya. Agba nke mbu bu inyochaputa odidi usoro okwu. N’ebe a, a na-enyochaputa etu e si ekeji mpaghara asusụ di iche iche iji nweta odidi okwu, udidia na oru di iche iche o na-arụ n’ono di iche iche. Agba nke abuo bu agba metutara etu a ga-esi mebeputa iwu usoro okwu di iche iche nke puruichikota uzo di mma a ga-esi kowaa ndoko nwere otuudi nhazi”. Ha kwuru na mbu agba a na-agba buihu na ndoko okwu niile

yiri onwe ha ga-enwe otu iwu a ga-eji jikọta ha. Ọzọ kwa, agba a na-agba mboichọputa etu a ga-esi kpokọta iwu di n'asusu ma pijalata ha ka ha pelata mpe. Sitekwa na nkowa ọzọ Mbah na Mbah (2014:80) nyere gbasra usoro okwu, ha kwuru na "usoro okwu di ka atutu na-ekwu na asusu o bula nweriri uto o si ahazi okwu n'uto-asusu ya iji meputa ahiri okwu nwere echiche". Ha kwuru na asusu di iche iche ga-enwezu ntu o ga-eji tuputa uto o ga-esi gbaso iwu nke a. n'ikowada echiche ha, ha kwuru na Comrie (1981) na Jespersen (1924) amula uto nhazi usoro okwu di iche iche asusu nwegasiri. nhazi usoro a gunyere ka nkeji asusu di iche iche si eso onwe ha n'imebe ahiriokwu nwere echiche. Imirikiti asusu nwere usoro isi ahiri, ngwaa na nnara (INgNn) di ka Bekee, Frenchi, Igbo na Jaman. Ebe usoro okwu asusu ndi ọzọ bu isi ahiri, nnara na ngwaa (INnNg), ngwaa, isi ahiri, na nnara (NgINn).

Nkeji asusu

N'utoasusu odinaala, nkeji asusu bu nkeji okwu ndi nwere njimara nghota n'utoasusu yiri. Mkpuruokwu ndi e kenyerere n'otu nkeji asusu na-egosiputa otu udi akparamagwa n'usoro okwu. Ha na-arụ otu udi oru n'ime ahiriokwu ndoko nghota n'utoasusu, oge ufodu n'usoro mmebeokwu, na nke ahụ ha na-anabata mgbakwunye maka otu udi njimara. Ufodu nkeji asusu a bu: mkpọaha, ngwaa, nkowaaha, nkwuwa, nnochiaha, mbuuzo, njiko, ntimiwu.

Mbah na Mbah(2014:29) gbadoro ukwu n'atutu odinaala kwaa ihe nkeji asusu bu, wee kwuo na atutu odinaala gbadoro ukwu n'ichoputa nkeji asusu di iche iche nakwa okwu di n'asusu kwunyerere na ya. Ha kwara na atutu odinaala jiri odidi na oru okwu na-arụ n'onodu ya n'ogbara okwu mee nkeji asusu. O bu nkewa atutuodinaala meputara ka e ji akowa asusu ruo oge ugbu a. Nkeji asusu putara ihe n'atutu a bu aha, nnochiaha, nkowaaha, ngwaa, nkwuwa, mbuuzo, njikona olu mkpu. Site na nkowa Mbah na Mbah nke gbadoro ukwu n'atutuodinaala, a ga-aghota na nkeji asusu bu

nkewaputa e kewaputara mkpuruokwu nke bu na mkpuruokwu bu otu nkeji asusu di ka onodu ha no, oru ha na-arụ na ndokọ okwu ahụ si di. Nkeji asusu bukwa nchikota nke a chikoro okwu di ichhe iche di ka odidi ha si di, oru ha nakwa onodu ha no. Ihe nke a putara bu na nkeji asusu abughinaaniotuuzo ka e si akowa ya maka na mkpuruokwunwere ikei buotu nkeji asusun'otu oge di ka odidi ya ma o buoro na-arụ ma o buonodu no, ma a bia n'ebe ozọ, mkpuruokwu ahụ nwekwarsa ike iroro di iche ma o bu zaa nkeji asusu di iche; ya mere iji kowaa nkeji asusu etu kwesiri nakwa usoro utasusu ogbara ohuu, e kwesiri na a ga-eleba anya n'ihe ato ndi a:

a. Odidi mkpuruokwu ahụ

b. Onodu mkpuruokwu ahụ na ndokọ ahụ

ch. Oru ya n'ebe ahụ.

Odidi

N'odidi ihe o putara bu na mkpuruokwu o bua nwere nkeji asusu bu di ka nkewasi e kewasiri mkpuruokwu di ka aha e nyere ya si di ma o bu ka Chi si kee ha, mana o na-abu aha kwesiri inye ihe di ka ya ma o bu n'ihe o dabara.

Onodu

O buonodu mkpuruokwu na-eme ka ndokọ okwu nwee isiokwu. Onodu bu ebe mkpuruokwu dina ndokọ okwu.

Oru

Oru mkpuruokwu bu isi sekpu ntina nkowa mkpuruokwu na nkeji asusu n'usoro utasusugbara ohuu. O buonodu mkpuruokwu na ndokọ na-ekenye mkpuruokwu oru ha na-arụ. Ima atụ: ulọ m

Ụlọ nọ ọnọdụ isiahiri, ebe ‘m’ nọ ọnọdụ mmeju nke ruru ọrụ ‘nnwe’ na-emejuputa ihe isiahiri bu na ndoko.

Atutu Nchocha

N’ebe a, nwa nchocha ga-eleba anya n’atutu di iche iche metutara nchocha ma kowaputa atutu dabara adaba iji kowaputa nchocha a. atutu nchocha a niile bu nke Mbah na Mbah(2014).

A bia n’usoro okwu, e cheputala otutu atutu gbasara uzọ ka mma ma zuo ezuo a ga-eji na-akowa asusu. Usoro ndi a gabigara agbatọ. Agba nke mbu bu inyochaputa odidi usoro okwu. N’ebe a, a na-enyochaputa etu e si ekeji mpaghara asusu di iche iche iji nweta odidi okwu, udiri ya naoru di iche iche ona-arụ n’onodu di iche iche. Agba nke abuo bu agba metutara etu a ga-esi mebeputa iwu usoro okwu di iche iche nke puruichikota uzọ di mma aga-esi kowaa ndoko nwere otu odidi nhazi. Mbọ a na-agba bu ihu na ndoko okwu niile yiri onwe ha ga-enwe otu iwu a ga-eji jikota ha. Ozọ kwa, agba a na-agba mboichoputa etu a ga-esi kpokota iwu di n’asusu ma piailata ha ka ha pelata mpe. Nke a ga-eme ka e nwee otu iwu jikotara otutu iwu usoro okwu. Ya buna atutu usoro okwu niile e nwere hidero isi n’agba ato ndi a. atutu usoro okwu e nwere gunyere: atutuodinaala, atutu ndoko ma o bu ewumewu, atutuotasusu mgbanwe na utotasusu izugbe.

Atutuodinaala bu atutu izizi e mebeputara na-akowa usoro okwu. O sitere na nsirihu filosofi kowaa asusu Griik. O gbadoro ukwu n’ichoputa nkeji asusu di iche iche okwu di n’asusu kwunyere na ya. O jiri odidinaoru okwu na-arụ n’onodu ya n’ogbara okwu mee nkeji asusu. O bu nkewa o meputara ka e ji akowa asusu ruo oge ugbo a. atutuozọ atutu ndoko, atutu putara n’ihi oghom atutuodinaala nwere. Ndi otu a nke onye isi ha bu Ferdinand de Saussure kochara atutuodinaala etu o si na-esi agugonao bu naani nkeji abuo ka ahiri okwu o bua kwesiri inwe, ya bu mpaghara omee na nke ihe o mere. Nke abuo, ha ekwenyeghi n’ihe atumatu odinaala kwuru na asusu

ederede ka mkpa karịa nke asụrasụ. Ha gbadoro ukwú n'echemeche a, nke ha na-akọcha na asị na asụsụ bụ ndịnsoro.

Atụtụ ndokọ na-ekwu na iwu asụsụ bụdọ ji ya bụ asụsụ. Ha nabatara na ahịrịokwu nwere nkeji abụọ; nkeji nke isi ahịrị/ omee na nkeji ngwaa. Mana ha siri agugọ sịna, na mpaghara ọ bụla n'ime ha, nkeji ndabe mejupụtara ya. E nwere ike igbuda nkeji abụọ ndị a ka e nweta nkeji ndabe ndia n'iji mejuputa nke a, ha malitere ụzọọhuru esi igbuda ndina ahịrịokwu ka nke ọ bụla n'ime ha kwuru onwe ya. Usoro mgbuda ndokọ okwu ndị a ka a na-akpọ nkewa ndina ewumewu ma ọ bụ ndokọ. Ha cheputara usoro anọ e nwere ike iji kọwada ahịrịokwu ọ bụla e nyere. Usoro anọ ndị a na-ekwu otu ihe mana usoro ha ji eme nke a dị iche iche. Ha gunyere usoro akara nkịtị, usoro akara mbudo, usoro eserese nkịtina usoro eserese nkowa.

Atụtụzọ e kwesiri ka eleba anya na ya n'ebe o metụtara nchọcha a bụ atụtụtoasụsụ mgbanwe. Atụtụ a na-akọwa naọ bughị mgbe niile ka okwu niile na-enye ahịrịokwu echiche na-aputa ihe n'ihe a na-akpọputa mgbe a na-ekwu okwu. Atụtụ dī n'atụtụtoasụsụ mgbanwe dīotutū, ndī gunyere: mbughari, mwepu, mtinye, mgbanweta. Ọ bụkwa ewumewu anọ na-egosiputa mgbanwe anọ ndī a. mgbe e weputasiri iwu mgbanwe dī iche iche, a chọputara na iwu ha dīotutū, ọzokwa ime nke a , agaghị egosiputa ihe nwa ọhụụ mma mgbe ọ matara asụsụ epum ya; e chere na ọ dī mkpa ichọputa iwu ga-achikọta iwu mgbanwe ndī a niile. E chhere na e nwee iwu metụtara mbughari ọ ga-ejikọ iwu mgbanwe ndiọzọ niile. A kpọrọ iwu a 'bughari ihe ọ bụla á'

Atụtụ nke ikpeazụ bụ atụtụtoasụsụ izugbe nke gbanwere nsirihi nchọcha utoasụsụ ma gbado anya n'etu asụsụ niile si wee yite onwe ha. Atụtụ a nwere agba abụọ, isi ihe atụtụ na-akọwa bụ maka iwu na ntụ metụtara etu asụsụ dī iche iche si ahazi okwu. Mbah na Mbah (2014)

Ọ bụ site n'atụtụ a metụtara iwu na ntụ ka e siri nweta atụtụ a kpọrọ X-bar. Dị ka Wikipedia si kọwaa X-bar, ha kwuru na ọ bụ usoro mwube ọdịdị usoro okwu nke nwere nkwado abụọ kwụrụ onwe ha nke mbụ bụ na nkebiokwu nwere ike inwe nkega nke siri na isi nkeji, ebe nke abụọ bụ na usoro nkega a gbasoro nwekwara ike ibukwa otu ọdị wee nye otu nkebiokwu ndị ọzọ dị ka (mkp, Ng, Nkw, Mbz). Ihe 'X-bar' putara bụ ọzọ e si amata mkpụrụokwu nkeji na-eso isi nkeji n'usoro okwu asụsụọ bụla. N¹ ka a gbanwere ọ bụzie N⁻, ọ bụ akara a dị n'elu N ka ana-akpọ 'bar'. N'aka nke Mbah na Mbah (2014:18) a ga-ahụta na ha kọwara 'X-bar' dị ka atụtụ ewumewu gbasara nhazi okwu nye mmebe nkeji ahịrịokwu nke a chikọtara n'ọdịdị usoro nkeji ahịrị dị ka:

I⁰ – isiokwu

I¹ – isiokwu na nkowa

I¹¹ – isiokwu, nkowa na mmeju nkowa

N'ebe a, a chọputara ọtụtụ atụtụ nchọcha dị iche iche wee hụta na ọ bụ naanị site n'atụtụ mgbanwe ọ kachasị bughari, x-bar na ndokọ nke metụtara eserese nkowa ga-enye aka n'ikọwapụta isi nchọcha a n'uzọọ ga-esi doo anya.

Nchọcha ndị e meerela n'isiokwu

N'ebe a, nwa nchọcha lebara anya na nchọcha e meerela banyere isiokwu ọ na-eme nchọcha na ya wee hụta na ọ bụ na nkewasị nkeji ngwaa Igbo n'ebe ọ gbasatara mmeju ya ka ọtụtụ ndị nchọcha megoro nchọcha na ya. A bịa na nkewasị nkeji ngwaa Igbo, achọputara na Nwachukwu (1987:17) kewara ngwaa Igbo site na mmeju ha dị ka:

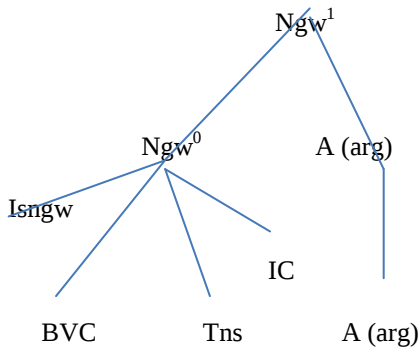
- I. **Ngwaa mmeju ndabe**(Bound Verb Complement (BVC): N'ebe a o kwuru na mmeju ngwaa ndabe

(BVC) bụ urughuru ngwaa nke na e site ma **na-adị** abe na ngwaa n'onwe ya. O bụrụna mmebere ngwaa adighi, o nweghi ike ikwuru onwe ya. Ngwaa mmeju ndabe bụ akara onye nke nwere ike iji ngwaa Igbo pụta mgbe o bula e nwere mmasi ikwusi ihe ike. ima atụ: Aga m ekwu ezi okwu ekwu.

UdemmadunaOkpalike (2014:106) n'ikowada echiche Nwachukwu kowara na nkowa ngwaa a kowara n'omuma atụ di n'elu di ka nkowaaha ngwaa maka na ha na-arụ ọrụ nkowaaha na-arụ n'asụsụ ọzọ. BVC bụ mmewere iwu ụdị ngwaa '-ru'. ima atụ: Qji toro eto

Chịma buru ibu

BVC bụ okwu nsome nke nkeji ogo nkịtị ebe nnara bụ okwu nsome nke nkeji ogo ngw¹. (V¹)

Ha gara n'ihu kwuo na e nweghiuzozozo a ga-esi kowaputa mputara nkowaaha a ma o buri na-ejighi BVC ma o bu mmeju mkpoha kwesiri . Myiri agwa usoro okwu di n'etiti BVCna IC (mmeju nsinachi) ka a makoro na myiri nghota echiche ha. BVC bu mmewere onye, ebe IC bu mputara nzi ma o dighi n'ime ha abuo bu aha.

- II. Ngwaa mmeju nsinachi (Inherent Complement verbs (ICVs): Ngwaa mmeju nsinachi bụ nke iwu nguputa bụ iwuriri na mputara na-ezi mmeju mkpọaha ga-eso. ịma atụ ICVs gunyere
- a. Tụ- anya
 - b. Kụ ilu
 - ch. Si ike

ICVs na-aputakarị n'oge niile nakwa n'ụdịọ bula nke mputara ha na-eziputa mmeju mkpọaha, nke a na-akọwa na nsinachi.

- III. **Ngwaa mmeju nkeji mbuuzọ** (Prepositional Phrase Complement): O bụ eziokwu na e kejisiri ụfọdụ ngwaa ma ka nkeji mbuuzọ mana e nwere otutu ụfọdụ ngwaa nke na n'agbanyeghi na onodu nkeji mbuuzọ site n'echiche e chere ka ha nwee. Ozo kwa, nkeji mbuuzọ na-amiputa usoro miri mkpuru n'ikowa mputara nkwa. ịma atụ: Ogu bi n'Aba.

- IV. **Ngwaa mmeju nnabiga** (Ergative Complement Verbs): Ngwaa mmeju nnabiga di ka Udemmaduna Okpalike (2014) si kowaa na edughie edughie maka na o nweghi ụdị ngwaa a n'Igbo ma o bu nke asusu Igbo ji buru nnabiga. Mana nnabiga na-emetuta ndinoru na-ekenye njirimara asusu. Igbo nwere ikei bu naani asusu nnara ebe o bu na ngwaa Igbo na-ekenye omee oru isi ahiri/ aha nsina ngwaa, ebe nnarahulu ya bu ndinoru nnara. Emenanjo (2005:479) kwadoro ihe Nwachukwu (1987) kwuru. Nwachukwu kwuru na ngwaa Igbo kwesiri ka ekenye ha site na mmeju ha. Ihe di iche n'echiche oka mmuta abuo a buna Nwachukwu gbakwunyere na ụfodu ngwaa nwere ike ibu mmennara ebe ndiozo bu ebū

nnara iji maa atụ ngwaa 'gbu' bụ mmennara na: Ugoo
gburu oke.

Mana ngwaa 'ri' nwere ike I nwere mmeju nsinachi dị ka -nri, -
mperi dgz dị ka na:

Ifeji riri nri

Ifeji eat pst food

Ifeji ate food

2. Ifeji riri mperi

Ifeji be weak

Ifeji is found wanting

Udemmadu na Okpalike (2014)

Nchikọta ntuleghari agumagu

Na nchọkọta ntuleghari agumagu nchọcha a, e lebara anya n'ọtụtụ agumagu e dogoroola gbasara mkpuruokwu ndị nwa nchọcha chere bara ezigbo uru banyere nchọcha a ndị gunyere usoro okwu, nkeji asụsụ maka na tupu e nwee ike imete nchọcha a nke ọma o kwesiri ka a mata ka asụsụ ọ bụla si ahazi okwu na ndokọ okwu nakwa ihe ndị kpatara ụdị ndokọ ahụ etu ọ ga-esi gboro ha mkpa. E lebakwara anya n'atụtu dị iche iche dị ka atụtu utoasụsụ odinaala, ndokọ okwu, mgbanwe, utoasụsụ izugbe, ka e nwee ike i mata nke ga-adaba adaba iji kọwada isiokwu nchọcha a.

Usoro Nchọcha

Usoro a gbasoro mee nchọcha a bụ usoro nkọwa. Nwa nchọcha gbasoro usoro nkọwa mee nchọcha a site n'iziputa ma kọwaa usoro okwu nkeji asụsụ mmeju n'ebe ọ gbasatara asụsụ Igbo. Ọ bụ ihe ndị

a bu nkeji asusu n'Igbo ka e jiri mee nchocha a. n'ihia ya , mmadu ato bu ndi Igbo mara ma na-amukwa asusu Igbo o kachasi n'ebe o metutara utasusu Igbo bu ndi e jiri mee nchocha a. Ebe a gbakwasara anya bu ebe di ichie ichie e nwere mmeju n'asusu Igbo. Mmadu ato a bu Uzoma, Chisom ebe onye nke ato bu oka mmuta n'asusu Igbo , onye buoka mmuta Udemmadu, ndi na-agu mana arukwa oru na mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka Anambara Steeti. Nwa nchocha gukwara otutu akwukwo di ichie ichie ma ndi o nwetere n' oha akwukwo ma ndi sitere nakomputa.

Nnyocha Isiokwu

A ga-enyocha isiokwu e mere nchocha na ya nke a gbadoro ukwu n'echiche ihe mmeju putara nke Mbah na Mbah kwuru na ma nnara ma mmeju, ha niile bu mmeju. Na nchocha a, akowaputara isiokwu site n'atutu ndoko ewumewu eserese nkwa, atutu mgbanwe nke mbughari nakwa x-bar nke utasusu izugbe kowaputa ya. Nke a bu maka na e nwere otutu ebe na kowaputa isiokwu a agaghị anabatali X-bar ma o bu bughari ma o bu eserese nkwa kama otu n'ime ha n'ebe di ichie ichie. O bukwere echiche Mbah na Mbah (2014) maka atutu ma o bu ewumewu gbasara nchocha ka nwa nchocha ji kowaputa isiokwu ya. N'ebe o metutara eserese nkwa, o bu ndebiri ndi a ka e ji ruoruru:

Nkeji mmeju – Nmmj- A

Nkeji mkpofa – Nmkp

Nkeji ngwaa – Nngw

Nkeji nkowa – Nnkwa

Nkeji mbuuzo – Nmbz

Nkeji nkwa – Nnkwa

Mmeju – mmj

Mkpọaha – mkp

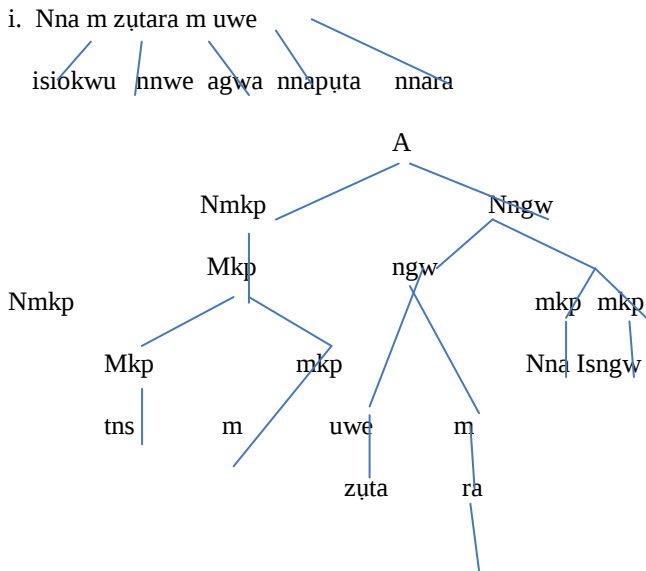
Nkọwa – nkọ

Mbuuzọ – mbz

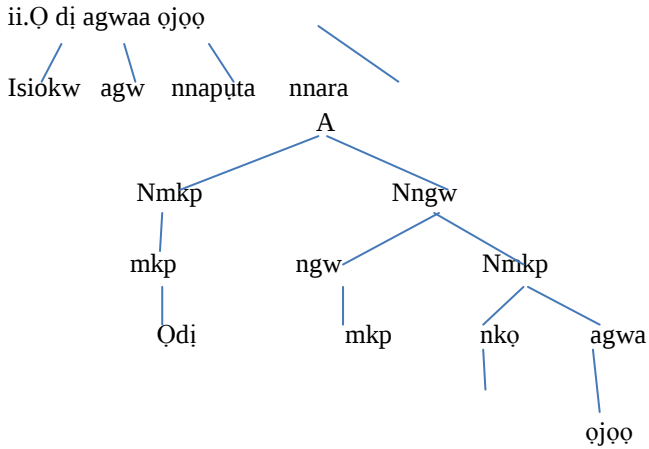
Ngwaa – ngw

Nrụaka – nrk

4.1 Mkpurwokwu ndi na-esochi ngwaa n'azu nnonodu nnara mana ha abughị nnara kpom kwem kama nnaputa nnara site n'okwu ozo na-eso ha n'azu. Mana e nwere ha niile ka mmeju n'ih i na ha tinyekoro aka ziputa echiche zuru oke nye ndoko okwu aha no na ya.

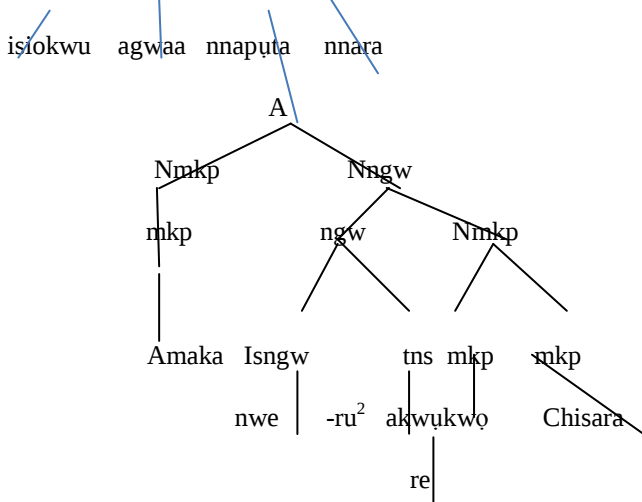

N'omuma atụ a, a ga-ahụna 'm' nke abụọ sochiri ngwaa 'zụtara' n'azụ mana ihe ọ nọnọdụ ebe ahụ bụ nnapụta nke 'uwe' mejupụtara dị ka nnara. Mana ha 'm' na 'uwe' bụcha mmeju nye ahiriokwu ezipụta

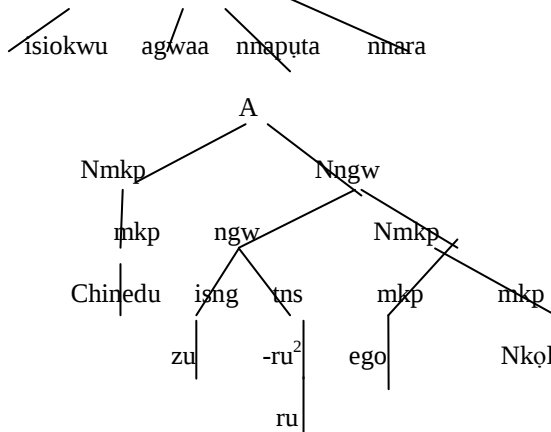
'Ojoo' dī ka nnara bụ ọdịdị nkowaha ka ọ bụ nke mejupụtara echiche ndokọ okwu a nke ọdịdị 'agwaa' bụ mkpọaha mana ọ nọ nọdụ nnapụta.

iii. Amaka nwere akwukwọChisara

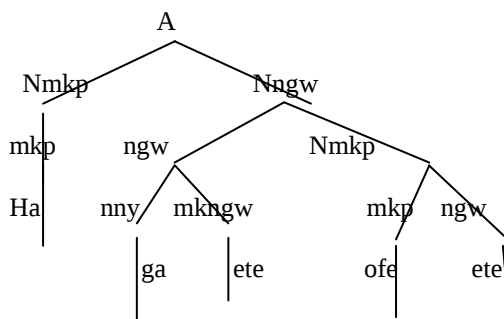
N’ebe a ‘Chisara’ mejuru ‘akwukwọ’ iji ziputa echiche zuru oke

iv. Chinedu zuru ego Nkọlị

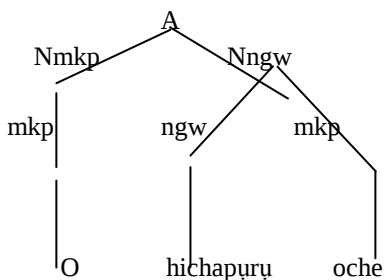
Ọdịdị ‘Nkọlị’ bụ mkpọaha, nke nọọndu nnara, ebe ‘ego’ nọọndu nnwe nnaputa nke ọdịdị ya bụkwa mkpọaha, ha jikoro aka di ka nnaputa na nnara mejuputa echiche di na ndoko okwu di n’elu

v. Ha ga-ete ofe ete

4.2 Mmeju di ka isiahiri nke ngwaa anaghi agacha tupu e nwete ya di ka iwu na ntu ndoko okwu Igbo si eme (IsNgwNn)

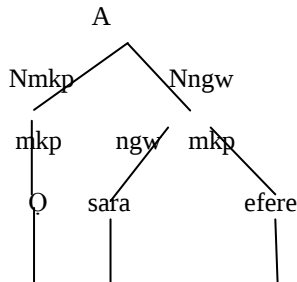
i. O hichapuru oche

N’omuma atụ a, ‘o’ nọọndu isiahiri nke ruruoru mmeju nye ngwaa maka na echiche ndoko okwu a tadoro n’elu isiahiri nke kwaputara

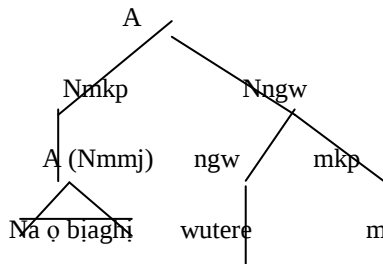
onye kpara agwaa ngwaa maka na e wepu ‘o’ ihe a ga-enwezi bu
 ‘hichapuru ochhe nke e nweghi echiche zuru oke.

ii. Q sara efere

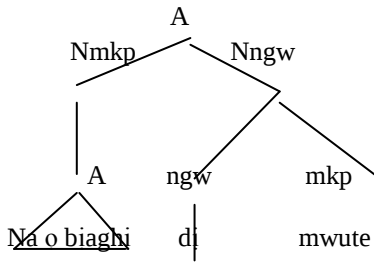
Otu ihe ahụ mere n’omuma atụ nke mbụ mere na nke abụọ.

iii. Na ọ biaghị wutere m

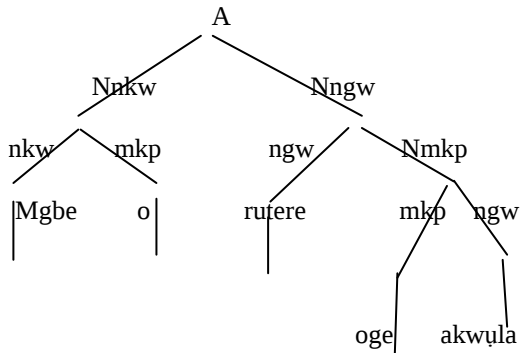
N’omuma atụ nke a, a ga-ahuna ‘na’ nke odidi ya bumbuzo
 nonodu isiahiri na ndoko okwu a mana ọ buoru mmeju ka ọ ruru
 nke tinyekwuru nghota n’ihe a na-ekwu maka ya nke bu maka na ‘o
 biaghị’. Nke a bu site na bugharia a nwetere mgbanwe nye mputara
 echiche ahirjokwu ahụ.

iv. Na ọ biaghi di mwute

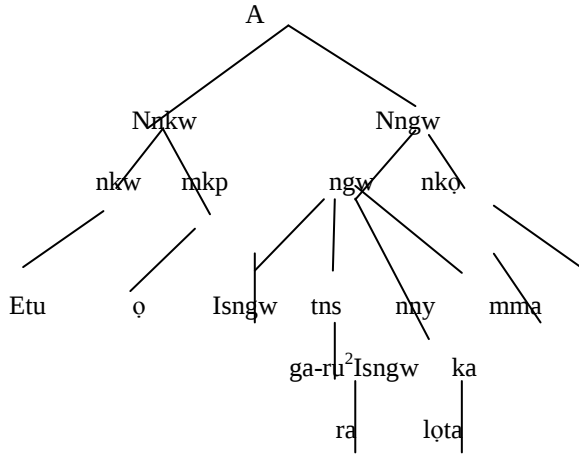
Otu ihe mere n'omuma atụ 'iii' bụkwa ihe mere na 'iv'.

v. Mgbe o rutere oge akwula.

N'ebe a 'mgbe' nke ọdidi ya bụ nkwuwa nnono isiahi nke ruru mmeju nye ngwaa maka na o mejuputara echiche di na ndoko okwu ahụ.

vi. Etu ọ gara lọta ka mma

Na nke a, ‘etu’ rụrụ ọrụ mmeju nye ngwaa ndokọ okwu a, mana ọnọdu ya bụ ọnọdu isiahiri nke ọdịdị ya bụ nkwuwa keagwaa.

4.3 Nziputa ihe abughị mmeju n’ogo ndokọ mkpụrụokwu nakwa nke bụ mmeju n’ogo ndokọ mkpụrụokwu.

Omuma atụ ndị abughị mmeju n’ogo mkpụrụokwu

a. Ada ọma ahụ

b. Nwoke ogologo a

ch. Ugbene ọcha ahụ

N’omuma atụ ndị a, nryaka ‘ahụ’ na ‘a’ arughioru mmeju n’agbanyeghina ha nọnọdu mmeju n’usoro ndokọ dī ka ọtutū ndī si kowaa. Ọ bụrū ka akowa ha dī ka mmeju site n’usoro ndokọ, nke mbū bụ na ha agbasoghī usoro iwu na ntū ndokọ nke bụ (IsNgwNn) nke merenu na nchhóchha a ekwunye n’echiche ndī na-ekwu na ‘ahụ’ na ‘a’ bụ mmeju n’ebe ndokọ ogo mkpụrụokwu a nọ “Ada ọma ahụ” kama a ga-asī na ihe ‘ahụ’ ‘na’ rụrū na ndokọ mkpụrụokwu a bụ mgbatī nkowa nye isiokwu mkpụrụokwu nke na-

agbasobe usoro ndokọtasusu izugbe bu X-bar, ihe 'ahụ' na-eziputa nọ nzi (specifier) nke bu X^{II} .

Omuma atufodu ndoko n'ogo mkpurwokwu

- a. Ụlọ m
 X^0 - ụlọ
 X^{I} - m

'ụlọ' n'ebe a bu isiokwu nke odidi ya mkpọaha, ebe 'm' di ka mmeju ya bukwā mkpọaha n'odidi nke noonodu mmeju nakwa nnwe. 'M' mejuputara echiche di n'isiokwu.

- b. Ego Ibe
'Ego' na 'Ibe' bu mkpọaha n'odidi, ebe Ego noonodu isiahiri, 'Ibe' anodunodu mmeju nakwa nnwe nke mejuputara echiche isiahiri 'Ego'
 X^0 - Ego
 X^{I} - Ibe

- c. Ugbene ọcha

'Ugbene' bu mkpọaha n'odidi noonodu isiahiri ebe 'ọcha bu nkowaaha nke noonodu mmeju tinyekwuru ngota n'echiche isiahiri 'ugbene'. X^0 - ugbene, X^{I} - ọchha

- d. Mmanya uto
'Mmanya' bu mkpọaha n'odidi nke noonodu isiahiri, ebe 'uto' bu aha nkowa n'odidi ma na aru oru mmeju nye 'mmanya'. X^0 - mmanya, X^{I} - uto
- e. Ama obosara
Otu ihe ahụ mere n'omuma atụ 'd' bukwā ihe mere na nke
a. X^0 -Ama, X^{I} - obosara.

Nchikọta Nchọputa

Na nchọcha a, e jiri atụtụ nchọcha ndokọ okwu nke nkọwa eserese, atụtụ mgbanwe nke bugharị nakwa atụtụatọasụsụ izugbe nke X-bar tulee nchọcha a. A gbadosiri ụkwụ ike na nkwenye Mbah na Mbah gbasaraihe mmeju bụ, nke na-akọwa na, na nnara na mmeju bụotu ihe beluso ihe ha na-eme na ndokọ okwu bụ itinyeso echiche na ndokọ ahụ.

E gosiputara ebe emegorola nchọcha banyere isiokwu nchọcha a wee hụta na ọ bụ o metụtara nkewasị ngwaa ka aka ziputa ihe e nwere ike ikpọ nkeji mmeju n'asụsụ Igbo. Mana nwa nchọcha chọputakwara ebe ọzọ a na-enwe mmeju n'asụsụ Igbo wee chọputa mkpuruokwu ndị na-esochi ngwaa n'azụ nọ ọnọdụ nnara mana ha abughị nnara kpom kwem kama nnaputa nnara site n'okwu ọzọ na-eso ha n'azụ ma ruru ọrụ mmeju. Ọzọ kwa, nwa nchọcha chọputakwara mkpuruokwu ndị nọ ọnọdụ isiahiri bụ mmeju nke ngwaa anaghị agacha tupu enwete ya dị ka iwu na ntụ ndokọ okwu Igbo si eme (IsNgwNn). Ebe nchọputa nke ikpeazụ bụ nziputa ihe abughị mmeju n'ogo ndokọ mkpuruokwu nke otụtụ ndị na-eche na ha bụ mmeju ma ziputakwa nke bụ mmeju n'ogo ndokọ mkpuruokwu.

Mmechi na Alo

Na mmechi, ọ dị mkpa na tupu mmadụ ọ bula akọba ma ọ bụ chọọ i mata banyere asụsụ ọbụla, onye ahụ ga-agba mbọ i mata usoro asụsụ ahụ si edekọba mkpuruokwu ha, iwu na ntụ ha na-agbaso n'ogo ahiriokwu ma ọ bụ nkeji ahiriokwu ma gharakwa iji usoro asụsụ ndị ọzọ na-akọwa asụsụ ọ na-achọ imuta ma ọ bụ amuta maka na asụsụ ndị bụ ọdibendị nke na-enye nghọta nke echiche ndụ na usoro obibi ndụ ha; ma malitekwa mgbe agburu ha malitere ọ kachasị asụsụ Igbo.

Edensibịa

Anthony, J.L & Timothy, J.C. (2014). *Language Description*. Na Alan, D na Catherine, E (ohz). *The Handbook of Applied Linguistics*. Malden: Blackwell Publishing.

Borsley, R. (1991). *Syntactic theory: a unified approach* . Cambridge, MA: Blackwell Publishing.

Brinton, L. (2000). *The Structure of Modern English*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Comrie, B. (1981). *Language universal and linguistics typology*. Chicago: The University of Chicago Press

Cook, V.J & Nweson, M. (2009). *Chomsky's Universal Grammar: An Introduction* (mbgh 3). Malden: Blackwell Publishing.

Emenanjo, N. E (2005). *Igbo Transitivity or Complementation*. Na ndimele, O.M (ohz). *Trends in the Study of Language and Linguistics in Nigeria. A festschrift for Philip Akujuobi Nwachukwu*. Ihu 479. Port Harcourt: Grand Orbit Communication and Emhai Press.

Jespersen, O. (1924). *The philosophy of grammar*. London: Allen & Unwin.

Mbah, B.M na ndi ọzọ. (2013). *Ìgbò Àdì*. Igbo-English Dictionary of Linguistics and Literay Terms. Enugu: University of Nigeria Press Limited.

Mbah, B.M & Mbah, E.E (2014). *Atụ̀tụ̀ Amụ̀mamụ̀ Asụ̀sụ̀*. Enugu: University of Nigeria Press.

Nwachukwu, P.A. (1987). *The Argument Structure of Igbo Verb*. Cambridge: MIT

Udemmadu, T. N. & Okpalike, B.I. (2013). *Igbo VP in X-bar Syntax*. N' Anedo, A.O ^& T.N, Udemmadu (ohz) *Igbo scholars journal*. (völ; 1)

Wikipedia(2017). X-bar theory. Mbutu site na
<https://en.m.wikipedia.org.28-11-1>

**Mgbasa Ozi Ọha dịka Ngwa E Ji Akuzi Asụsụ Obodo na
Naijiria**

Aruah, Virginus Onyebuchi ¹

Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asụsụ Naijiria Ndị Ọzọ
Mahadum Naijiria, Nsuka
onyebuchi.aruah@unn.edu.ng 08039482647

Eze Jacinta Ukamaka ²

Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asụsụ Naijiria Ndị Ọzọ
Mahadum Naijiria, Nsuka
eze.ukamaka@unn.edu.ng 08069088560

Mamah Juliana Ginika ³

Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asụsụ Naijiria Ndị Ọzọ
Mahadum Naijiria, Nsuka
juliana.mamah@unn.edu.ng 08063932170

Ụmiedemede

Akwụkwọ nchọcha a na-enyocha mgbasa ozi ọha dịka ngwa e ji akuzi asụsụ obodo na Naijiria. Mbunuche nchọcha a bụ inyocha mkpa ọ dị iji mgbasa ozi ọha kuzie ma mụọ asụsụ obodo n'ime Naijiria, itule oke na ọrụ dịrị ndị nkuzi na ụmụ akwụkwọ iji mgbasa ozi ọha rụọ ọrụ dịka ngwa ọmụmụ na igosi uru na ọghom ndị ọmụụ na-enwe mgbe e ji mgbasa ozi ọha akuzi ha ihe. Nnweta njatule bụ nke ewekọtara site na nsiriputa nke nsoje. Nchọcha a gbadoro ụkwụ n'usoro nchọcha nkwa. Nchoputa nchọcha a gosiputara na ndị nkuzi asụsụ obodo Naijiria ga-iji usoro mgbasa ozi ọha wee kuzie asụsụ obodo Naijiria. Nke a ga-adị ire mgbe ndị nkuzi haziri usoro nkuzi ha n'ụdị a chọrọ ka ọ bụrụ ihe mgbado ụkwụ maobụ ntuziaka akpamububọ mgbe nkuzi nsinikuku malitere gbasara asụsụ obodo. Ụmụ akwụkwọ bụ ndị ga-arụ ọrụ akpamububọ mgbe amumamụ nsinikuku malitere kpomkwem. Nchọcha a gosikwara na mgbasa ozi nwere ụfọdụ ọghom n'ebe ndị ọmụụ nọ mana uru ndị ọmụụ na-enweta na ya abughị nke a ga-eleda anya.

**Okpuruokpuru okwu: Mgbasa ozi, nkuzi, asụsụ obodo, mgbasa ozi
ọha, amumamụ nsinikuku, Naijiria**

Abstract

This paper examines social media as tools for teaching indigenous languages in Nigeria. The objectives of this study are to investigate the possibility of using social media in teaching and learning of indigenous languages in Nigeria, to examine the role of teachers and learners in the use of social media as learning tools and to find out the positive and negative impacts of social media on the learners. Data for this study are gathered through secondary sources and the study employs descriptive approach in its analysis. The findings of the study reveal that indigenous language teachers can effectively use social media platform to teach indigenous languages. These teachers can achieve these by designing the instruction and playing the role of interaction facilitators when the online courses begin while the students should engage in online tasks-based discussion. The study also reveals that though there are some negative impacts of the social media on the user, the positive impacts cannot be underestimated.

Key concepts: Media, teaching, indigenous language, social media, online pedagogy, Nigeria

Mkpòlíte

Ntọ́lala nchọchaA

Asụsụ bụ ngwa nkwalite kachasi mkpa na ndụ mmadụ. Nke a mere Daniel Webster jiri kwuo n'ime Qmachonu (2011) na ọ bụrụ na akaraka na ike niile a bụrụ nke a napurụ ya site n'ufodu ihe mgbochi nke nduzi, na ya ga-enwe ike ichekwa naanị otu ihe n'ime ha. N'egbughi oge na ya ga-ehekwa ikike nke e ji na-ekwu okwu maka na site n'ikwu okwu ka ya ga-eji naghachite ihe niile ndị ahụ nke a napurụ ya. Asụsụ bụ ngwa omenala n'ebe ndị mmadụ nọ n'ọha obodo. Leenu anya ka obodo na-enweghi asụsụ ga-adị.

Kedu ka obodo dika Najirija bụ ndị ejighi akuzi asụsụ obodo ha n'ụlọ akwụkwọ kpọ mkpa ga-adị. Ụmụ akwụkwọ n'onwe ha na-ahụta asụsụ obodo ndị Najirija dika asụsụ na-etozughi etozu ka akuzie ha n'ụlọ akwụkwọ ndị sekondirị nakwa n'ogo ụlọ akwụkwọ ndị dị elu. Asụsụ obodo Najirija ka a na-ahụta dika ihe mgbe oche, ihe tara nchara, na ihe enweghi uru ọ ga-abara ụmụ akwụkwọ ndagba ọhụrụ. Nke a bụ ezigbo nsogbu nye asụsụ ala Najirija n'ihi na o nwere ike ime ka asụsụ ala anyị nwuo kpmkpam.

N'ihì ọ̀nọ̀dụ ọjọ́ọ a dakwasara nkuzi asụsụ obodo Naijiria n'etiti ụmụ akwụkwọ nime klaasi n'ụwa taa mere ka e jiri ngwa teknoloji agbara ọhụrụ bụ nke nwere ike ikwalite mkpakorita na njikọta mgbasaa ozi ọha ọnụ n'ikuzi asụsụ ala Naijiria. Mgbasa ozi ọha bụ nkebiokwu na-akọwa ka nru ọrụ weebụ na ngwa teknoloji ndị ọzọ si ejikọta ọtụtụ mmadụ ọnụ ka ha nwe ike kpa ụbụbọ maọbụ zirita onwe ha ozi. Nke a bụ mkpanaka nru ọrụ weebụ nke mba ụwa niile bụ nke nwere ọdịdị ndị a: ọgbakọ bulọgu, ngwa ịkọrị, bulọgu nta ndị ọzọ, ngosikọrita foto, ududo nzukorita ahia, igba cha cha keọha na ududo keọha. Ududo keọha gụnyere: ihu akwụkwọ teknoloji (facebook), mbiputa okwu (word press), ndị na-edebulọgu, insitagramu, tiwita, wasapụ na ọtụtụ ndị ọzọ. n'ụwa taa, ihu akwụkwọ teknoloji nwere nnukwu ọrụ ọ na-arụ na ndụ mmadụ. ọ na-abawanye dika ngwa mgasa ozi nke dī mkpa n'ọ̀nọ̀dụ agumakwụkwọ. N'ezie, mgbasaa ozi ọha nwere ike iru ọrụ puru iche n'ikuzi nakwa n'ịmụ asụsụ ala Naijiria.

Mbunuche nchọcha a bụ ịchọputa ka mgbasaa ozi ọha ga-esi nye aka n'omumụ na nkuzi asụsụ obodo na Naijiria. Nchọcha a gakwara n'ihu ma nyochaa ka a ga-esi e ji mgbasaa ozi ọha kuzie asụsụ obodo n'ime Naijiria. Nchọcha a ga-elebe anya n'ihe ndị a kpomkwem:

- i. Inyocha ohere dī , 'iji mgbasaa ozi ọha wee kuzie ma mụọ asụsụ obodo ndị dī n'ime Naijiria.
- ii. Itule ọrụ dīrī ndī nkuzi nanke dīrī ndī ọmụụ mgbe e ji mgbasaa ozi ọha arụ ọrụ dika ngwa ọmumụ.
- iii. Ichọputa mmana adighi mma ndī ọmụụ na-enweta site n'iji mgbasaa ozi ọha mụọ ihe na klaasi.

N'iji nweta mbunobi nchọcha a kpomkwem, ajụjụ nchọcha ndị a ka a ga-eleba anya:

- i. Kedu ka a ga-esi eji mgbasaa ozi ọha wee kuzie ma mụọ asụsụ obodo Naijiria?
- ii. Olee ọrụ dīrī ndī nkuzi na ndī ọmụụ n'iji mgbasaa ozi ọha mere ngwa ọmumụ?
- iii. Gini bụ mma na adighi mma mgbasaa ozi ọha na-eweta ebe ndī ọmụụ nọ?

Nchọcha a ga-abụ ihe mmepe anya n'ebe ndī nne na nna, ndī nkuzi na ndī nlekọta nọ iji wee zie ụmụ ha uru dī n'iji usoro mgbasaa ozi ọha wee mụọ ihe. ụmụ akwụkwọ n'onwe ha ga-esonye n'ihe a na-eme na mba ụwa dum gbasara ọmumụ asụsụ obodo n'oge

ugbu a. usoro omumụ a ga –emepe anya ndi Naijiria ka ha mata na o bughị naanị oghom maobu ihe adighi mma ka a na-enweta n’udi nkuzi e ji mgbasa ozi oha akuzi. Nchocha a ga-abu ebe mgbado ukwu nye onye maobu ndi nchochao bua ga-eme nchocha yiri nke a.

O bu eziokwu na-emeela otutu nchocha gbasara mgbasa ozi oha dika nwa nkuzi mana site n’amamihe ndi nchocha a na o nwebeghi nchocha emereela gbasara iyi mgasa ozi oha wee kuzie ma muo asusu ala Naijiria. Asusu ala Naijiria gunyere asusu niile e ji mara ndi Naijiria ma buru asusu epum ha.

Ntuleghari Agumagu

Ntuleghari agumagu e mere maka isiokwu a dabara n’uzo ato ndi a: atutu n’isiokwu, atutu na nchocha na nchikota.

Atutu n’isiokwu

N’uwa taa, usoro mgbasa ozi oha juputara n’otutu ebe mana oru e ji ya aru di iche iche site n’otu ebe gaa n’ebe ozu. E nwere ike ihuta ya ka ngwa akpurakpu nke na-akwalite nkuzi na omumu ihe. Kaplan na Haelein (2010) kwara mgbasa ozi oha dika otu ngwa udodo bu nke nwere ntala echiche ya na weebu 2.0 ma na-enyekwa aka ikpu na mgbanwekorita echiche ndi njari oru. Kalasi (2014) na-ekwu na mmetuta nke mgbasa ozi oha na nkuzi na omumu ihe gosiputara onwe ya n’usoro nkuzi na omumu ihe, oke na oru diri ndi nkuzi na ndi omuu nakwa onodu mmetuta na agwa ndi omuu. Schmidt na Brown n’ime Kalasi (2014) kpebiri n’uzo kachasi mma iyi usoro mgbasa ozi oha wee kuzie ihe bu site n’igwakorita usoro nkuzi n’ikuku na nke odinala onu n’ime klaasi mgbe a na-akuzi ihe. Ha kwenyere n’udi ngwakorita a na-enye aka ihazi ebe nkuzi na omumu ihe tinyere ndi nkuzi na umu akwukwo inwe ezi mmuta sitere na teknoloji ogbara ohuru. Site n’echiche ha , e kwesiri ikwalite mma di n’omumu keahurunya site , inyocha usoro nkuzi; itule usoro kacha mma ndi omuu ga-agbaso; inwe ezi mmuta gbasara usoro nkuzi n’ikuku na nke nkuzi odinala nakwa ihoro ngwa nkuzi dabara adaba maka inweta ezi omumu puru iche. A ga-esikwa na ya wee kpughepu ma mejuputa atumatu nkuzi ma megharia atumatu usoro nkuzi n’ikuku.

Site n’onodu mgbasa ozi oha maka ezi omumu, Moody (2010) na-ekwu na o buru na e ji mgbasa ozi oha akuzi ihe, na a ga-enwe ohere nkowami onwe, mmekota, omumu ihe, mkpughepu ihe

zoro ezo na omumu ihe ga-abawanye. Nzaghachi nke ndi nkuzi, ikesa omumu ihe, nrite ihe a turu anya n'aka umu akwukwo, ndiche, ikesa usoro nkuzi, nchekwa amamihe na usoroedide ga-abawanye. Dika Wright (2010) siri kwuo na ezi mgbasa ozi oha na-eme ka obodo di mma. O kwukwara na mgbe e jiri mgbasa ozi oha wee na-amu ihe maobu eme nchocha na o na-enyere ndi nchocha aka ima onwe ha site n'ibikota onu n'onya nwa ududo. O bugh naani ka abiakota onu ka o na-eweta, o na-eme ka ha nweta ndi enyi, ichekwaba mmekorita mmadu na ibe ya, imuta ihe n'aka ndi enyi nakwa iwube ogbe ohuru n'ikuku. Kalasi kwadosiri okwu a ike site n'ikwu okwu nke ya n'udi onodu a na-ejikoka umu akwukwo na ngalaba na ngalaba ma wube okachamara ududo ndi ga-ejiko umu akwukwo n'otu ogbe bu nke kariri onumara klaasi.

Otu ihe doro anya n'ihe doro anya n'ihe isi ike a na-enweta n'onodu mbara ezi mgbasa ozi ohuru mere ka Paulsen n'ime Paulsen na Tække (2013) gosiputara ihe ndoghachiazu ndi nke na-aputachaghi ihe a na-enwe na klaasi. Udi onodu a mere ka-enwe ihe ndolazu mgbe e webatara isiokwu nke **na-adi** ighi na ndinusoro nkuzi bu nke agaghi ekwe umu akwukwo nghota na klaasi. O kwukwara na udi ndolazu ozo umu akwukwo na-enwe bu ndolazu nra mmadu ahụ bu nke a na-enweta mgbe e ji ngwaa teknonoji ogbarohu akuzi ihe na klaasi. Iji ngwa teknoloji ogbarohu wee kuzie ndi a maghi ka e si eji ya aru oru bu imafe aka n'udi usoro nkuzi omenala e ji akuzi ihe na klaasi n'oge mbu. Kalasi gosiputara na mgbasa ozi oha na-eme ka ndi nkuzi si n'iwebata isiokwu nkuzi ma mafe aka n'ikowa isiokwu a ka o buru nka omumu. Nka omumu gbadoro ukwu n'usoro e ji akuzi ma na-amu ihe na klaasi.

Site n'ikwalite echiche umu akwukwo n'ebe mgbasa ozi di, Paulsen na Takke turu aro na a ga-ebu uzọ hiwe isin'ime ka umu akwukwo mata oru diri ha mgbe a na-akuzi ihe ma lebekwa anya n'ihe ndolazu ha na-enwe n'ih i otutu oru ha ji n'aka n'otu oge. Nke abuo, a ga-akwalite mmuo umu akwukwo ka nwe ike choputa ka a ga-esi e ji mgbasa ozi dijitalu wee kuzie ihe, jikota otutu mmadu onu, kpa ubuo, nwe nchekwa ma nwe echiche mkpoghachiazu ihe ndi a kuziri ha.

Atutu na nchocha

Mpaghara ntuleghari nchocha a na-enyocha nchocha ndi e mereela gbasara iji mgbasa ozi oha wee kuzie ma muo ihe. Ufodu

ndị nchọcha emeela nchọcha yitere ihe omumụ a bụ nke a tulegharịrị nchọputa nchọcha ha n'okpuru ebe a ma tinyekwa nchọputa nchọcha a n'okpuru.

Mgbe a na-ekwu maka mgbasaa ozi oha, a ga-arụtu ihe gbasara ụdọ nzikọrịta ozi (network) na ngalaba ya dị iche iche aka. Ụdọ nzikọrịta ozi na-ejikọta ọtụtụ mmadụ onụ na mba ụwa dum. Ihe ana-akpọ nke a bụ ụdọ nzikọrịta ozi oha. Nke a mere Kalasi (2014) jiri mee nchọcha ya gbasara mmetuta ụdọ nzikọrịta ozi oha na iji ya kuzie ma mụọ ihe n'oge agba ọhụrụ a. Nchọcha o mere chọputara na umụ akwụkwọ maọbụ na-etolite etolite na-eji nga teknoloji ọgbara ọhụrụ wee na-arụ ọrụ mmụta nke aka ha. Ha na-ejikwa ya akpa ụbụbọ n'etiti ndị ọgbọ ha nakwa iji ya kọwa aro nke ha tụtputara. Kalasi tụt aro si na ndị ọkachamara na-eji ngwa teknoloji ọgbara ọhụrụ na-aruputakajiri ọrụ akamkpa bara uru site n'ịmata nka dị na kọmputa nke oma. Paulsen na Tække (2013) siri agugo na ngwa mgbasaa ozi ọhụrụ na-ebute ọtụtụ ihe ndolazụ ọ kachasi mgbe a na-amụ ihe n'ụlọ akwụkwọ. Nke a ga -eweta ọtụtụ ihe nrite bara uru ma ọ bụrụ na ndị nkuzi achikolata ngwa teknoloji ndị a ka ha gbasaa usoro dị mma n'ikuzi ihe na klaasi. Mgbe a na-akọwa ọrụ dịrị ndị nkuzi n'igbaso usoro nkuzi n'ikuku, Dunran na Bennett n'ime kalasi (2014) chọputara na e nwere ọrụ ndị kariri igbazi ụzọ na igosi ka usoro nkuzi n'ikuku ga-esi amịta mkpuru oma. ndị nkuzi ga-ahazi ụfọdụ mgbanwe na-abata n'oge a na-akuzi nkuzi nakwa ihazi ọrụ e ji edozi ihe ndoghachi azụ a na-enwe mgbe a na-akuziri umụ akwụkwọ ihe. Nchọcha ọzọ a tuleghariri bụ nke Alfraki na Alharthy (2014) bụ nke gosiri na omumụ na nghota asusu obodo di mkpa ka-enwe ngwa nkuzi zuru ezu nke ga-enye aka n'inweta ezi omumụ di mma. Na mgbakwunye, usoro omumụ ihe nke a enweghi njedebe ma buru ihe ntule nke na-anaghi agwu agwu bu usoro omumụ ihe nke ududo oha. Mgbasa ozi oha na-enye aka ka enwe ohere imuta asusu ma mafe aka n'onodu omumụ ihe nke a na-amu na klaasi.

N'ezie, usoro nkuzi a na-enyere umu akwukwo aka n'ebe o di ukwu imuta asusu ala ha ma na o ga ka di ire ma o buru na ndi nkuzi n'onwe ga-agbali hazie ma horo ngwa nkuzi nke ga-amasi ndi omu (Thurairaj na Roy, 2012). Site n'igbaso okwu a di n'elu nke a, ihu akwukwo n'ikuku na tiwita ga-aka akwalite ezi omumụ asusu n'ebe ndi omu no. Na nchọcha e mere gbasara mgbasaa ozi n'otu ntabi anya, Craig n'ime Thurairaj, Hoon, Roy naFong (2015) chikotara nchọcha a ma kwuo na mgbasaa ozi site n'owa mgbasaa ozi

n'ikuku ga-enyere umu akwukwo aka inwe ohere imuta asusu n'uzo puru iche. N'ezie, a choputakwara na usoro mgbaso ozi a anaghi akwalitecha ezi mmuta n'ih na ndi omuu na-agbaso usoro mkpobiri maobu ndebiri na ufodu asusu oru aroro aru bu nke nupuru isi n'iwu utasusu asusu ala Najirja a na-akuzi. Udi onodu a na-ebute ndacha n'usoro edide na ndolazu ezi mmuta n'ebe umu akwukwo no.

N'ikowa ihe imaka a na-enweta n'iji igwe komputa kuzie asusu, Cumming n'ime Thurairaij na ndi otu ya (2015) na-ekwu na o nweghi mgbe iji komputa nye aka na nkuzi asusu ga-anochite anya ndi nkuzi. N'ih nke a, onodu ochichi nchekwa bu nke e ji mara ndi nkuzi n'oge ikuzi na omumu asusu na klaasi ga-abu nke a ga-ewepu n'oru. ka o sila di, e kwetara na e nweela usoro ohuru kachasi mma eji akuzi asusu ma buru ngwa a ga-eji edozighari onodu agumakwukwo n' obodo mba uwa dum. Usoro dP etu a ka nchocha a tinaryere n'oru iji kuzie asusu obodo Najirja.

Nchikota ntuleghari agumagu

Ntuleghari agumagu a gosiputara na e nweela ihe ndolazu na mmekpa ahụ mgbe e ji mgbaso ozi oha dika ngwa nkuzi wee na-akuzi ihe mana otutu ihe mbamuru ga-esikwa n'ime ya puta o kachasi mgbe a haziri ngwa omumu nakwa usoro nkuzi n'oge ugbu a ka o dabara ndi agba ohuru. Nchocha a gosikwara na-emeela otutu nchocha yiri nke a n'asusu ofesi (AO) mana e nweghi udi ya e jiri asusu obodo Najirja o bu la wee mee.

Igosi na inyocha nnweta njatule

Nchocha a gbadoro ukwu n'uzo a ga-esi eji usoro mgbaso ozi oha wee kuzie ma muo asusu obodo Najirja. Mgbaso ozi oha nwere odidi ndi a: ihu akwukwo n'ikuku, yutubu, tiwita, bulogu, wasapu, mbiputa okwu na ndi ozu. Nke o bu la n'ime owa okwu ndi a na-enye aka ikwalite ezi omumu asusu obodo ndi Najirja n'ebe o di ukwu. Kedu ka a ga-esi eji mgbaso ozi oha kwalite ezi omumu ihe mgbe a na-amu asusu obodo Najirja? Ka a ga-esi enweta ihe nrite a bu site n'igbaso ihe ndi a:

Ihu akwukwo n'ikuku (facebook)

Usoro ndi a ka a ga-agbaso iji sonye owa okwu ihu akwukwo:

1. Nke mbụ bụ imepe maọbụ isonye n'ihu akwụkwọ n'udodo bụ nke ga-ejikọta ndị ọmụụ niile sonyere na ya ọny. Ndị ọmụụ ndị a ga-emepe ihu akwụkwọ site n'akpomoku bụ nke jikọtara ndị otu a niile ọny.
2. Ikpobata ndị ọmụụ ka ha sonye n'otu a e mepere.
3. A ga-ezipu isiokwu kwesiri nkowa n'asụsụ a choro ka e nwee usoro ihe omume bụ nke ndị otu otu a niile ga-enwe ohere na ikike iji asụsụ a na-ekwu maka ya wee kowa isiokwu ahụ.
4. Ndị ọmụụ na ndị ngere ga-atunye echiche ha site n'igbaso usoro iwu nkuzi asụsụ obodo ahụ.
5. Itinye ngwa nkuzi ndị ga-akwalite ọmụmụ asụsụ obodo ahụ.
6. A ga-enye ndị ọmụụ na ndị nkuzi ohere iziputa maọbụ iseputa isiokwu o bula kwesiri ọmụ amụ n'asụsụ obodo a na-amụ site n'owa okwu ihu akwụkwọ n'ikuku.
7. Ndị nkuzi dika ndị nkwalite na ndị nduzi ga-anọ n'owa okwu nkuzi a mgbe niile iji zaghachi ndị tunyere aro maọbụ echiche ha n'ihe a na-akuzi ma gbaa ha ume site n'udi aro ha tunyere.
8. Aro niile ndị a ga-atunye ga-agbaso usoro asụsụ obodo e ji amụ ihe maọbụ eme nchọcha.

Wasapụ (Whatsapp)

Usoro ndị a ga-agbaso wee sonye n'owa okwu

Wasapụ nakwa iji ya wee mụọ ihe gunyere:

9. Ndị ọmụụ ga-emepe ma banye n'otu Wasapụ.
10. A ga-anabata ndị ọmụụ asụsụ obodo a n'owa okwu a.
11. A ga-ewere asụsụ ọmụmụ a zite isiokwu n'owa okwu a bụ onye o bula sonyere n'otu a ga-atunye echiche ya.
12. A ga-etinye ihe nkiri onyonyo n'owa okwu a bụ nke ga-egosi ndị ọmụụ ka ndị nwe asụsụ a na-amụ maọbụ ndị o bụ asụsụ epum ha si eji asụsụ ha akpa ụbụbọ ma nkwaa asụsụ a n'udi okpu.
13. Onye tinyere isiokwu a ga-atule kwesiri igwa ha ka ha were asụsụ a na-amụ wee tunye aro n'ihe gbasara ihe ha kiriri nakwa nke ha nuru na nti.
14. Ndị nkuzi dika ndị nnyocha na ndị nhazi, kwesiri ihazi ihe ndị ọmụụ deputara na aro ha tunyere ma dezie utoasụsụ ebe

ha deḡoro. Ha ga-eduzikwa ndi ọmụu n'iwu na-achikwa ọmụmụ asụsụ obodo karịa ihe uche ha gwaburu ha na mbụ.

Oke na ọrụ diri ndi nkuzi nandi ọmụu n'iji mgbasaa ozi ọha dika ngwa e ji akuzi mana amụ asụsụ obodo

Nchọcha a ga-ekewa ọrụ ndi a n'udi nke ndi nkuzi na nke ndi ọmụu. Ya bu ọrụ nke diri ndi nkuzi na ọrụ nke diri ndi ọmụu. Usoro ọtù abuo ndi a na-agbaso n'iji mgbasaa ozi ọha ruo ọrụ mmuta na nkuzi di icha. A ga-ebu uzọ ziputa oke na ọrụ diri ndi nkuzi gbasara iji mgbasaa ozi ọha wee mụo ihe maobu kuzie ihe.

Ọrụ diri ndi nkuzi mgbe e ji mgbasaa ozi ọha akuzi asụsụ obodo Naijiria:

15. Igwa ndi ọmụu ka ha sonye n'omumụ ihe a na-eme n'owa okwu ududo bu nke gbadoro ukwu n'asụsụ obodo a na-amu.
16. Ihazi mkparita ububo na omumụ ihe nke na-aga n'ikuku maobu n'onye nwa ududo.
17. Ikwaodo ndi ọmụu ka ha nwe ohere mepee ma sonye n'owa mkparita ububo dika owa bulogu, owa ihu akwukwo n'ikuku na owa okwu ndi ozọ ka ha nwe ike na-enweta nchọcha ndi e mereela gbasara imu asụsụ obodo ka ha nwe ike na-agu ha mgbe niile.
18. Iwube ogbe n'owa okwu, intaneti ebe ndi ọmụu ga - ezukorita ma kpaa ihe diri ha.
19. Ha ga-akwalite ọtù na-agba mbọ ma di uchu n'oru nakwa iguzobe onunu omumụ juru ahụ oyi.
20. Ndi nkuzi ga- abu ndi okpuu ngwa nkuzi.
21. Ndi nkuzi ga-adi nkwaadebe izaghachi ihe ndi ọmụu meputara gbasara ihe a turu anya n'aka ha. Ya bu ihazi oge nkuzi ha ka o daba adaba.
22. Igba mbọ kpokota ndi ọmụu ma jikota ha na ndi ogbe na-asu asụsụ a na-amu site n'owa nkiri, Yutubu.

Ọrụ diri ndi ọmụu gunyere:

23. Ndi ọmụu ga-esonye n'ihe omumụ n'ikuku nke gbadoro ukwu n'asụsụ obodo a na-amu.
24. Ha ga-anabata mkparita uka kecha iji choputa ka e siri wube ihe omumụ nke a na-amu.

25. Ndị ọmụụ ga-agba mbọ tinye echiche ha na ka-esi eji asụsụ ọha obodo a na-amụ agbagha isiokwu e weputara ka a mụọ.
26. Ha ga-atulekorịta ọrụ keonwe ha. Nke a ga-enye aka ikwalite nka nnabata/ ngere na nka nrụputa.nkwuputa n'ime asụsụ a na-amụ maka ya.
27. Ha ga-ajụ ajujụ banyere ihe mgbagwoju anya gbasara asụsụ nke a na-amụ nakwa omenala ebe asụsụ ahụ siri pụta. Ha ga-agba mbọ tulee ọtụtụ echiche ndị mmadụ gbasara mgbagha ndị ọmụụ mere bụ nke ga-enyere ha aka ịgbọta asụsụ ahụ nke ọma.

Mbamuru na ọghọm a na-enweta mgbe e ji mgbasaozi ọha akuzi ihe.

A ga-ebu ụzọ leba anya na mbamuru. Ha gunyere ndị a:

28. Mgbasa ozi ọha bụ ngwa ọrụ e ji ewube nka odide na nke ọgugu n'ime asụsụ a na-akuzi. Ima atụ: ọwa okwu ihu akwụkwọ n'ikuku, bụlọgụ nakwa ọwa okwu ndị ọzọga.
29. Ọwa nkiri yutubu bụ ụdị mgbasaozi ọha nke na-akwalite nka ọnụnụ asụsụ site na nkiri ihe onyonyo.
30. Mgbasa ozi ọha na-akwalite ọnụdị ọmụmụ nke onwe.
31. ndị nkuzi bụ enyi ndị ọmụụ site n'ikwalite ọmụmụ ihe ka ọ dị mma.
32. Ụdị ọmụmụihe a anaghị aka oke n'ebe onye si maqbu ebe onye bi.
33. E nweghi obere oge eji amụ ihe; mgbe ọ bụla i mepere ọwa okwu a itinye uche gi.
34. Ụdị ọmụmụ a na-ejiko ndị ọmụụ na ndị nwe asụsụ ọkpụ a ka ha na-akparịta ụbụbọ.
35. Ha na-eweta ezi ọnụdị ọmụmụ ihe n'etiti ndị ọmụụ.
36. Usoro nkuzi a na-ewube ogbe ọmụmụ pụrụ iche ebe ndị ọmụụ na-anọ ama onwe ha ma rụkọ ọrụ ọnụ.
37. Ihe ọmụmụ a na-enye aka n'ebe ọ dị ukwu site n'ime ndị ọmụụ ka ha mara ihe ekwe na-akụ n'iji mgbasaozi ọha nakwa nka teknoloji e ji agbasaozi n'ụwa taa.

Ọghọm dị n'iji mgbasaozi ọha kuzie ihe n' ndụ ndị mmadụ

E nwere ufodu ihe ọghọm a na-enweta site n'iji mgbasaozi ọha wee kuzie ma mụọ ihe, ọ kachasi mgbe a na-amụ asụsụ obodo Naijiria. Ọghọm ndị agunyere:

38. Mmeghari anya: ụdị mmeghari anya ndị a gụnyere inweta ozi nke onwe, inyochawa okwa ndị na-abata n'owa okwu mgbe a na-amụ ihe n'ikuku, mgbasaa ozi ikwalite ahia na ihe ụrà ndị ozọ.
39. Ihe mmara ahụ: mgbe ụfọdụ, ndị omụ na-ahapụ onọdụ omumụ ihe site na mgbasaa ozi oha ma dabere n'ụdị mgbasaa ozi oha ndị ozọ na-abughị maka mmụta asụsụ obodo.
40. E nweghi ezi mmụta banyere etu a ga-esi jiri usoro teknoloji ogbara oheru ndị a kuzie ma mụọ ihe na e nweghi ihe ndolazụ nye ndị nkuzi na ndị omụ.
41. Ụfọdụ ndị omụ na-ahụta mgbasaa ozi oha dika ebe a na-anọkọ wee na-ekpori ndụ n'ikuku karịa ebe omumụ ihe.
42. Ụdị nkuzi na omumụ ihe a na-ebute ezi ikpa oke keghabụ nke mere na ndị ji ya arụ orụ anaghị enwe ohere isonye na ndụ nke a hụrụ anya. Ndụ nke a hụrụ anya n'ebe a bụ mgbe ndị omụ zukoro na klaasi mana amụ ihe. Ụdị omumụ ihe a nọ onudụ onye na nke ya.

Edensibia

- Alfaki, I.M., na Alharthy, K. (2014). Towards a digital world: Using social network to promote learner's language. *American International Journal of Contemporary Research*, 4 (10), 105-114.
- Kalasi, R. (2014). The impact of social networking on nwe age teaching and learning: An overview. *Journal of Education and Social Policy*, 1(1), 23-28.
- Kaplan, A. M., na Haenlein, M. (2010). Users of the world unite: The challenges and opportunities of social media. *Business Horizon*, 55 (1), 61.
- Moody, M. (2010). Teaching twitter and beyond: Tips for incorporating social media in traditional courses. *Journal of Magazine & Nwe Media Research*, 11 (2), 1-9.
- Omachonu, G.S. (2011). Language and linguistics. Na G.S. Omachonu (Qhz.). *NSUK Texts in General Linguistics*, (Ihu 1-12). Enugu: Rossen Publication and Services.
- Paulsen, M., na Tække, J. (2013). Social media and teaching. Nke dī n'owa okwu ududo

<https://pure.au.dk/files/social-media>. E setere ya na Oktoba 4, 2017.

Thurairaj, S., na Roy, S.S. (2012). Teachers emotions in FLT material design. *International Journal of Social Sciences and Humanities*, 2 (3), 232-236.

Thurairaj, S., Hoon, E. P., Roy, S.S., na Fong, P.K. (2015). Reflections of students' language usage in social networking sites: Making or marring academic English. Nke di n'owa okwu ududo, www.ejel.org. E setere ya na Oktoba 4, 2018.

Wright, N. (2010). Twittering in teacher education: Reflecting on practicum experiences. *I Open Learning*, 25 (3), 259-265.